DE PATRU ORI ÎN FAȚA URNELOR

Pavel Câmpeanu

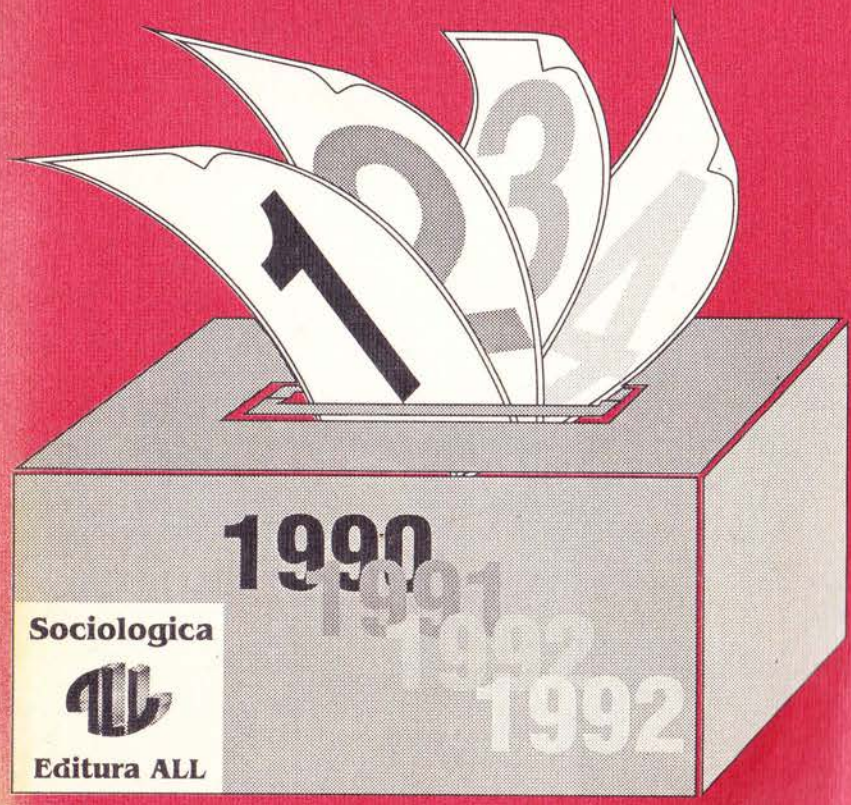

Sociologica
Editura ALL

Prin pâcla acestor incongruențe se întrevăd contururile unui posibil scenariu al campaniei prezidențiale, compus din următoarele repere:

1. competiția pentru funcția prezidențială începe cu un număr relativ ridicat de candidați;

2. electoratul răspunde acestei aglomerări printr-o dispersie pronunțată a voturilor;

3. rezultatul este un procentaj mediu scăzut de voturi pe competitor;

4. influența electorală reziduală, pe care am menționat-o, îi permite în aceste circumstanțe d-lui Iliescu să iasă primul în primul tur de scrutin;

5. recoltând cel mai mare număr de voturi, dar nu majoritatea lor, el câştigă întâietatea, dar nu preşedinția;

6. rezultatul alegerilor prezidențiale va fi stabilit într-un al doilea tur de scrutin şi va depinde în cel mai înalt grad de două condiții: a) cine va fi în această fază finală oponentul unic al domnului Iliescu şi b) în ce măsură foştii săi alegători din mai 1990, care-l vor abandona în primul tur de scrutin, vor rămâne în al doilea tur fideli sau nu acestui abandon.

*Din comentariul asupra sondajului CIS, **iunie 1992**, pp. 75, 76.*

ISBN 973-9156-01-0

LEI 1500

De patru ori în faţa urnelor

Pavel Câmpeanu

Editura **ALL**
Bucureşti, 1993

© 1993 - Editura **ALL**
DE PATRU ORI ÎN FAŢA URNELOR
Pavel Câmpeanu
ISBN 973-9156-01-0
Toate drepturile rezervate Editurii **ALL.**
Nici o parte din acest volum nu poate fi
copiată fără permisiunea scrisă a Editurii **ALL.**
Distribuitori autorizaţi în străinătate:
B.I.C. **ALL** srl - Bucureşti - Calea Victoriei 120,
☎ 312.41.40, 650.44.20 Fax 312.34.07
AMCO-PRESS srl - Bucureşti - Nicolae Grigorescu 29 A, CP 57-88
☎ 643.93.90 Fax: 312.45.69

Editura ALL Bucureşti
Calea Victoriei 120
☎ 312.41.40, 650.44.20 Fax 312.34.07

Tehnoredactare computerizată: Luminiţa Velea
B.I.C. **ALL** srl

PRINTED IN ROMANIA

Motto:

"Această lipsă de documente informative precise asupra stărilor noastre sufleteşti în perioada de gestaţiune a României Mari e regretabilă".
(Constantin Argetoianu, *Pentru cei de mîine*, vol. II, partea a IV-a, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1991, p. 91-92).

This book is a chronicle of the Romanian public opinion in 1992 - a year with three national elections and a referendum on the new Constitution. It is a sociological argument against the political view suggesting that in the transition period the role of the society is to be the spectator of its own transformation. The cold rhetoric of the polls describes, on the contrary, the pains and the strive of a society deeply engaged in a process of self regeneration.

CUPRINS

I. Alegerile locale: sfîrşit de partidă 15

1. Miza 15
2. Comunicarea 16
3. Finalitatea 18
4. Informarea 18
5. Sursele informării 19
6. Televiziunea 21
7. Implicarea I: Localitatea 23
8. Implicarea II: Judeţul 24
9. Primari şi prefecţi 25
10. Portretul robot al primarului preferat 26

II. Alegerile locale în retrospectivă 31

1. Transparenţa selectivă 31
2. Rudimente de sociologie electorală 32
3. Restratificarea 33
4. Abstenţionismul 34
5. Identitatea 35
6. Continuitate/discontinuitate 36
7. Perspectiva 38
8. Motivaţii I 39
9. Rezultatele 40
10. Corectitudinea: Tradiţii 41
11. Corectitudinea: Februarie'92 42
12. Hotărîrea 43
13. Momentul 45
14. Influenţe 45
15. Micrograpul 46
16. Motivaţii II 46

III. Sindicatele 48
1. În avanscenă 48
2. Clasa muncitoare 48
3. Conflictul tranziţiei 49
4. Agenţii conflictuali 50
5. Negocierile 51
6. Opinia publică: informarea 52
7. Salariul minimal 52
8. Radicalism sau moderaţie? 53
9. Recursul la grevă 54
10. Sindicatele şi politica 55
11. Imaginea guvernului 56
12. Raţionalitatea 57
13. Responsabilitatea 58
14. Credibilitatea 59
15. Eventualitatea demisiei 60

IV. F.S.N.: O convenţie, un conflict, o sciziune 61
1. Preambul 61
2. Convenţia 63
3. Sciziunea 64
4. Credibilitatea liderilor 66
5. Accesul la funcţii publice 68

V. Alegătorii despre alegeri 71
1. Calendarul alegerilor 71
2. Intenţiile de participare 72
3. Electoratul despre aleşii săi 72
4. Dezintegrări: fapte şi ipoteze 74
5. Dezintegrarea Convenţiei Democratice 76
   a. Voturile PNL 76
   b. Voturile Convenţiei Democratice 77
   c. Voturile d-lui Radu Câmpeanu 77

VI. Alegerile şi Partidul Alianţei Civice 79
1. Sursele 79
2. De ce Partidul Alianţei Civice? 80
3. A vota PAC: cîţi? 81
4. A vota PAC: cine? 83
   a. Rezidenţa pe zone 83
   b. Rezidenţa pe medii 84
   c. Vîrstele 85
   d. Studii 85
   e. Ocupaţii 86
   f. Sexe 86
5. Structura demografică şi socială a electoratului PAC 87

VII. Vizita fostului rege 89
1. Tema 89
2. Scurtă istorie 89
3. Gradul de informare 90
4. Evaluarea generală 90
5. Curiozitatea 91
6. Impresii 91
7. Implicarea bisericii 91
8. Intenţii de viitor 92
9. Încrederea 93
10. Referendumul 93
11. Republică sau monarhie? 94
12. Rezumat 95

VIII. Alegerile prezidenţiale 97
O dispută posibilă: Raţiu vs. Manolescu
1. Interesul alegătorilor 97
2. De ce Raţiu vs. Manolescu 98
3. Evoluţii 99

4. Partide şi candidaţi. A: Confluenţe 100
5. Partide şi candidaţi. B: Infidelităţi 102
6. Cine votează cu d-l Raţiu şi cine cu d-l Manolescu 103
7. Două electorate 104

IX. Preţuri şi voturi. Putere şi sărăcie 106
1. Reducerea subvenţiilor 107
2. Sărăcie fără putere 107
3. Distribuţia sărăciei 108
4. Frustrări economice şi comportamente electorale 109
5. Abstenţionismul electoral 110
6. Opţiuni politice 111
7. Amplitudini 112

X. Cum ne informăm - cum votăm 115
1. Iconografie electorală 115
2. Paranteză terminologică: persistenţe ale limbii de lemn 116
3. Surse de informare 117
4. Actualităţile TV 117
5. Intenţiile de vot şi comunicarea interpersonală 118
6. Intenţiile de vot: presa şi TV 119

XI. Prezidenţialele: un învingător pentru dl. Iliescu 123
1. Cîştigînd în pierdere 123
2. Scenariul cifrelor 125
3. Al doilea tur de scrutin 126
4. Electoratul preşedintelui 127

XII. Se apropie alegerile 132
1. Cum le percep alegătorii 132
2. Cadrul legal 132
3. Cadrul temporal 133

4. Cadrul imediat 134
5. Cadrul prospectiv 135
6. Decizia alegătorului 137

XIII. Preţurile tranziţiei 140
1. Ierarhia grijilor 141
2. Preţuri şi subvenţii 142
3. Trei întrebări 143

XIV. Cui îi dăm votul? 147
1. Pluralismul ca învălmăşeală 147
2. Între opoziţie şi putere 148
   a. Confuzia ca stare 148
   b. Confuzia ca reprezentare 148
3. Stînga - Centru - Dreapta 152

XV. Wanted: un prim-ministru, un guvern 156
1. Schimbare de mobilier 156
2. Cît de important este guvernul? 157
3. Posibile coaliţii 158
4. Primul-ministru 159

XVI. După alegeri 162
1. Abţinerile 162
2. FDSN sau CD? 164
3. De la turul I la turul II 167
4. Turul I: cine a votat cu cine 168
5. Alegătorii PSM şi PRM 170

XVII. Alegerile prezidenţiale: dezbaterea TV 172
1. Imperativul analizei 172
2. Luminozitate scăzută 172

3. Audienţa 174
4. Moderatorii 174
5. Impactul 175
6. Cîştigătorul 176

XVIII. A fost Revoluţia o Revoluţie? 178
Decembrie 1989 - Decembrie 1992.
1. Unde a fost petrecută noaptea de 21-22 decembrie 1989 179
2. Geografia violenţei 179
3. Revoluţia la scară locală 180
4. Revoluţia la scară individuală-familială 180
5. A fost Revoluţia o Revoluţie? 181
6. Neîncrederea în Revoluţie riscă să împiedice continuarea ei 181
7. Procesul Ceauşeştilor 182
8. Schimbarea la faţă a instituţiilor 184
9. Nostalgia Stalinismului 185
10. Reverberaţiile Revoluţiei 187
   a. În viaţa publică locală 187
   b. În viaţa privată 187
11. Ambianţa internaţională 188
12. Evenimente interne 189
13. Filmul evenimentelor - Variaţiuni I 194
14. Variaţiuni II: Votul din 27 septembrie 1992 198
15. Mentalităţi embrionare 201

XIX. Miturile tranziţiei 205
1. Un deficit uitat 205
2. Mitul puterii 206
3. Mitul imitaţiei vs. mitul autohtonismului 207
4. Mitul restauraţiei 208

CUVÎNT ÎNAINTE

Pentru România, 1992 a fost anul în care asincronismul dintre economic şi politic a devenit contrast. Dezagregarea structurilor economice s-a apropiat de limita tolerabilă, pe cînd agregarea structurilor politice şi legislative a primit un impuls important. În decurs de numai 10 luni, cetăţenii au participat la referendumul asupra Constituţiei, la alegerea primarilor şi Consiliilor locale, la alegerile parlamentare şi la cele prezidenţiale. Dincolo de actorii vremelnici, propulsaţi în diverse funcţiuni, rămîne rodajul intensiv al mecanismului electoral, rămîn instituţiile democratice aşezate pe această temelie.

Şase chemări la urne în mai puţin de un an - căci cîte două pentru alegerea preşedintelui şi a unor primari - iată un număr care îndreptăţeşte diagnosticul de frenezie electorală. Frecvenţe atît de ridicate ale consultării electorale reprezintă fenomene cu totul rare în viaţa societăţilor moderne. Cum răspunde o societate în criză unei astfel de suprasolicitări? Comportamentele competitorilor, ale partidelor politice şi ale instituţiilor au fost mai curînd abundent decît concludent prezentate în presă, la radio şi pe micul ecran. Locul cel mai puţin luminat a revenit în aceste relatări actorului principal: opinia publică.

Modul cum a răspuns opinia publică acestei neobişnuite solicitări a constituit, în schimb, tema fundamentală a investigaţiilor lunare întreprinse de CIS de-a lungul anului 1992. Sondajele au fost efectuate pe eşantioane naţionale cu o considerabilă dispersie teritorială, cuprinzînd fiecare peste 1.000 de subiecţi în vîrstă de cel puţin 18 ani, intervievaţi la domiciliul lor de operatorii de teren ai Centrului. O parte dintre rezultatele obţinute au fost prezentate în săptămînalul "22" căruia îi aduc mulţumirile mele. Nu puţine au fost semnele potrivit cărora analizele sus-menţionate au stîrnit interesul unor cititori. Constatarea acestui interes se află la originea ideii de a tipări culegerea de faţă, idee întîmpinată cu înţelegere şi disponibilitate de Editura All. În pofida neajunsurilor ei, culegerea poate constitui un document asupra acestei tulburi şi tulburătoare perioade şi îndeosebi asupra eroului ei central: opinia publică românească. Aş dori să sper că, în felul său,

această carte poate constitui un argument împotriva prejudecăţii răspîndite, potrivit căreia societăţii în tranziţie îi revine rolul de a fi spectatorul propriei sale transformări. Glaciala retorică a sondajelor descrie, dimpotrivă, nedumeririle, suferinţele şi strădaniile unei societăţi profund angajate în procesul regăsirii de sine.

Informaţiile expuse în continuare au fost colectate şi sistematizate prin efortul comun al Valentinei Ipsilante, sociolog, dr. Andrei Nowak, statistician, Ştefan Eugen Bruno, sociolog, Robert Wichta, director financiar ş.a., precum şi al reţelei operatorilor de teren. Fiecare fază a acestei activităţi poartă amprenta benefică a două contribuţii: Ştefana Steriade, sociolog, şi Mihnea Berindei, istoric. Gratitudinea mea se îndreaptă, de asemenea, spre remarcabilul specialist parizian Jean Boubel.

Pregătirea culegerii a fost îndeaproape îngrijită de fiica mea, Vera Câmpeanu.

Pavel Câmpeanu

Centrul Independent de Studii Sociale şi Sondaje

Bucureşti, 24 decembrie 1992

I. ALEGERILE LOCALE: SFÎRŞIT DE PARTIDĂ

15 februarie 1992

Sondajul relatat în continuare a avut loc la sfîrşitul lunii ianuarie 1992. Rezultatele lui au fost puse la dispoziţia Rompres, ziarului "România liberă", BBC, reprezentantului "Europei Libere", grupului de observatori străini, unor oameni politici ca dl. Ion Raţiu, dl. Stelian Tănase ş.a. Deşi accesibile înainte de alegeri, aceste rezultate nu văd lumina tiparului decît după. Ceea ce în acel interval constituia element de prognoză a devenit între timp element de redundanţă. Enormelor dificultăţi pe care le presupune realizarea sondajelor, li se adaugă dificultatea de a le difuza rezultatele. Televiziunea a creat modelul exclusivismului: pentru motive nu prea greu de ghicit, ea nu ia act decît de sondajele IRSOP. Să sperăm că nu după acest model se vor structura relaţiile altor instituţii ale comunicării de masă cu alte echipe de investigare a opiniei publice, recent constituite. Opinia publică are dreptul să cunoască propria sa imagine, aşa cum aceasta este schiţată de cei care o studiază. Iar instituţiile comunicării de masă nu au dreptul să exercite în acest domeniu cenzura de care ele însele spun că s-au eliberat.

1. Miza

Competiţia electorală pe cale de a se încheia poate fi caracterizată prin contradicţia dintre anvergura mizei ei politice şi fragilitatea premiselor care au pregătit-o. Miza politică supremă nu constă în distribuirea fotoliilor de primari şi consilieri, ci în verdictul prin care electoratul va ratifica sau va dezavua puterea pe care el însuşi a legitimat-o cu 21 de luni în urmă. Fragilitatea premiselor nu rezultă dintr-o altă contradicţie, ci dintr-o convergenţă: aceea care asociază ineditul competiţiei cu vitregia acută a conjuncturii. Contradicţia îşi pune pecetea asupra relaţiilor dintre principalii agenţi ai acestui episod. Guvernul unei crize politice integrate, dar nu rezolvate, sortit efemerităţii, cheamă un electorat exasperat de mizerie, de frig şi de

murdăria aşezărilor, să aleagă între candidaţi şi între formaţiuni care nu îi pot oferi decît vagi promisiuni. Rolul guvernului, logistic şi legal, este în bună măsură asumat pe teren de şefi ai administraţiei locale care acţionează astfel atît ca participanţi cît şi ca organizatori ai competiţiei (după exemplul Frontului din 1990). Strecurată între un referendum inexplicabil de precipitat şi o convocare inexplicabil de tărăgănată a alegerilor parlamentare, competiţia din februarie 1992 reprezintă un test pentru fiecare dintre aceste două evenimente: un test de control pentru evenimentul consumat şi un test de anticipare pentru cel care urmează să aibă loc.

Dar împrejurările în care se ţin alegerile locale sînt de natură nu numai să le stînjenească desfăşurarea, ci şi să le sporească importanţa. Aceste alegeri ar putea da un impuls considerabil procesului de descentralizare - iar descentralizarea este o componentă hotărîtoare a tranziţiei: stalinismul nu poate subzista sau reînvia decît ca putere supracentralizată. Cu condiţia să fie corecte, alegerile în curs pot reduce considerabil acest risc, schimbînd raportul dintre centru şi teritoriu. Ele pot aduce autorităţilor locale, indiferent de coloritul lor politic, un avantaj substanţial faţă de autoritatea centrală: avantajul legitimităţii[1]. Pînă la alegerile generale, acest avantaj ar modifica în sensul menţionat două relaţii de putere: cea dintre noile autorităţi locale alese pe o bază constituţională şi instituţiile puterii centrale - preşedinţie, parlament - alese pe o bază neconstituţională, pe de o parte, iar pe de alta relaţia dintre un guvern neales şi ansamblul autorităţilor locale alese, afectînd serios capacitatea celui dintîi de a le controla pe cele din urmă.

2. Comunicarea

Orice campanie electorală poate fi văzută şi ca o versiune specială a comunicării politice. După unii autori, protagoniştii comunicării politice ar fi trei actori investiţi cu dreptul legitim de a-şi exprima public poziţiile politice, şi anume politicienii, ziariştii şi opinia publică prin intermediul sondajelor de opinie"(Dominique Wolton,

[1] N.B. Acest text a fost redactat înainte de 9 februarie 1922.

Political Communication: "The Construction of a Model" in European Journal of Communication, Vol.5, Nr.1, March 1990). Pe parcursul unei campanii electorale, comunicarea politică tinde să se metamorfozeze în ceea ce se numeşte propagandă electorală, o ipostază particulară a acestui tip de comunicare.

În generalitatea lui, actul comunicării constă într-un schimb de informaţii. Convertit în propagandă electorală, acest act suferă o dublă distorsiune: funcţia lui de informare cedează funcţiei de influenţare a unui comportament determinat, iar mecanismul desfăşurării lui nu mai este reciprocitatea, inerentă schimbului, ci sensul unic. Al doilea actor pomenit în definiţia de mai sus - publiciştii - sînt înclinaţi în campaniile noastre electorale să-şi schimbe în bună măsură rolul şi să se transforme, datorită propriului lor partizanat, din mediatori ai comunicării în competitori ai întrecerii. Societatea se polarizează astfel în două grupări fundamentale: cei care solicită voturile - candidaţi, partide, coaliţii, publicişti - şi cei care urmează să voteze. La noi, retorica electorală nu a generat dezbateri de idei sau confruntări programatice. Mai curînd repetitivă decît persuasivă, parametrii ei au fost univocitatea, finalitatea, monotonia şi eficacitatea limitată.

Univocitatea comunicării decurge din lipsa reciprocităţii. Gruparea solicitatorilor de voturi a adresat nenumărate mesaje grupării alegătorilor, mesaje cărora aceştia din urmă nu le-au putut da decît un răspuns comportamental: recepţionîndu-le sau evitîndu-le. Monologului care a caracterizat relaţia dintre cele două grupări i s-a adăugat monologul care s-a instalat înăuntrul grupării solicitatorilor de voturi, ai cărui componenţi au preferat adeseori să se ignore decît să se înfrunte. Nerealizarea sau nepublicarea în acest răstimp a unor sondaje de opinie nu a dat grupării alegătorilor posibilitatea de a-şi face cunoscute reacţiile la mesajele celeilalte grupări . Distorsiunea i-a afectat astfel pe toţi cei trei agenţi ai comunicării politice, menţionaţi în modelul citat: pe politicieni (în fapt candidaţi), care nu s-au combătut între ei decît incidental, pe publicişti, care au acţionat mai curînd ca politicieni decît ca profesionişti ai mijloacelor de comunicare, şi pe electori, în imposibilitatea de a-şi face cunoscute public opiniile.

3. Finalitatea

Mesajele propagandei electorale aparţin unei retorici eminamente teleologice. Scopul lor este transparent şi exclusiv: influenţarea deciziei de votare a receptorilor în sensul dorit de emiţător. *Monotonia* provine din această unicitate de scop şi sens. Doi opozanţi care se adresează aceleiaşi audienţe cu intenţia de a obţine acelaşi efect vor folosi în linii mari aceleaşi structuri retorice: antagonismul lor politic se va dizolva în similitudinea stilistică a discursului lor. Această predispoziţie la monotonie a fost puternic accentuată în campania la care mă refer de presiunea circumstanţelor generale, prea puţin favorabile unei diferenţieri efective a intenţiilor programatice. În sfîrşit, *eficacitatea* limitată este imanentă acestei specii de discurs. Pe de o parte, numeroase mesaje lansate de competitori nu sînt receptate de alegători - pe de alta, dintre mesajele emise de competitori şi receptate de alegători o bună parte nu sînt asimilate de aceştia din urmă, nu influenţează decizia lor de votare corespunzător cu scopul urmărit. Acestor reductori generali ai mesajelor electorale li se adaugă unul circumstanţial: disproporţia flagrantă dintre numărul funcţiilor supuse competiţiei şi numărul competitorilor pentru ocuparea acestor funcţii. Concret, pentru cele 2.951 fotolii de primar au concurat 12.173 candidaţi - 9.222 trebuiau să piardă; ca proporţie, ineficacitatea mesajelor lor era predestinată.

Cum s-a comportat electoratul nostru în această ambianţă comunicaţională ?

4. Informarea

Sondajul C.I.S., care încearcă să schiţeze unele elemente de răspuns la această întrebare, a fost realizat la sfîrşitul lunii ianuarie 1992 pe un eşantion naţional format din 1.010 persoane în vîrstă de peste 17 ani, domiciliate în 50 de localităţi urbane şi 56 rurale, din 36 de judeţe. Aspectele abordate priveau gradul în care alegătorii deţin informaţiile de bază asupra organizării competiţiei electorale în localităţile lor, sursele predilecte prin care se informează şi influenţa acestor surse asupra deciziei lor de votare.

În momentul sondajului, 80% dintre cei intervievaţi îşi declaraseră intenţia de a se prezenta la secţiile de votare, 30% dintre ei verificaseră dacă sînt înscrişi în listele electorale, 84% ştiau unde se află secţiile lor de votare, 78% cunoşteau cel puţin numele unui candidat pentru funcţia

de primar, iar 58% cel puţin numele unui candidat pentru funcţia de consilier. Prin urmare, marea majoritate a alegătorilor - aproape toţi aceia care intenţionau să voteze - deţineau două informaţii indispensabile pentru exercitarea sufragiului: una privea locul, cealaltă candidaţii.

Osteneala de a-şi verifica înscrierea în listele electorale nu şi-o luase însă decît circa o treime din eşantion. Ne găsim în prezenţa a două comportamente distincte faţă de două categorii de informaţii: unele facultative, care sînt oferite, şi altele a căror procurare prin efort propriu este considerată o obligaţie cetăţenească. Inegalitatea cifrelor care indică răspîndirea celor două comportamente sugerează că o majoritate consistentă a electoratului este destul de interesată în alegerile locale pentru a reţine informaţii indispensabile participării la ele, dar nu destul de interesată pentru a acţiona ca un căutător activ de informaţii.

Aceeaşi apetenţă scăzută pentru angajarea activă în campania electorală reiese şi din altă cifră: numai 7% dintre subiecţi au luat parte la vreo întîlnire cu candidaţi. Această reţinere este însă mult mai semnificativă decît cea semnalată anterior: verificarea listei electorale reprezintă o operaţie tehnică de asigurare a participării, pe cînd întîlnirile cu candidaţii reprezintă modalitatea cea mai temeinică de orientare a acestei participări în cunoştinţă de cauză.

5. Sursele informării

Atîtea cîte sînt, aceste informaţii au fost preluate din diferite surse. Şase dintre acestea au fost incluse în sondaj, intervievaţii avînd latitudinea de a o desemna ei înşişi pe a şaptea. Solicitaţi să indice sursele pe care s-au bazat cel mai mult, subiecţii au construit prin răspunsurile lor următoarea ierarhie:

Au primit cele mai numeroase informaţii:	
1. Prin discuţii cu rude, prieteni, colegi	43%
2. Prin Televiziune	27%
3. Prin Presă	26%
4. Prin afişe	16%
5. Prin radio	8%
6. Prin adunări publice, întîlniri cu candidaţii	4%
7. Prin alte căi	2%

Pe marginea acestei ierarhii, cîteva remarci:

1. sursa de informare categoric prioritară este reprezentată de cercul familiei, prietenilor, colegilor. Spre deosebire de celelalte surse menţionate în acest inventar care aparţin toate circuitului public, aceasta este singura care aparţine circuitului privat şi care îi îngăduie alegătorului să se manifeste concomitent ca receptor, producător şi comentator al informaţiei electorale.

Vigoarea predilecţiei pentru această sursă ar putea însemna că:

a. rezistenţa electoratului faţă de adunările publice electorale nu îndreptăţeşte un diagnostic general de pasivitate. Alegătorii înclină spre pasivitate în raport cu formele de acţiune care li se propun din afară şi renunţă la pasivitate în raport cu formele de acţiune pe care ei înşişi le iniţiază;

b. inferioritatea relativă în care se situează celelalte surse ar putea semnala un anumit scepticism general faţă de acurateţea informaţiilor vehiculate prin circuitul public. În măsura în care această supoziţie ar fi plauzibilă, ea ar constitui un obiect de reflecţie pentru oamenii politici şi pentru profesioniştii mass-media, indiferent de orientarea lor;

c. superioritatea în această privinţă a micilor grupuri informale asupra marilor instituţii specializate ar avea numeroase implicaţii. Una dintre ele: potenţialul informativ prioritar al micilor grupuri informale reprezintă o formă prin care societatea civilă îşi recuperează în mod spontan prerogativele;

2. după protagoniştii lor, aceleaşi surse de mai sus pot fi clasificate în următoarele categorii:

a. cele de pe poziţiile 4 şi 6, prin care candidaţii apelează direct la încrederea alegătorilor;

b. cele de pe poziţiile 2, 3 şi 5, mijloacele principale ale comunicării de masă, care pe de o parte mediază între candidaţi şi alegători şi pe de alta îi influenţează pe aceştia din urmă prin comentarii proprii;

c. cea de pe poziţia 1, singura care îi permite alegătorului să acţioneze nu numai ca obiect, ci şi ca subiect al informării sale electorale;

3. comparînd poziţiile 2 şi 3, se observă că Televiziunea şi presa deţin ponderi egale în informarea alegătorilor. Prin această egalitate, Televiziunea se distanţează atît de practica internaţională cît şi de

aşteptările politicienilor noştri. Pe plan internaţional a fost de mult timp recunoscută "afirmarea Televiziunii ca principal vehicul al campaniilor politice" (Steven H. Chaffee and Sun Yuel Choe, în Mass Communication Review Yearbook, Vol. 3, p. 567, Ed. Sage 1982).

De ce atunci la noi, în campania alegerilor locale 1992, impactul Televiziunii a fost sensibil mai slab decît cel al comunicării interpersonale şi doar egal cu cel al presei?

6. Televiziunea

Angajarea Televiziunii Române în această campanie s-a petrecut sub semnul unei dramatice agravări a crizei de credibilitate care subminează de atîta vreme această instituţie. Principalele simptome ale acestei agravări au fost în număr de două. Primul: demisia conducerii TVR nu mai este reclamată doar de pe străzile Capitalei şi ale altor aşezări, ci şi dinăuntrul guvernului. Amănunt semnificativ: această exigenţă este exprimată de aceiaşi reprezentanţi ai P.N.L, care în calitate de membri ai comisiei parlamentare de specialitate escamotaseră cu peste un an în urmă demisia prezentată atunci de dl. Răzvan Theodorescu şi de principalii săi colaboratori. Al doilea simptom: presat să ia măsuri în acest sens, actualul prim-ministru face prima declaraţie oficială care atestă că TVR se află în subordinea preşedintelui. Absenţa oricărei reacţii dinspre Cotroceni confirmă asumarea de către preşedinte a unei competenţe pe care nici o lege nu i-a conferit-o. Criza de legalitate adînceşte criza de credibilitate a Televiziunii, reverberînd şi asupra şefului statului.

Instituţia din Calea Dorobanţilor a încercat să se adapteze acestei agravări nu schimbîndu-şi conducerea, ci punînd-o la adăpost, adică sustrăgînd-o răspunderilor care îi sînt iminente. Implicarea TVR în această campanie electorală a pornit de la două idei care apar, în raport cu practica internaţională, cel puţin extravagante. Prima: participarea Televiziunii în această campanie este trecută formal din competenţa conducerii ei în aceea a unei improvizate comisii parlamentare (destul de improvizată pentru ca preşedintele ei să fie tocmai unul dintre principalii candidaţi). Şi astfel, contestata conducere a TVR ia decizii asupra serialelor şi spectacolelor de varietăţi, dar nu asupra participării la viaţa politică a ţării; ea îşi amînă demisia din

funcţia ierarhică demisionînd din funcţia sa socială. Dar recurgînd la o asemenea manevră, echipa cu pricina depune cea mai zdrobitoare mărturie despre criza de credibilitate în care se zbate şi care face absurdă perpetuarea ei în această poziţie. Speranţa acestei echipe, că-şi poate păstra poziţiile abandonîndu-şi răspunderile, nu are cum să treacă dincolo de gardul care înconjoară faimosul turn.

A doua idee bizară a fost aceea potrivit căreia, pentru a ajunge la audienţa locală care îi interesează, candidaţii trebuie să se adreseze unei audienţe naţionale. Numeroase personaje de anvergură strict locală se adresau unei audienţe naţionale căreia, fie şi numai prin dimensiunile ei, nu aveau ce-i comunica. Sub pretextul de a-şi prezenta candidaţii, şefii unor partide a căror unică înfăptuire fusese înregistrarea la tribunal, se foloseau de prilej pentru a descrie aceleaşi audienţe naţionale virtuţile imaginare ale imaginarelor lor formaţiuni.

Multe dintre aceste emisiuni au fost vizionate. Puţine au trecut însă fără a stîrni contrarietatea. Peste 80% dintre intervievaţi declară că au vizionat cel puţin una dintre emisiunile speciale dedicate campaniei electorale - ceea ce este enorm. Nume şi sigle cu rezonanţă de cartier s-au strecurat astfel în memoria a milioane de oameni din toate zonele ţării. Audienţa medie zilnică a aceloraşi emisiuni nu a atins 20%, ceea ce nefiind în aparenţă enorm, reprezintă totuşi un număr de ordinul milioanelor.

Problema acestor emisiuni nu este însă numai cîţi telespectatori le-au văzut, ci şi ce efecte au avut asupra lor. Peste 50% dintre subiecţi declară că nu îi interesează să li se înfăţişeze pe micul ecran candidaţi a căror alegere sau respingere nu depinde de votul lor. De asemeni în majoritate, ei socotesc nepotrivită prezentarea unor candidaţi locali în faţa unui public naţional. Consecinţa acestor insatisfacţii a fost o stare de contrarietate ale cărei ecouri au putut fi percepute cu ajutorul sondajului numai parţial sau numai indirect. De exemplu, faptul că jumătate din electorat se arăta sceptic cu privire la corectitudinea organizării alegerilor s-ar putea datora, într-o anumită măsură, şi carenţelor Televiziunii. Unii telespectatori au putut vedea pe micul ecran candidaţi din propria lor localitate. În urma acestei întîmplătoare întîlniri, 20% dintre ei s-au hotărît să voteze pentru candidaţii respectivi, şi 37% împotriva lor. Trecînd peste stîngăciile individuale, mai mult decît abundente, o presupunere se

impune: lipsa de credibilitate a Televiziunii reverberează asupra candidaţilor prezentaţi de ea. Din aproape în aproape s-a ajuns astfel la o situaţie paradoxală, care răstoarnă bazele strategiilor electorale contemporane: şansele candidaţilor de a fi aleşi pot creşte nu atît prin folosirea, cît prin evitarea Televiziunii.

7. Implicarea I: Localitatea

Există un patriotism local? Dacă da, în ce măsură? Dacă nu, de ce nu? Orice comportament electoral este, în cazul alegerilor locale, modelat de natura legăturii alegătorului cu localitatea respectivă. Legea însăşi are ca prezumţie această legătură atunci cînd cere fiecărui cetăţean să voteze în localitatea în care îşi are domiciliul stabil şi cînd precizează durata minimală a acestei stabilităţi. Evident, durata şi constanţa nu pot determina prin ele singure gradul în care o persoană este sau nu ataşată de localitatea în care trăieşte la un moment dat. Vechimea nu este măsura acestui ataşament, dar este unul dintre probabilii lui parametri comensurabili. O întrebare introdusă în sondaj a fost prin urmare: de cîtă vreme trăiesc alegătorii în localitatea unde au votat la 9 februarie 1992?

Răspunsurile ofereau o primă clasificare dihotomică, delimitînd două grupări: cei care continuă să trăiască în localitatea lor natală şi cei care au părăsit-o. Potrivit răspunsurilor obţinute, prima grupare - stabilii, cuprinde 40% din eşantion, iar a doua - mobilii, 60%. Se pare deci că majoritatea alegătorilor s-au mutat cel puţin o dată dintr-o aşezare în alta, votînd într-o altă localitate decît cea natală. Acest coeficient ridicat nu este egal repartizat pe teritoriu. Sensul acestei inegalităţi este sensul mobilităţii sociale din regimul trecut - cel al urbanizării. În consecinţă, două treimi din gruparea celor rămaşi în localitatea lor natală se află în mediul rural şi numai o treime în mediul urban. Din gruparea celor mobili, 13% s-au stabilit în localitatea actuală în ultimul deceniu - 6% în ultimii 4 ani -, iar 47% trăiesc în aceste localităţi de peste 10 ani.

Aşezarea într-o anumită localitate este condiţionată cu precădere de două facilităţi: cea a domiciliului şi cea a locului de muncă. Se poate presupune că cei care dispun de ambele facilităţi sînt şi cei mai ataşaţi de localitatea în care trăiesc. Această categorie, a persoanelor

care își au atît locuința, cît și locul de muncă, în aceeași localitate, înglobează 60% din eșantion; peste 30% lucrează în altă localitate decît cea în care domiciliază, iar restul nu au loc de muncă.

Alte coordonate care pot contribui la descifrarea aceluiași aspect și pe care sondajul le-a inclus privesc legăturile de familie și proiectele de viitor. Am aflat astfel că:

1. trei sferturi dintre intervievați au rude apropiate: părinți, copii, frați, surori, în localitatea în care domiciliază acum - și

2. 80% ar prefera să rămînă în viitor în localitatea unde se află, 15% ar prefera să se mute în alta, iar 5% nu sînt hotărîți.

Recapitulînd, constatăm că 60% dintre intervievați trăiesc în alte localități, decît cele în care s-au născut, peste 30% lucrează într-o altă localitate decît cea unde domiciliază, 25% nu au rude apropiate în această din urmă localitate, iar 20% nu intenționează să rămînă în ea. Pe ansamblul lui, acest tablou sugerează că o bună parte a electoratului trăiește în condiții care nu stimulează o implicare activă în viața localității unde își exercită dreptul de a alege. Existența acestor premise nu secretă patriotism local, dar inexistența lor îl fac improbabil.

8. Implicarea II: Județul

Pentru a explora acest orizont, sondajul a introdus tema județelor desființate: cum privește opinia publică această mult dezbătută dispută? Se poate presupune că în mod diferențiat, și că principalul generator al acestei diferențieri va fi așezarea teritorială: persoanele domiciliate în raza fostelor județe vor susține mai frecvent reînființarea lor, iar cele provenite din zonele originare ale actualelor județe se vor opune, refacerea județelor desființate riscînd să reducă importanța realtivă a județelor existente.

Consultați asupra acestei probleme, intervievații și-au distribuit răspunsurile astfel:

Sînt pentru refacerea județelor desființate	49%
Sînt numai pentru refacerea unora dintre acestea	12%
Sînt împotriva refacerii județelor desființate în general	16%
Nu se pronunță	23%

Majoritatea, formată din primele două clase de răspunsuri, deci peste 60%, are o atitudine binevoitoare față de această aspirație. Mulți dintre aceștia sînt probabil tocmai locuitori ai fostelor județe, care manifestă astfel un patriotism local recuperator. Marea majoritate a populației provine însă din actualele județe: patriotismul său local s-ar manifesta ca împotrivire față de reconstruirea județelor desființate, dar această împotrivire este exprimată de numai 16%. Cei mai mulți subiecți proveniți din zonele originare ale actualelor județe manifestă astfel, în mod, ce e drept, indirect, o implicare apoximativă în soarta județului lor de baștină. Acestora li se adaugă gruparea celor care nu se pronunță - și deci nu se implică - aproape un sfert din total.

Moderat la scara localității, patriotismul local nu excelează nici la scara județului.

9. Primari și prefecți

Pînă acum primarii erau, ca și prefecții, cel puțin în mod formal agenți ai puterii centrale care avea latitudinea de a-i numi și de a-i înlocui. După instalarea celor aleși la 9 februarie, cele două funcții vor dobîndi statuturi diferite: prefecții vor rămîne reprezentanții locali ai puterii centrale, aflați în subordinea formală a acesteia, pe cînd primarii, ca și consiliile respective, vor fi reprezentanții electoratului local, aleși de acesta în mod democratic. Prin aceste alegeri nu se schimbă, așadar, numai persoanele care exercită funcția de primar, ci se schimbă natura politică a acestei funcții, relațiile ei cu puterea centrală, cu prefecturile și cu populația localității pe care o administrează. Ce direcție va lua această schimbare? Va avea orientarea ei un caracter preponderent democratic, demagogic sau birocratic?

Consultîndu-i pe interlocutorii noștrii asupra unor posibile evoluții sub acest aspect, am obținut următoarele răspunsuri:

1. procedura democratică este preferată nu numai pentru instituirea primarilor, ci și pentru a prefecților. Numai 12% dintre cei intervievați sînt de acord ca prefecții să fie numiți de guvern; 79% ar prefera ca, asemeni primarilor, prefecții să fie și ei aleși de

populaţie. Este o primă reacţie prin care populaţia îşi vădeşte dorinţa de a ţine puterea centrală la distanţă de treburile locale;

2. transformarea primarilor din funcţionari numiţi în lideri aleşi nu ar trebui să le confere ceea ce se cheamă autonomie. Numai un sfert din eşantion consideră că primarii aleşi ar trebui să se bucure de mai multă independenţă decît predecesorii lor; aproape două treimi ar prefera însă ca noii primari să acţioneze sub un atent control;

3. această doleanţă ridică însă o altă întrebare: sub al cui control? Sub al consiliilor locale, sînt de părere o treime din subiecţi; sub al prefecţilor, opinează aproape 40%; sub al guvernului, recomandă numai 14%, reliefînd astfel a doua reacţie prin care electoratul îşi manifestă preferinţa pentru un amestec cît mai redus al autorităţilor centrale în treburile locale.

Din ansamblul acestor răspunsuri se poate deduce că electoratul priveşte cu circumspecţie atît tendinţele spre autoguvernare, cît şi riscurile recăderii într-un centralism înăbuşitor. Rezistenţele sînt însă mai clar definite decît alternativele pozitive, de unde şi înclinaţia de a încredinţa controlul primarilor nu atît consiliilor locale alese în acest scop, ci unor imaginari prefecţi aleşi.

10. Portret-robot al primarului preferat

Electoratul va alege aproape 3.000 de primari - 3.000 de indivizi diferiţi şi inconfundabili. Caracteristicile personale ale candidaţilor par să aibă în această competiţie o pondere cel puţin egală cu cea a afilierii lor politice. Se ştie cîte ceva despre impactul afilierilor politice, dar nu şi despre cel al caracteristicilor personale. Cele mai evidente dintre acestea - semnalmentele - sînt accesibile şi unui sondaj, putînd avea o anumită relevanţă. De pildă: ce influenţă poate avea vîrsta candidatului asupra opţiunii alegătorului? Se grupează alegătorii în mod spontan în comunităţi ale solidarităţii de generaţie? Pornind de la patru asemenea date: sexul, vîrsta, ocupaţia şi starea civilă, sondajul şi-a propus să schiţeze cu ajutorul lor un foarte sumar, dar nu nesemnificativ portret-robot al primarului preferat. Iată rezultatul:

Caracteristica		Opţiunile (în %)	
Sexul			
Femei 5%	Bărbaţi 71%	Indiferent 23%	
Vîrsta			
20-30 ani 4%	30-50 ani 72%	Peste 50 ani 13%	Indiferent 10%
Ocupaţia			
Scriitor, ziarist 2%	Inginer 24%	Doctor 2,5%	
Agricultor 8%	Muncitor 5%	Profesor 9%	
Funcţionar 5%	Întreprinzător privat 3%	Casnică 0	Indiferent 37%
Starea civilă			
Necăsătorit 3%		Căsătorit, cu copii 71%	
Căsătorit, fără copii 3%		Indiferent 22%	

Conform acestor predilecţii, primarul preferat ar fi un bărbat în vîrstă de 30 pînă la 50 de ani, de profesie inginer, căsătorit, cu copii. Anti-portretul, cel al unui candidat cu şanse minime, înfăţişează o femeie care nu a împlinit încă 30 de ani, necăsătorită dar casnică sau, dacă exercită o profesie, fiind scriitor sau ziarist.

Examinarea acestor date permite cîteva remarci:

1. caracteristica în raport cu care se produce cea mai mare concentrare de opţiuni este vîrsta: 72% dintre intervievaţi îl plasează pe primarul ideal între 30 şi 50 de ani. Aceeaşi caracteristică scoate la iveală o foarte accentuată rezervă faţă de candidaţii tineri: subiecţii care preferă primari de vîrsta a treia sînt de trei ori mai numeroşi decît cei care preferă primari sub 30 de ani. Un amănunt: proporţia subiecţilor care nu au împlinit 30 de ani în totalul eşantionului a fost de 23%, pe cînd proporţia opţiunilor pentru primari de aceeaşi vîrstă a fost de numai 4%. Nici chiar alegătorii tineri nu doresc primari tineri;

2. atît constelaţia candidaţilor, cît şi predilecţiile alegătorilor alocă

profesiei de inginer o poziţie privilegiată. După cum indică tabelul de mai sus, preferinţa pentru ingineri nu este pur şi simplu prioritară, ci categoric prioritară, următoarea preferinţă - pentru profesori - întrunind un procentaj de aproape trei ori mai mic. Opţiunile sensibil mai frecvente pentru agricultori decît pentru muncitori degajă unele sugestii. Una - sesizarea însemnătăţii hotărîtoare pe care o va avea în anii următori refacerea pe alte baze a agriculturii, alta - absenţa oricăror sechele provenind din ideologia aşa-zisului "rol conducător" al clasei muncitoare - rol de care aceasta a beneficiat în practică la fel de puţin ca şi de cel de proprietar al mijloacelor de producţie. S-ar putea ca îndărătul acestei atitudini să acţioneze un mecanism compensator: populaţia este tentată să recuze ex-post ceea ce dictatura stalinistă o silise să accepte şi chiar să laude. Şi astfel, absenţi din guvern şi din parlament, reprezentanţii fostei aşa-zise clase conducătoare lipsesc şi din preferinţele populaţiei pentru funcţia de primar. Frecvenţa opţiunilor pentru ingineri şi agricultori, deci pentru profesii de *homo faber,* ar putea avea şi o semnificaţie simbolică - sentimentul că ţelul societăţii noastre este autoreconstrucţia, o operă ce se cuvine încredinţată celor care ştiu să construiască.

Printre cele mai puternice reticenţe sugerate de aceleaşi cifre atrag atenţia două. Una îi priveşte pe întreprinzătorii privaţi; slabul lor impact electoral aduce o nouă confirmare a rezervei cu care segmente largi ale populaţiei privesc geneza acestei pături sociale şi mai ales formele perceptibile în care această geneză are loc. A doua este reticenţa record faţă de gruparea scriitori-ziarişti, cea mai puţin cotată dintre profesiile active incluse în chestionar. Severitatea acestei reticenţe pare să contrasteze flagrant cu unele circumstanţe istorice specifice, de la care s-ar fi putut aştepta să producă un efect contrar. Am în vedere faptul că, neacceptată pentru funcţia de primar, profesia de scriitor a fost cel mai larg reprezentată în disidenţă, precum şi în primul organ al puterii instituit îndată după revoluţie - după cum am în vedere rolul de prim plan pe care unii membrii ai breslei literare îl joacă în viaţa politică.

Sînt posibile însă şi alte implicaţii. Astfel, ampla opţiune pentru ingineri infirmă alegaţiile despre o ostilitate generală, de masă, împotriva intelectualilor. Contrastul dintre popularitatea inginerilor şi impopularitatea în această accepţie a scriitorilor şi ziariştilor, ar putea confirma însă o altă alegaţie - cea referitoare la distincţia netă pe care populaţia ar face-o între intelectualitatea tehnică şi acest segment al intelectualităţii umaniste. Contrastul presupune, firește, o reprezentare critică asupra presei. Dar, mai ales, el evocă indirect destinul politic al fostei disidenţe în care nu abundau inginerii, ci scriitorii;

3. tulburătoare prin dimensiunile şi implicaţiile ei apare şi o altă reticenţă: cea faţă de femei. Preferinţa pentru primari-femei este de 14 ori mai restrînsă decît cea pentru primari bărbaţi. Rezervele nu vin numai din partea bărbaţilor, ci şi din a marii majorităţi a femeilor. Ca şi tinerii care nu-i susţin pe tineri, nici femeile nu vor primari femei. Această inaderenţă a electoratului este congruentă cu situaţia reală a femeilor în viaţa publică de după decembrie 1989. Împărtăşind oarecum soarta muncitorilor, femeile nu au deţinut nici un fotoliu ministerial în nici unul dintre guverne, sînt prezente într-un număr infim pe băncile parlamentului şi au candidat cu totul episodic pentru postul de primar în care, după cum se vede, nu sînt dorite şi nu se doresc.

S-ar putea ca şi în cazul lor să acţioneze un mecanism compensator. Este vorba de amintirea "savantei", întrupare a abjecţiei în mitologia populară, precum şi a suratelor ei promovate pentru a-i proteja puterea, de genul Suzana Gâdea, Lina Ciobanu, Maria Bobu, Ana Mureşan, Alexandrina Găinuşe ş.a. Desigur, femeile din România nu poartă răspunderea pentru performanţele acestor doamne, după cum nici bărbaţii nu sînt răspunzători pentru performanţele la fel de puţin glorioase ale mult mai numeroşilor domni cu care se împresurase dictatorul. De unde supoziţia că, fie această interpretare nu este plauzibilă, fie că resentimentele, îndeosebi cele reziduale, nu sînt nici raţionale, nici echitabile;

4. în privinţa stării civile, gruparea răspunsurilor evidenţiază două momente. Pe de o parte, un virtual exclusivism: singura formulă cu adevărat acceptată este aceea a primarului căsătorit, cu copii; pe de alta, egala intoleranţă faţă de necăsătoriţi şi de căsătoriţi fără copii. Situaţia familială pare a reprezenta un puternic argument electoral - de altfel asimilat ca atare de folclorul politic al multor ţări, de pildă Statele Unite, dar deocamdată cu desăvîrşire ignorat la noi. Potrivit acestei optici nu poate fi un primar serios şi responsabil decît un serios şi responsabil tată de familie. Atunci cînd structurile sociale moderne se năruie, speranţele se întorc, vrînd-nevrînd, spre structurile

străvechi - cele de rudenie. Disfuncţionalitatea instituţiilor publice dilată spaţiul social de acţiune a instituţiilor private - familia. De asemenea, nu ar fi exclus ca importanţa atribuită copiilor să aibă unele conexiuni cu reticenţele faţă de angajarea femeilor în viaţa publică;

5. fiecare dintre caracteristicile urmărite are propriile ei variabile. Singura constantă care le străbate pe toate este indiferenţa. Orice opţiune pentru o variabilă semnifică interesul faţă de caracteristica respectivă, pe cînd indiferenţa semnifică lipsa acestui interes. Atunci cînd, aşa cum indică tabelul de mai sus, 5% dintre intervievaţi preferă ca primarul să fie femeie, 71% bărbat, iar 23% declară că le e indiferent, înseamnă că pentru 76% (71+5), caracteristica sex prezintă interes, iar pentru 23% nu. Prin urmare, cu cît mai redusă este proporţia indiferenţilor, cu atît mai puternic este interesul pentru caracteristica respectivă - şi viceversa. Operînd cu aceste repere, putem reţine că dintre cele patru caracteristici cea mai interesantă pentru funcţia de primar apare vîrsta - indiferenţi 10%, şi cea mai puţin interesantă ocupaţia - indiferenţi 37%.

Cred că în ciuda extremului său schematism, portretul-robot al primarului preferat depăşeşte prin unele conotaţii atît episodul alegerilor locale, cît şi aşteptările imediate faţă de liderii comunali. Conotaţiile la care mă refer semnalează posibila aspiraţie spre un anumit gen de virtuţi publice şi deci spre o anumită ierarhie de valori.

II. ALEGERILE LOCALE ÎN RETROSPECTIVĂ

6 martie 1992

Rezultatele recentelor alegeri locale au scos la iveală cel puţin trei aspecte care le depăşesc: partidul la putere se află într-un accentuat declin; opoziţia se află în ofensivă; democraţia a cîştigat teren. Aceasta este una dintre interpretările posibile. Cum sînt privite însă aceste alegeri de principalul lor actor - electoratul?

Pentru a obţine unele informaţii în această privinţă, Centrul nostru a întreprins un sondaj care a avut loc îndată după primul tur de scrutin pe un eşantion de 1.231 persoane cu drept de vot, domiciliate în 30 de localităţi urbane şi 29 rurale de pe raza a 33 judeţe, cărora li se adaugă Capitala.

1. Transparenţă selectivă

Volubilitatea oficială a destăinuit multe despre primari şi consilieri, dar aproape nimic despre voturi. În pofida acestei reveniri la doctrina secretului de stat, evidenţele nu au cum să fie ascunse. Rezultatele acestor alegeri aduc, în peisajul vieţii politice din România, cîteva schimbări substanţiale:

1. dintr-o prezenţă mai curînd marginală opoziţia se afirmă ca o forţă redutabilă;

2. majoritatea alegătorilor care susţinuseră în 1990 FSN-ul au votat acum împotriva lui;

3. în ciuda acestei contracţii violente a bazei lui electorale, Frontul rămîne încă formaţiunea care îşi atrage cele mai multe sufragii;

4. alegătorii dezamăgiţi de Front s-au orientat în trei direcţii: spre principalele formaţiuni ale opoziţiei, spre formaţiuni intermediare sau extremiste şi spre absenteism.

Apariţia acestor tendinţe a fost semnalată de sondajele CIS cu multe luni înainte (vezi de ex. "Preludii atonale la campania electorală" în "22" Anul II, Nr.40, din 11-18 octombrie 1991). Remarca nu are în vedere calitatea sondajelor, ci soliditatea tendinţelor.

Persistenţa lor între momentul cînd au fost descifrate prin sondaj şi momentul cînd au fost confirmate prin opţiunile electoratului dovedeşte că sursa acestor tendinţe se găseşte dincolo de circumstanţele imediate care au premers alegerile din februarie. De persistenţa, întărirea sau regresia lor depinde desfăşurarea episodului următor: alegerile legislative.

2. Rudimente de sociologie electorală

Observaţia de mai sus nu face altceva decît să ilustreze un adevăr care sare în ochi: referendumul asupra Constituţiei, alegerile locale, alegerile parlamentare, alegerile prezidenţiale şi, eventual, referendumul propus de unii asupra formei de stat, nu reprezintă numai cinci evenimente electorale separate, înghesuite într-un interval extrem de scurt, ci şi, în totalitatea lor, o secvenţă decisivă a tranziţiei noastre spre democraţie.

Atît însemnătatea, cît şi originalitatea acestui fenomen electoral reclamă studierea lui "pe viu", prilej pentru intrarea în arenă a acelei ramuri de cercetare care se cheamă sociologie electorală. Fenomenul electoral există şi este în plină desfăşurare; instituţii sociologice există de asemenea, dar interesul lor pentru acest fenomen nu s-a făcut încă remarcat. Este tîrziu, dar nu încă prea tîrziu, pentru ca cercetătorii interesaţi să treacă la acţiune coordonîndu-şi eforturile. Iar dacă instituţiile vor dori să îi sprijine - cu atît mai bine.

Una dintre problemele centrale ale sociologiei electorale o constituie relaţia dintre orientarea politică şi apartenenţa socială a alegătorilor. Într-o lucrare de referinţă a acestui domeniu, care compară 12 sisteme electorale competitive din tot atîtea ţări, clivajele sociale ale corpului electoral sînt determinate după trei criterii: regiune, clasă şi religie - fără a se exclude însă ataşamentele autonome faţă de diverse formaţiuni politice (Seymour M. Lipset and Stein Rokkan, Party Systems and Voter Alignmemts, The Free Press, New York, 1972).

Ce au arătat alegerile noastre locale din acest punct de vedere?

După părerea mea şi potrivit datelor accesibile, ele au arătat în primul rînd o restratificare a electoratului, ceea ce implică o transformare a peisajului politic.

3. Restratificarea

Termenul de restratificare nu este destul de riguros. El presupune înlocuirea unui mod anterior de stratificare printr-un altul, diferit. Singurul mod anterior la care ne putem referi este cel produs de alegerile din mai 1990. Dar enormele majorităţi formate atunci ar putea fi considerate nu numai ca un mod de stratificare, ci şi ca unul de amorfism. Am recurs însă la acest termen pentru conotaţiile lui asociative şi dinamice.

Amorfismul nu este provocat numai de concentrarea excesivă a voturilor, ci şi de pulverizarea lor excesivă, nearticulată la identitatea socială a alegătorilor. Acesta pare să fie cazul ultimelor alegeri legislative din Polonia, de la sfîrşitul anului trecut. Numeroasele investigaţii întreprinse cu acest prilej de specialiştii polonezi au reliefat absenţa unor astfel de articulaţii semnificative: mai toate formaţiunile aflate în competiţie au primit votul unor mici secţiuni din mai toate categoriile sociale - nici una dintre aceste categorii nu s-a distins prin coeziunea ei electorală.

Principala schimbare adusă la noi sub această incidenţă de alegerile din februarie 1992 o constituie înlocuirea tendinţei spre monolitism, manifestată de electorat în 1990, printr-o tendinţă spre diferenţiere interioară şi spre diversificare. Cele mai revelatoare linii de diferenţiere au apărut între:

1. cei care au votat şi cei care s-au abţinut;

2. cei care au votat cu învingătorii şi cei care au votat cu învinşii - aceste două prime delimitări cu caracter general fiind inerente oricărei competiţii electorale. Acestora le urmează diferenţierile specifice între:

3. cei care au participat ca alegători şi cei care au participat atît ca alegători cît şi ca observatori, implicînd direct în acţiunea pentru corectitudinea alegerilor o nouă forţă trans-politică: societatea civilă;

4. cei care au votat pentru candidaţi reprezentînd formaţiuni politice şi cei care au votat pentru candidaţi independenţi - mulţi dintre ultimii fiind de altfel aleşi;

5. alegătorii din marile aglomerări urbane - şi în primul rînd din capitală - care au votat mai ales pentru Convenţia Democratică, şi alegătorii din mediul rural, care au votat masiv pentru F.S.N. şi P.D.A.R.;

6. alegătorii din orașele Transilvaniei, care au votat frecvent pentru P.U.N.R. și alegătorii din celelalte regiuni care au votat pentru alte formații. Succesul relativ al P.U.N.R. în această zonă dovedește că frenezia anti-maghiară a F.S.N. nu i-a adus acestuia avantajele electorale sperate;

7. alegătorii care au preferat formațiuni cu orientări relativ moderate, de centru, și cei care au preferat formațiuni extremiste, printre care cele cu caracter șovinist, de dreapta, și-au sporit sensibil influența.

S-au putut contura și alte linii de demarcație pe care sondajul a încercat să le detecteze. Dintre toate acestea mă voi opri, în cele ce urmează, la o diferențiere-cheie: cea dintre participanți și neparticipanți sau, mai exact, la fenomenul abstenționismului.

4. Abstenționismul

Abstenționismul electoral reprezintă, într-o măsură sau alta, o afecțiune de care suferă aproape toate democrațiile contemporane. Cronicizată în Occident, ea pare să contamineze și Europa de Est, în tranziție spre democrație. Fenomenul e similar, cauzele lui, nu. În Apus, abstenționismul decurge din funcționarea democrației, în răsărit precede instituirea ei.

La alegerile menționate, din Polonia, absenteismul a atins 57% din electorat. Fenomenul a apărut însă mai înainte în Ungaria, unde în martie 1990 au avut loc alegeri parlamentare. În primul tur de scrutin abținerile au reprezentat 37%, în al doilea 60%. Au urmat, în septembrie și octombrie - același an - alegerile locale. Abținerile s-au ridicat în primul tur de scrutin la 60%, iar în al doilea, 78%.

Aceste similitudini de comportament ascund un contrast al motivațiilor. Pentru occidentali, exercitarea acestui drept fundamental și-a pierdut din atractivitate prin deproblematizare și obișnuință. Dimpotrivă, europenii din cealaltă jumătate a continentului se grăbesc să renunțe la exercitarea unui drept a cărui recuperare recentă constituie una dintre marile cuceriri ale revoluțiilor din '89 și totodată o condiție crucială pentru instaurarea unor regimuri democratice stabile. Această pornire spontană către desuniversalizarea sufragiului universal pare puțin compatibilă cu aspirația spre democrație.

Adevăratul sens al mișcării pe care o parcurge electoratul din România pe acest plan nu reiese în primul rînd din comparația cu alte țări, ci cu propriul și atît de precarul nostru trecut electoral de după revoluție. În mai 1990 s-au prezentat la urne peste 85% dintre cei înscriși în listele electorale - în februarie 1992 aproape 65%, potrivit datelor furnizate de comisia electorală centrală. Reiese că în mai puțin de doi ani un sfert din electoratul activ a devenit pasiv; numărul celor care s-au abținut de la vot (la primul scrutin) a crescut de 2,3 ori, ajungînd să reprezinte o treime din corpul electoral.

Este acesta un simplu accident de parcurs, sau momentul intermediar al unui proces de dezafectare a electoratului, în curs de desfășurare? Sondajul a încercat să abordeze problema din mai multe unghiuri: identitatea socială a celor mai fervenți purtători ai abstenționismului; gradul de continuitate/discontinuitate a acestui comportament; perspectivele lui de viitor; în sfîrșit, motivațiile lui.

5. Identitatea

Este abstenționismul un fenomen socialmente difuz, ori are, așa-zicînd, purtători specializați - grupări sociale identificabile în care predilecția pentru abținere are o pondere peste, sau cu mult peste medie? Dezbaterile publice în jurul alegerilor locale asumă, ca pe un fapt demonstrat, prezumtivul abstenționism în masă al tinerei generații. Corespund aceste alegații situației reale? Și dacă da - în ce măsură? Pe de altă parte, este tînăra generație singura, sau principala categorie socială care vădește o înclinație deosebită spre abținerea de la vot?

Sondajul răspunde acestor întrebări după cum urmează:

1. predilecția tinerilor alegători (sub 30 de ani) de a se abține de la vot este reală;

2. măsura acestei predilecții este dată de faptul că tinerii s-au abținut într-o proporție de două ori și jumătate mai ridicată decît alegătorii care au depășit vîrsta de 30 de ani. Reprezentînd a cincea parte din eșantion, subiecții tineri constituie o treime din totalul celor care au preferat să nu voteze;

3. tinerii nu formează, însă, unica grupare socială în care această preferință are o largă răspîndire. Masa totală a abținerilor prezintă următoarea alcătuire pe categoriile de sex și mediu de rezidență:

- Femei: peste 60%
- Mediul urban: peste 60%
- Bărbați: sub 40%
- Mediul rural: sub 40%

Din comunicatele oficiale nu am aflat care au fost preferințele electorale ale tinerilor. Am aflat în schimb că reprezentanții opoziției au beneficiat de un sprijin considerabil mai larg în mediul urban decît în mediul rural. Este prin urmare probabil că ponderea ridicată a abținerilor printre orășeni a dezavantajat Convenția Democratică, avantajînd celelalte formațiuni și, în primul rînd, F.S.N.

Revenind la problema de sociologie electorală menționată mai înainte: în raport cu participarea/neparticiparea la vot, alegerile locale efectuate în România la 9 februarie 1992, au evidențiat un clivaj social ai cărui principali parametri sînt vîrsta alegătorilor, sexul și mediul lor de rezidență.

6. Continuitate/discontinuitate

Informațiile oficiale arată că în comparație cu referendumul din decembrie 1991, abstenționismul s-a situat în alegerile locale din 9 februarie '92 la același nivel: în jurul unei treimi din electorat. Aceasta nu este însă decît o egalitate cantitativă. Ea nu ne spune, de pildă, dacă cei care s-au abținut în februarie sînt de regulă tot aceeași care se abținuseră și în decembrie, sau alții. Oarecari lămuriri în această privință s-a străduit să aducă sondajul. El relevă astfel că majoritatea celor care se abținuseră în decembrie au preferat să voteze în februarie - și invers: cei mai mulți dintre neparticipanții din februarie luaseră parte la referendumul din decembrie. În lumina acestor date, la scară individuală, abstenționismul se înfățișează ca un comportament cu precădere fluctuant.

Important nu este însă numai ce s-a petrecut din decembrie pînă în februarie, important - sau poate chiar mai important - este ce se va petrece din februarie pînă în mai (dacă, așa cum preconizează unii, alegerile legislative vor avea loc în mai). Încercînd să arunce o privire către acest viitor nu prea îndepărtat (să sperăm!) sondajul i-a consultat pe subiecți asupra intenției lor de a participa sau nu la runda următoare, cea a alegerilor legislative.

Evident o acțiune intenționată nu e tot una cu o acțiune consumată. Investigații anterioare au dezvăluit că de obicei numărul celor care participă efectiv la vot este mai mic decît numărul celor care își declaraseră anterior intenția de a participa. Cu rezervele cuvenite, sondajul a introdus această întrebare prospectivă care oferea o remarcabilă facilitate metodologică: posibilitatea unei curbe a continuității/discontinuității abstenționismului compusă din trei repere: referendumul pentru Constituție, alegerile locale și alegerile parlamentare - sau, în termeni cronologici, decembrie 1991, februarie și (probabil) mai 1992. Cele trei repere se pot corela într-un singur mod care ar reprezenta "tipul ideal" al continuității: el ar desemna gruparea acelora care după ce se abținuseră atît în decembrie cît și în februarie, declară că intenționează să se abțină și în mai. Sondajul nu s-a limitat însă la această eventualitate, ci a ținut seamă de toate variabilele posibile.

Luînd ca bază gruparea celor care s-au abținut în decembrie 1991, aceste variabile se înfățișează ca în tabelul I:

Tabel I:

Numărul variabilei	Decembrie	Februarie	Mai	Procentajele
1.	Nu	Nu	Nu	1%
2.	Nu	Da	Da	10%
3.	Nu	Da	Nu	2%
4.	Nu	Da	Nu știu	2%
5.	Nu	Nu	Da	3%
6.	Nu	Nu	Nu știu	2,5%

Întrebarea prospectivă nu putea ignora eventualitatea indeciziei, de unde varianta "nu știu". Răspunsul "Nu" înseamnă: nu au votat sau nu au de gînd să voteze, iar răspunsul "Da" dimpotrivă. Așa cum reiese din variabila 1, abstenționismul continuu nu include decît 1% dintre intervievați, pe cînd diversele versiuni de discontinuitate totalizează aproape 20%. Variabila cea mai răspîndită de discontinuitate este cea în care abținerii de la referendum îi succede participarea la alegerile locale și intenția de a participa la cele parlamentare: variabila 2, care întrunește 10% din eșantion.

Potrivit acestor date, ar rezulta că în electoratul nostru nu s-a detașat o grupare invariabil abstenționistă. Abținerea pare mai curînd un

comportament circumstanţial, rînd pe rînd practicat şi abandonat de diferiţi alegători, mai ales femei, tineri şi locuitori ai oraşelor.

7. Perspectiva

Tradusă în termenii circumstanţelor politice imediate, problema ar putea fi descrisă astfel: electoratul din ţara noastră urmează să fie chemat la urne de cel putin cinci ori (incluzînd şi al doilea tur de scrutin) într-un interval de circa şase luni. Cum va reacţiona el la această supra-solicitare?

O simplă judecată de bun simţ ne îndeamnă să credem că disponibilitatea electoratului de a vota va scădea pe măsură ce va fi crescut numărul solicitărilor. Ultimul episod al acestei cavalcade - cel al alegerilor prezidenţiale - ar urma să apeleze la electoratul cel mai obosit, şi deci cel mai susceptibil să se abţină. Exemplul amintit, al alegerilor din Ungaria, reliefează din acest punct de vedere două tendinţe: creşterea masivă a abstenţionismului în al doilea tur de scrutin, pe de o parte, şi pe de alta, scăderea precipitată a participării la cea de a doua consultare electorală. Desigur, acesta nu este un model, ci doar un exemplu, în care atît conjunctura politică generală cît şi ordinea de succesiune a celor două alegeri (întîi parlamentare, apoi locale) au fost altele decît la noi.

Revenind la agitata noastră viaţă electorală: ne îndreptăm spre extinderea, spre diminuarea, sau spre statornicirea abţinerilor la nivelul decembrie-februarie? Elemente ale unui răspuns pot fi descifrate în Tabelul II, a cărui bază nu o mai constituie cei care s-au abţinut, ci cei care au votat în decembrie 1991 - aceasta pentru a verifica ipoteza unui abstenţionism în ascensiune.

Tabelul II

Numărul variabilei	Decembrie	Februarie	Mai	Procentajele
1.	Da	Da	Da	55%
2.	Da	Da	Nu	8%
3.	Da	Da	Nu ştiu	8%
4.	Da	Nu	Da	4%
5.	Da	Nu	Nu	2%
6.	Da	Nu	Nu ştiu	1%

Continuitatea participării constituie comportamentul majoritar: cei care au votat atît în decembrie cît şi în februarie, intenţionînd să voteze şi în mai, reprezintă 55% din eşantion (vezi variabila 1). Dintre cei care au votat în decembrie, aproape 20% fie intenţionează să nu voteze în mai, fie nu au luat încă o decizie în această privinţă. Intenţiile de a vota în mai - variabilele 1 şi 4 - însumează 59%, un nivel de participare foarte apropiat de cel înregistrat în februarie (N.B.: suma procentajelor din tabelul II nu se ridică la 100 decît dacă se adaugă şi suma procentajelor din tabelul I). Tot din tabelul I ar trebui separate variabilele 2 şi 5, ale celor care nevotînd în decembrie intenţionează să voteze în mai, însumînd 13%. Suma intenţiilor pozitive ar fi astfel de 59+13=72%, totalul celor care, independent de comportamentele anterioare, declară în februarie că au de gînd să participe la alegerile din mai. Dar acestea nu sînt decît intenţii declarate care, arată experienţa unor prognoze anterioare, se realizează de obicei doar parţial. Ceea ce se poate reţine din aceste date este fluctuaţia moderată a intenţiilor de participare la alegerile din mai şi, implicit, absenţa unei tendinţe definite către un abstenţionism ascendent.

8. Motivaţii II

Care sînt motivaţiile invocate de abstenţionişti?

Sondajul a prezentat o listă cuprinzînd 12 motive posibile ale neparticipării la primul tur de scrutin al alegerilor locale, începînd cu condiţiile climatice şi terminînd cu frica. Motivele cele mai rar invocate - virtual inoperante - au fost chiar frica, neajunsurile campaniei electorale în localitatea respectivă, convingerea că alegerile vor fi trucate. Motivul cel mai frecvent este absenţa din localitate, indicată de peste un sfert dintre neparticipanţi. Al doilea motiv în ordinea frecvenţei este însă unul de ordin politic: lipsa de încredere în candidaţi, avansat de o cincime dintre absenţii de la vot. Aproape o zecime dintre ei declară că nu au încredere în nici un partid şi cam tot atîţia se plîng că au prea multe griji zilnice pentru ca să le mai ardă de alegeri.

Abstenţionismul nu este neapărat refuzul politicii - el poate reprezenta la fel de bine o atitudine politică. Dar o atitudine a cărei răs-

pîndire poate stînjeni considerabil înfăptuirea aspiraţiilor democratice ale societăţii româneşti. De aici, însemnătatea efortului de identificare a mecanismelor care stimulează abstenţionismul, premisă a unui alt efort: acela îndreptat spre demontarea acestor mecanisme.

9. Rezultatele

Tema rezultatelor a fost abordată în sondaj din trei unghiuri: *notorietatea* lor după circa o săptămînă, sentimentele de *satisfacţie-insatisfacţie* pe care ele le-au produs şi *urmările* la care alegătorii se aşteaptă după instalarea noilor administraţii locale.

Lentoarea şi lipsa de transparenţă a Comisiei Electorale Centrale se regăsesc şi la scară locală. La 6-10 zile după primul tur de scrutin numai cu puţin peste o treime dintre intervievaţi cunoşteau numele candidatului ales în funcţia de primar, 55% cunoşteau cel puţin numele unuia dintre consilieri şi cam tot atîţia ştiau care formaţiune obţinuse în localitatea lor cel mai mare număr de voturi. Al doilea tur de scrutin s-a ţinut în prea puţine circumscripţii pentru a putea explica amploarea acestui deficit de informaţie. Sîntem, prin urmare, oarecum obligaţi să ne explicăm acest deficit fie prin carenţe de informare, fie printr-un interes scăzut al electoratului, fie prin ambele.

În măsura cunoaşterii lor, rezultatele alegerilor au fost apreciate ca satisfăcătoare de 41% dintre cei consultaţi, ca nesatisfăcătoare de 26%, 31% nefiind nici satisfăcuţi, nici nesatisfăcuţi (subliniez că întrebarea a fost pusă atît celor care au votat, cît şi celor care s-au abţinut).

În ceea ce priveşte urmările, sondajul a căutat să afle ceva despre felul în care electoratul vede conexiunea dintre schimbarea administraţiilor locale şi eventuala schimbare a condiţiilor de viaţă din respectivele localităţi. Viziunea de ansamblu reprezintă o mixtură de optimism moderat şi de nesiguranţă. O treime dintre cei întrebaţi speră că sub oblăduirea noii administraţii aceste condiţii se vor îmbunătăţi, 13% se aşteaptă, dimpotrivă, ca degradarea lor să continue, 20% nu contează pe schimbări semnificative, iar 34% se abţin de la orice pronostic.

10. Corectitudinea. Tradiţii

Sentimentul de satisfacţie-insatisfacţie al electoratului faţă de aceste alegeri putea avea doi referenţiali: *rezultatele* - cine şi în numele cui a fost ales, sau *felul cum aceste rezultate au fost obţinute*, pe căi mai curînd corecte ori mai curînd incorecte. Imaginea pe care electoratul nostru şi-o poate face cu privire la acest din urmă aspect este profund condiţionată de circumstanţele istorice. Imensa majoritate a alegătorilor din România nu are în materie electorală decît experienţa alegerilor ostentativ mistificate de tip stalinist. Toate ţările est-europene au trecut prin această lungă experienţă. Dar, spre deosebire de unele dintre acestea, în România practici ale fraudei electorale au existat şi înaintea celui de al doilea război mondial. Iată, pentru ilustrare, două exemple culese de la cele două extremităţi ale anilor '30. Primul, de la începutul decadei, consemnat în jurnalul lui Gafencu: "În alegeri libere partidul (N.B.: Naţional Ţărănesc) ar fi putut obţine jumătate din voturile ţării. Alegerile guvernului Iorga au dovedit de altfel că, în ciuda unor intense măsuri de falsificare a votului, Partidul Naţional Ţărănesc a reuşit să scoată mai mulţi deputaţi decît oricare alt partid" (Grigore Gafencu, Însemnări politice, Ed. Humanitas, 1991, p.185). Al doilea citat provine din jurnalul lui Armand Călinescu. La data de 25 ianuarie 1938 el reproduce documentul prezentat regelui Carol II, cuprinzînd măsurile prin care monarhia constituţională pregătea abolirea Constituţiei. Capitolul intitulat "Planul electoral" cuprindea între altele următoarele: "3. Demonstraţii de forţă, jandarmerie, concentrare, înzestrare (aparte armata nu are nevoie de somaţii)". După opt zile, la 2 februarie, este relatată discuţia avută în acea zi cu regele: "Întreb dacă putem face uz de arme. Regele răspunde da. Adaugă să uzăm şi de gaze şi spune: «Asta nu înseamnă ca să nu faceţi uz de arme»" (Armand Călinescu, Însemnări politice, aceeaşi editură, p.368 şi 373). Deprinderea electoratului nostru cu alegeri efectiv libere şi corecte reprezintă nu atît întoarcerea la tradiţiile electorale pre-staliniste, cît întemeierea unei noi tradiţii. Fără aceasta, şansa noastră de a instaura o democraţie autentică s-ar pierde din nou în retorica juridică şi politică.

11. Corectitudinea

Februarie '92

Desfăşurarea alegerilor locale din februarie 1992 a fost presărată cu numeroase incidente. Unele dintre acestea, raportate de observatori, cum ar fi pene concomitente de lumină electrică la diverse secţii de votare, evocă, prin coerenţa lor, posibile strategii ale distorsiunii. Covîrşitor a fost însă respectul regulilor, chiar dacă frecvent afectat de inexperienţa comună a organizatorilor şi alegătorilor. Incluzînd tema corectitudinii în sondaj, noi nu ştiam cum vor decurge alegerile din acest punct de vedere. Ştiam în schimb că "în afara unor sporadice excepţii, politologii se concentrează asupra prezumtivelor alegeri libere şi competitive în timp ce le ignoră cu dispreţ pe cele în care candidatul cîştigă 99% din voturi" (Guy Hermet, State-Controlled Elections: A Framework).

Tendinţa spre acest gen de distorsiune, care părea să se menţină în mai 1990, nu s-a mai făcut simţită în februarie 1992. Iregularităţile şi chiar tentativele de fraudă nu au putut să disimuleze, ci cel mult să diminueze schimbările substanţiale intervenite în orientarea electoratului. Corectitudinea fundamentală a alegerilor locale a fost recunoscută de mai toţi factorii politici. Iar după cum arată sondajul, ea a fost în linii mari confirmată şi de electorat.

Scopul urmărit era acela de a detecta prezenţa sau absenţa unor procedee posibile de denaturare a rezultatelor. Cel mai grav dintre acestea este totodată şi cel mai brutal: trecerea de la manipularea la intimidarea alegătorilor. Astfel a fost introdusă întrebarea: "A încercat cineva, în mod direct sau indirect, să vă oblige să votaţi într-un anumit fel?". Au răspuns "Da" 7% şi "Nu" 92%. Disproporţia face inutil orice comentariu.

Mai departe, intervievaţii au fost solicitaţi să compare organizarea alegerilor locale din februarie '92 cu organizarea referendumului din decembrie '91. Referendumul a fost organizat mai bine după 5%, alegerile locale au fost organizate mai bine după 30%, 37% nu fac vreo diferenţă între cele două episoade. Două întrebări s-au referit la posibile incidente în ziua alegerilor. Declară că au avut loc incidente în localităţile lor 1% dintre subiecţi, incidente în secţiile de votare fiind semnalate de 2% - ambele procente se situează sub limita

semnificaţiei statistice. Nerespectarea secretului votului este acuzată de 4%, iar funcţionarea necorespunzătoare a birourilor de votare de 7%. Dintr-un punct de vedere mai general, data aleasă pentru ţinerea alegerilor locale a fost considerată nepotrivită doar de 11% dintre subiecţi. În sfîrşit, la întrebarea care solicita o evaluare generală asupra corectitudinii-incorectitudinii alegerilor locale, 62% apreciază că acestea au fost cinstite, 9% că au fost necinstite, iar 28% se abţin de la orice evaluare de acest fel.

În contrast cu atmosfera de suspiciune de care campania electorală nu a dus lipsă, electoratul pare în majoritatea lui mai satisfăcut de felul cum s-au desfăşurat alegerile decît de rezultatele lor imediate. Este o inegalitate care pledează atît în favoarea democraţiei, cît şi a maturităţii politice a electoratului. Poate că cea mai semnificativă sub acest aspect este reacţia la întrebarea: "Felul cum au decurs alegerile locale vă îndeamnă mai curînd să participaţi sau să nu participaţi la viitoarele alegeri parlamentare?". Răspunsurile: să particip - 85%, să nu particip - 3%, nu ştiu - 12%. Pentru majoritatea electoratului, mai presus de imperfecţiunile lor şi chiar de unele dintre rezultatele lor imediate, alegerile locale din februarie 1992 par să fie percepute ca un moment benefic al tranziţiei societăţii noastre spre democraţie. În măsura în care este cu adevărat reprezentativ, eşantionul nostru îndeplineşte, prin aceste răspunsuri, rolul celui mai omniprezent observator.

12. Hotărîrea

Hotărîrea de a vota sau de a nu vota, precum şi aceea de a vota pentru anumiţi candidaţi şi anumite formaţiuni împotriva altor candidaţi şi altor formaţiuni, reprezintă momentul cheie al integrării cetăţeanului în procesul electoral. În regimurile democratice, principalul mediator direct al acestei integrări este ansamblul partidelor politice. Diferenţierea modalităţilor de integrare face ca o campanie electorală să nu îi pună pe toţi alegătorii în situaţia de a hotărî dacă, şi mai ales cu cine să voteze. O astfel de hotărîre se cere luată de către cetăţenii care nu participă la viaţă politică decît ca alegători - dar nu şi de către cei care sînt aderenţi ai unuia sau altuia dintre partidele în competiţie. Hotărîrea acestora din urmă nu

decurge din campania electorală, ci o precede. Actul adeziunii la un partid implică hotărîrea de a sprijini acest partid în toate împrejurările. Această hotărîre politică generală face hotărîrea electorală specifică nu numai inutilă, dar şi inadmisibilă. Integrarea electorală a cetăţeanului este cuprinsă în integrarea sa politică.

În societăţile unde afilierile de partid sînt răspîndite şi stabile, configuraţia electoratului o reproduce în bună parte pe cea a spectrului politic. Mulţi specialişti occidentali desemnează fenomenul cu ajutorul conceptului de *"membership crystallization"*, construit prin analogie cu cel de "status crystallization" (Ulf Himmelstrand, A Theoretical and Empirical Approach to Depoliticization and Political Involvement, Chr. Michelsen Institute, Bergen 1962). Astfel de cristalizări nu au avut timpul să se producă în ţările unde, ca şi la noi, sisteme politice pluraliste se află de-abia într-o fază de emergenţă. Înainte de a fi un fenomen politic, destructurarea este însă un fenomen social. Fluiditatea diferenţierilor sociale nu stimulează stabilitatea diferenţierilor politice. O situaţie oarecum asemănătoare pare să se fi ivit în Spania acum 7-8 ani cînd, remarca o echipă de analişti, "pe măsură ce apartenenţele sociale se dărîmă, îndeosebi printre tineri, inadecvarea sau irelevanţa partidelor contemporane în raport cu noile probleme îngreunează identificarea oamenilor cu ele". Căci "sistemele europene de partide reflectă interesele generaţiilor trecute; aceste sisteme s-au congelat în actualele lor structuri cu cel puţin o jumătate de secol în urmă şi nu mai reflectă interesele sau liniile de clivaj (delimitările) prezente. Drept urmare, ele sînt lipsite de atractivitate pentru alegătorii tineri sau post-materialişti de orice vîrstă" (Volatile Parties and Stable Voters in Spain, Samuel H. Barnes, Peter McDonough and Antonio Lopez Pina, comunicare prezentată la Congresul mondial al Asociaţiei Internaţionale de Ştiinţe Politice, Paris 1985). Simptomele ne sînt bine cunoscute: fluiditatea structurilor sociale, senectutea politică a partidelor tradiţionale şi deruta alegătorilor, mai ales tineri, generează laolaltă nebulozitatea care acoperă peisajul nostru politic. Adeziunile formale la partidele politice sînt rarisime, iar instabilitatea electoratului este nu numai evidentă, ci şi - deocamdată - deziderabilă.

În aceste circumstanţe, alegerile locale au pus imensa majoritate a electoratului în situaţia de a lua o hotărîre asociată, cel mai des, unei reexaminări critice a hotărîrilor electorale anterioare. Pe măsură ce

sporeşte labilitatea electoratului, scade predictibilitatea opţiunilor lui şi creşte, prin urmare, gradul de incertitudine al prognozelor electorale. Acţiunea mecanismelor care reglează hotărîrea asupra comportamentului electoral este, în atare condiţii, greu de anticipat. Mult mai relevantă poate fi investigarea acţiunii acestor mecanisme *ex-post*, mai cu seamă atunci cînd acest *ex-post* este totodată şi *ex-ante*, în raport cu viitoarele alegeri parlamentare. Drept urmare sondajul nostru a încercat îndată după 9 februarie 1992 să afle cîte ceva despre felul cum au acţionat cu acest prilej mecanismele deciziei electorale individuale. Actul deciziei a fost abordat din cîteva unghiuri: *momentul adoptării, factorii de influenţă, gradul de coeziune-dispersie a comportamentului electoral în micro-grupul familial, motivaţiile hotărîrii.*

13. Momentul

Hotărîrea de a vota ori nu, sau de a vota pentru anumiţi candidaţi (anumite formaţiuni), a fost luată de marea majoritate a subiecţilor - este ceea ce declară peste 80% dintre ei - înainte de 9 februarie. Proporţia celor care s-au hotărît chiar în ziua aceea (deci în ultima clipă) este totuşi demnă de a fi luată în considerare: peste 10%. Pe de o parte, decizia tîrzie ar putea reprezenta o expresie a indeciziei - şi deci a improvizaţiei; pe de altă parte, anvergura deciziei de ultimă clipă invită formaţiunile aflate în competiţie să-şi desfăşoare campania pînă în cel din urmă moment permis de lege. Mai trebuie adăugat că aproape 7% dintre cei intervievaţi nu consideră a fi luat o hotărîre propriu-zisă în această privinţă. Acţiunea lor, indiferent de sens, pare a nu fi fost deliberată.

14. Influenţe

Sondajul din februarie poate fi comparat cu cel din ianuarie 1992 care, întrebîndu-i pe subiecţi din ce surse îşi procură informaţiile asupra campaniei electorale, a atins şi el această temă. Întrebarea din februarie a fost mai directă, cerîndu-le să precizeze care dintre aceste surse de informare le-a influenţat mai puternic decizia lor finală. Cele două sondaje au dus astfel la construirea a două ierarhii - una a **surselor de informare** şi cealaltă a **surselor de influenţă,** prima anterioară, a doua ulterioară alegerilor. Rezultatul comparaţiei: cele

două ierarhii sînt preponderent similare. Indicată de aproape 50% dintre subiecţi, comunicarea interpersonală - cu familia, prietenii, colegii - domină categoric atît ca sursă de informare, cît şi ca sursă de influenţă. Cu un procentaj de două ori mai mic, Televiziunea deţine poziţia a doua în ambele ierarhii, urmată de presă şi radio, în această ordine. Acţiunile electorale specifice: adunări, întîlniri etc., deţin în ambele sondaje ultimul rang, cu acelaşi procentaj infim de 4%.

Informaţia electorală oferită de circuitele publice ale comunicării este convertită în influenţă politică îndeosebi prin medierea circuitelor private. Acest "passo doble" are o asemănare izbitoare cu faimosul model al comunicării în două trepte - **The Two-Step Flow of Communication** - elaborat în anii '50 de Paul F. Lazarsfeld şi Elihu Katz. Temă de meditaţie pentru strategiile electorale: cum pot ele izbuti să se folosească de acest puternic mediator?

15. Micrograpul

Sondajul a pornit de la presupunerea că micrograpul investit cu potenţialul maxim de influenţă este familia nucleară (nucleul familial). Tema: a determina măsura în care coeziunea existenţială şi culturală a acestui micrograp se converteşte - sau nu - în coeziune a comportamentului electoral. Efectuat în ianuarie, în legătură cu referendumul, şi reluat în februarie, în legătură cu alegerile locale, testul ajunge la aproape aceleaşi rezultate: tendinţa familiei spre un comportament electoral omogen - peste 50%, este mult mai pronunţată decît tendinţa spre un comportament electoral neomogen - 14%. Aşa cum s-a văzut, tema alegerilor nu a lipsit de pe agenda discuţiilor de familie; totuşi, o cincime dintre intervievaţi nu ştiu în ce fel au votat ceilalţi membri ai familiei lor. Potrivit datelor din ambele luni, familia pare să fie cel mai activ omogenizator al comportamentului electoral.

16. Motivaţii II

În relatarea anterioară descriam motivaţiile abţinerii de la vot. În acelaşi plan, sondajul a explorat însă şi un alt orizont: motivaţia **politică** a orientării votului exprimat. Alternativele luate în considerare s-au referit la:

1. obiectul prioritar al votului - formaţiuni sau candidaţi?

2. sensul prioritar al votului - pentru sau contra anumitor candidaţi sau formaţiuni?

Răspunsurile arată că în alegerile din februarie nu s-a conturat un obiect prioritar al votului, atractivitatea candidaţilor şi a formaţiunilor s-a manifestat cu forţă egală. În schimb, sensul votului a fost covîrşitor pozitiv: 80% dintre subiecţi au votat cu scopul de a susţine alegerea candidaţilor preferaţi şi numai 6% cu scopul de a împiedica alegerea unor candidaţi indezirabili. Electoratul pare mult mai înclinat spre un spirit de partizanat decît spre un spirit de adversitate. Conformîndu-se acestei înclinaţii, strategiile electorale ar trebui să se ocupe sensibil mai puţin de combaterea adversarilor decît de susţinerea propriilor candidaţi.

III. SINDICATELE

10 aprilie 1992

1. În avanscenă

Evenimentele politice se scurg în cascadă. Dincolo de rumorile acestei revărsări se înfiripează o mişcare deocamdată anodină, dar care ar putea acoperi la un moment dat tot restul: mişcarea prin care sindicatele înaintează către avanscena actualităţii. Deplasarea este vestită de cîteva semnale: intrarea în impas a negocierilor dintre sindicate şi guvern; implicarea directă, fără precedent, a unor sindicate importante în campania pentru alegerile locale; noua descindere în Capitală a lui Miron Cosma, întovărăşit de o trupă substanţial refăcută; anunţarea de către Confederaţia "Frăţia" a grevei şoferilor, programată să înceapă la 20 aprilie 1992 - ş.a.

Nu cred că cineva poate prevedea acum felul cum vor acţiona sindicatele - sau unele dintre ele - în viitorul apropiat. Un lucru se poate totuşi prevedea: probabilitatea ca acţiunea sindicatelor, oricum va arăta ea, să-şi pună pecetea asupra întregii vieţi sociale şi politice. Probabilitatea decurge dintr-o cauză de ordin general şi una de ordin particular. Cauza generală: dezechilibrul dintre şubrezenia instituţiilor politice şi enorma forţă potenţială, uşor actualizabilă, care pulsează îndărătul sindicatelor. Cauza particulară: intersectarea dintre criza economică şi criza politică într-un momaent cînd ambele se apropie de pragul critic.

2. Clasa muncitoare

Forţa care pulsează îndărătul sindicatelor este forţa producătorilor industriali şi în primul rînd a acelei clase căreia ne sfiim să-i rostim numele uzurpat de dictatura stalinistă: clasa muncitoare. Criza economică afectează întreaga societate, dar nu în mod egal toate segmentele ei, şi nu toate segmentele ei pot dezvolta reacţii la fel de viguroase. Producătorii industriali pot dezvolta asemenea reacţii, şi asta datorită mai ales unor împrejurări obiective dintre care subliniez două: gradul ridicat de expunere la rigorile crizei şi mijloacele speciale de apărare împotriva acestor rigori.

Cu excepţia unei minorităţi norocoase, iscusite, sau cinice, toată societatea suferă şocul degradării condiţiilor de trai. Producătorii industriali - şi în primul rînd muncitorii - se află însă chiar în epicentrul acestui şoc. Ei resimt nemijlocit transformarea şomajului dintr-un spectru social într-o catastrofă personală, precum şi convertirea de fapt a indexării salariilor într-o strategie a pauperizării. Mijloacele lor speciale de apărare pleacă de la un avantaj generic: rezistenţa neegalată a existenţei lor comunitare. Întîiul catalizator al agregării muncitorilor în comunităţi durabile nu este mişcarea sindicală, ci structura imanentă a întreprinderii industriale. La nivelul fiecărei unităţi ei pot fi membrii mai multor sindicate sau partide, dar rămîn cu toţii salariaţii uneia şi aceleiaşi întreprinderi. Acest binecunoscut efect secundar al producţiei industriale capătă noi valenţe în circumstanţele actuale, cînd criza tranziţiei suscită o tendinţă cvasi-generală spre dezagregare. Cu ritmuri şi intensităţi variabile, procesul cuprinde puterea, instituţiile, partidele politice, coaliţiile, sindicatele, biserica, armata - neocolind familii şi prietenii. Prin forţa necesităţii, şi nu neapărat a solidarităţii, personalul întreprinderii industriale rămîne una dintre comunităţile cele mai imune la contaminarea cu această molimă. Prosperă sau falimentară, atîta timp cît subzistă, întreprinderea industrială menţine cel puţin nucleul comunităţii umane pe care o alcătuiesc lucrătorii ei.

Întreprinderea industrială nu oferă acestui tip de agregare umană numai un spaţiu social, ci şi un mecanism omogenizator de maximă eficacitate: repertoriul unor interese economice comune, operante, simple şi clar exprimabile.

Întreprinderea industrială generează asemenea interese, dar nu le exprimă. Acest rol revine unui mediator specializat: sindicatele, şi liderii lor, care se achită de el aşa cum pot sau cum vor. Desigur, rolul sindicatelor nu se mărgineşte la exprimarea acestor interese, presupunînd îndeosebi realizarea lor.

3. Conflictul tranziţiei

Contrar alegaţiilor obsesive ale retoricii oficiale, muncitorii nu au constituit în stalinism clasa conducătoare, ci o clasă eminamente condusă. Ei ar putea în schimb să joace un rol nu conducător, dar

hotărîtor, în procesul tranziţiei post-staliniste. Declasînd populaţia, regimurile staliniste au configurat un conflict social specific, care opunea puterii globale cvasi-totalitatea societăţii. Adesori în momentele de actualizare a acestui conflict clasa muncitoare a fost unul dintre protagoniştii lui cei mai activi (la noi Valea Jiului 1977, Braşov 1987). Modalitatea generală de rezolvare a acestor conflicte a fost represiunea.

Nimicindu-l pe principalul generator al acestui conflict: puterea globală, revoluţiile din 1989 au creat o nouă ambianţă socială şi un nou conflict social. Variabil în manifestări, dar prevalent în toate ţările Europei de Est, acesta este conflictul dintre ceea ce se cheamă reforma economică şi ceea ce se cheamă protecţia socială. Specificul acestui conflict îl constituie faptul că termenii lui nu tind să se excludă. Nimeni nu susţine reforma economică respingînd protecţia socială, după cum nici campionii protecţiei sociale nu se opun reformei economice. Conflictul nu decurge prin urmare din incompatibilitatea celor doi termeni, ci din modul ierarhizării lor: căruia dintre ei trebuie să i se dea prioritate, şi în ce grad? Compatibilitatea virtuală a termenilor săi conferă conflictului un caracter preponderent potenţial - pe cînd lipsa unor criterii definite pentru ierarhizarea aceloraşi termeni îl menţine la limita de jos a controlabilităţii sociale. Conflictul persistă astfel ca o tensiune latentă, pe punctul de a se actualiza în orice moment. Menţinerea sub control sau deflagraţia depind de jocul puţin previzibil al circumstanţelor, dar totodată de modul în care principalii agenţi direcţi ai conflictului participă în acest joc.

4. Agenţii conflictuali

Unul dintre aceşti agenţi direcţi este la noi guvernul, iar celălalt sindicatele. Guvernul deţine acest rol în primul rînd nu prin politica, ci prin poziţia sa. El reprezintă puterea executivă într-un stat care continuă să fie proprietarul legal al aproape tuturor mijloacelor de producţie industrială. Pentru marea majoritate a muncitorilor el rămîne patronul general şi managerul general. Acestor roluri reziduale, moştenite, tranziţia le adaugă altele, inedite, care acoperă ambii poli ai conflictului. Aşa cum observam, conflictul contrapune reforma

economică protecţiei sociale, iar guvernul nu este chemat să o susţină pe una împotriva celeilalte, ci să le asigure pe amîndouă. Pînă aici conflictul are doi termeni, dar un singur agent, al cărui rol nu este să aleagă între ei, ci să determine priorităţile. Descendent al unei puteri care s-a globalizat sterilizîndu-i pe toţi ceilalţi agenţi sociali, guvernul continuă să-şi asume roluri pe care, pînă una alta, nu are cine le îndeplini.

Clasa muncitoare poate aspira cu mai multă sau mai puţină convingere către o economie de piaţă, ceea ce o atinge în chip direct şi adesea traumatizant este însă aşa-numita protecţie socială. Ea nu pendulează, ca guvernul, cînd spre un termen, cînd spre celălalt, ci este ataşată prioritar unuia: propria sa protecţie. Proiectată în această direcţie, ea nu ţine, ca guvernul, locul unor agenţi absenţi, ci îşi exprimă acele interese de care poate lua cel mai uşor cunoştinţă: interesele imediate. Descendentă, la rîndul său, a unei condiţii care combinînd dependenţa personală cu mizeria, dar şi cu securitatea locului de muncă, înlocuia negocierea prin constrîngere extra-economică centralizată, clasa muncitoare se află acum în situaţia de a-şi proteja interesele folosind un instrument care nu i-a fost niciodată îngăduit: negocierile.

Referitor la acest aspect, aş menţiona în paranteză că există o ramură a sociologiei economice denumită sociologia relaţiilor industriale. Fundamentul relaţiilor industriale - spun specialiştii acestui domeniu - îl constituie mecanismele legale, sociale, economice şi politice care reglează negocierile dintre muncitori şi manageri. Aşa cum funcţionează negocierile, funcţionează şi relaţiile industriale.

Dar cum anume funcţionează negocierile la noi, acum?

5. Negocierile

Pe fondul experienţelor trecute, sedimentate în mentalităţi, prejudecăţi şi deprinderi puţin prielnice, guvernul Stolojan a introdus, îndată după constituirea sa, o inovaţie salutară: instituţionalizarea negocierilor dintre guvern şi sindicate. Cu o pudibonderie cel puţin neinspirată, el a numit însă acest proces negocieri între sindicate şi patronat, în care guvernului i-ar reveni modestul rol de moderator. Guvernul evită astfel să se recunoască drept proprietar a ceea ce în

mod legal posedă, introducînd în aceste negocieri un prim element de ambiguitate. A doua ambiguitate vine din partea sindicatelor, suficient de scindate pentru a prefera să negocieze cu guvernul în două echipe separate, dar care nu negociază şi între ele.

Mai presus de aceste inconveniente rămîne efortul ambelor părţi de a se acomoda situaţiei date, pe care aş descri-o astfel:

- în prezenta etapă a tranziţiei, cerinţele schimbării nu concordă cu cerinţele ameliorării sau chiar menţinerii nivelului de trai
- discordanţa dintre aceste două seturi de cerinţe tinde să degenereze în conflict social
- conflictul poate lua forme explozive, sau poate fi controlat/atenuat prin negocieri
- arta negocierii trebuie învăţată de toată lumea - şi nu putem învăţa să negociem decît negociind.

Acesta este cadrul general care motivează includerea temei negocierilor în sondajul din martie 1992.

6. Opinia publică: informarea

O particularitate stînjenitoare a acestor negocieri o reprezintă contrastul dintre însemnătatea lor şi precaritatea informaţiilor asupra desfăşurării lor concrete. Cum influenţează această parcimonie informaţională urmărirea procesului de către public?

47% dintre cei intervievaţi declară că sînt la curent cu tratativele asupra contractului colectiv de muncă şi 56% cu negocierea salariului minimal. Faţă de nivelele medii ale informării economice acestea sînt cote relativ ridicate. Diferenţa dintre cele două procentaje - aproape 10 puncte - poate fi socotită consistentă. Probabil că ceea ce ea relevă nu este atît diferenţa de interes, ci diferenţa de accesibilitate dintre cele două teme.

7. Salariul minimal

Stabilirea unui salariu minimal pe economia naţională poate da un sentiment de implicare oricărei persoane active. Se ştie că una dintre cele două echipe de negociatori sindicali a propus un salariu minimal de aproape trei ori mai ridicat decît cel avansat de guvern. Deosebirea nu mai era una de măsură, ci de ordin. Sondajul le-a solicitat

participanţilor să indice cu care dintre aceste propuneri atît de distanţate sînt de acord. Răspunsurile au fost următoarele:

Cu plafonul propus de guvern	18%
Cu plafonul (maximal) propus de sindicate	26%
Cu un plafon între cele două	47%
Nu ştiu	8%

Din această distribuţie pot fi desprinse două tendinţe. Una: diferenţa dintre cele două propuneri de salariu minimal este incomparabil mai mare decît diferenţa dintre numărul celor care o susţin fie pe una, fie pe cealaltă. Această reacţie moderatoare ar putea sugera că opinia publică nu cedează uşor tentaţiei unor salarii a căror spectaculoasă creştere nominală ar putea să nu aducă nici o ameliorare situaţiei economice a salariaţilor. Altă remarcă: proporţiile însumate ale intervievaţilor care susţin una sau alta dintre cele două propuneri: a guvernului 18% + a sindicatelor 26% totalizează 44%, adică mai puţin decît proporţia celor care preferă un plafon situat între cele două propuneri. Chiar şi în materie de salarii, opinia publică pare mai atrasă către soluţiile de compromis decît către poziţiile radicale, inconciliabile.

8. Radicalism sau moderaţie ?

O verificare a acestei prezumţii se putea obţine cerîndu-le intervievaţilor să aprecieze cele două echipe de negociatori sindicali cu orientări, din acest punct de vedere, greu confundabile. Discutarea salariului minimal a prilejuit una dintre cele mai flagrante delimitări între aceste două orientări. Intervievaţii au fost rugaţi să spună căreia dintre cele două echipe îi dau dreptate, celei dispuse să negocieze propunerea guvernului sau celei hotărîte să o respingă. Iată opţiunile:

Celei dispuse să negocieze propunerea guvernului	34%
Celei hotărîte să respingă propunerea guvernului	33%
Nu ştiu	33%

Plasată în faţa unei opţiuni, opinia publică îşi distribuie simetric predilecţiile între moderaţie, radicalism şi indecizie. În cazul de faţă

opţiunea se stabileşte în raport cu o problemă individuală, cea a salariului minimal. Cum s-ar stabili ea însă, în raport cu aprecierea generală a celor două orientări? La întrebarea: care dintre cele două echipe sindicale de negociatori le inspiră mai multă încredere, subiecţii au răspuns:

Cea moderată	35%
Cea radicală	34%
Nu ştiu	30%

Simetria se menţine, dezvăluind că, pe ansamblul său, în faţa alternativei moderaţie/radicalism, opinia publică rămîne indecisă, nefavorizînd nici una dintre aceste orientări mai mult decît pe cealaltă. Manifestată ca echilibru al opţiunilor, această stare de indecizie poate înclina în oricare dintre cele două direcţii, funcţie de evoluţia împrejurărilor şi de abilitatea actorilor.

9. Recursul la grevă

Pînă aici, sondajul descrie atitudinea opiniei publice faţă de cele două orientări ca strategii de negociere. Ce se întîmplă însă cînd ele se manifestă ca strategii ale acţiunii? O formă clasică de radicalism este trecerea de la tratative la grevă, trecere care, de altminteri, pare a se găsi în curs de desfăşurare. Sondajul i-a întrebat deci pe participanţi dacă socotesc că sindicatele ar face bine sau rău încercînd să-şi susţină revendicările prin grevă.
Au răspuns:

Ar face bine	16%
Ar face rău	66%
Nu ştiu	17%

În limitele acestui test se poate constata că opinia publică este mult mai favorabilă radicalismului în tratative decît radicalismului în acţiune. Sprijinitorii recursului la grevă constituie o minoritate redusă - marea majoritate a eşantionului i se opune. Aici nu este vorba, după cît se pare, numai de o anumită grevă, ci de un resentiment general faţă de acest procedeu tratat de dictatură ca o crimă, dar practicat

adesea cu uşurinţă după '89. Acest resentiment pare să fie înrădăcinat, el a putut fi constatat în repetate rînduri cu ajutorul sondajelor efectuate începînd din februarie '90. Implicaţia ar fi că sindicatele a căror strategie radicală se bucură de un sprijin popular în timpul tratativelor pot conta pe un sprijin mult mai restrîns atunci cînd se decid să treacă la grevă.

10. Sindicatele şi politica

Democraţia nu reglează într-un mod univoc relaţia sindicatelor cu politica. În unele ţări democratice - Franţa, Anglia - sindicatele fac politică militantă, în altele - SUA în primul rînd - ele se menţin, cel puţin formal, în afara politicii. Izvorîtă spontan din revoluţia anti-stalinistă, la noi actuala mişcare sindicală s-a constituit pe baze strict profesionale şi teritoriale. În pofida fărîmiţării lor extreme, sindicatele s-au agregat mai rapid şi mai statornic decît partidele politice. Cetăţenii activi care au devenit membri ai unor sindicate sînt incomparabil mai numeroşi decît cei care s-au înscris într-un partid sau altul. Influenţa politică a sindicatelor a fost în general indirectă, dar considerabilă, mai ales în momente de criză acută. Pe parcursul primilor doi ani, noua mişcare sindicală a evitat să se angajeze direct şi deschis în lupta politică şi să militeze în favoarea anumitor partide politice, împotriva altora. Activitatea politică directă era problema personală a membrilor de sindicat dar, în covîrşitoarea majoritate a cazurilor, nu a sindicatelor.

Această strategie a abţinerii a luat sfîrşit cu prilejul alegerilor locale. Printre schimbările remarcabile aduse de această competiţie electorală se numără şi intrarea directă a unor mari sindicate în bătălia politică pregătitoare. Unele sindicate şi-au anunţat chiar intenţia de a prezenta în viitor liste proprii de candidaţi. Cu prilejul unei serii de mitinguri ţinute înainte de 9 februarie în diverse centre din ţară, confederaţiile Alfa şi Frăţia au cerut membrilor şi sprijinitorilor lor să nu voteze pentru listele FSN. Este o schimbare de comportament ale cărei urmări pe termen scurt, dar şi pe termen lung, s-ar putea dovedi mult mai importante decît par să îşi imagineze pentru moment formaţiunile politice. Avînd în vedere toate acestea, sondajul i-a întrebat pe participanţi cît de potrivită sau de nepotrivită

li se pare iniţiativa unor sindicate de a recomanda membrilor şi susţinătorilor lor cum să voteze în alegerile locale. Au apreciat această iniţiativă ca:

Potrivită	14%
Nepotrivită	74%
Nu ştiu	12%

Cu o majoritate-record pentru întregul sondaj - nici un alt răspuns nu a întrunit un procentaj atît de ridicat - opinia publică îşi exprimă aprehensiunea faţă de angajarea directă a sindicatelor în lupta politică. S-ar putea ca această inaderenţă, atît de fermă, să fie motivată de o anumită neîncredere în competenţa politică a sindicatelor, sau de neîncrederea generală în politică, sau pur şi simplu de teama ca sindicatele să subordoneze promovarea intereselor profesionale promovării unor interese politice. Oricare ar fi însă motivaţiile acestei aprenhesiuni, ea reprezintă, prin proporţiile sale, un factor pe care sindicatele s-ar cuveni să nu îl omită din analizele lor.

11. Imaginea guvernului

Pînă aici am prezentat unele reacţii ale opiniei publice faţă de modul în care sindicatele participaseră la tratativele cu guvernul asupra contractului colectiv de muncă şi asupra salariului minimal, incluzînd orientările distincte ale celor două echipe de negociatori sindicali. O astfel de investigaţie nu avea cum să nu recepteze şi anumite semnale sugerînd imaginea pe care opinia publică şi-o face despre participarea guvernului la aceste tratative. Asemenea semnale pot spune ceva nu numai despre negocierile amintite, ci şi despre starea de vulnerabilitate sau soliditate în care se găseşte acum guvernul de la Bucureşti.

În această fază a tranziţiei lor spre post-stalinism, ţările Europei de Est se dovedesc foarte anevoie guvernabile. Guvernele care s-au peregrinat pînă acum în această regiune au demonstrat virtuţi mai curînd experimentale decît operaţionale. Guvernul Stolojan nu face excepţie de la această aproximativă regulă. Fluctuaţiile popularităţii/impopularităţii lui au fost urmărite în alte sondaje CIS. Cel la care mă refer acum nu a mai urmărit această imagine în ansamblu, ci dintr-un unghi special: cel al tratativelor cu sindicatele.

Prima parte a acestei relatări făcea comparaţii între cele două grupuri de reprezentanţi ai sindicatelor - cea de faţă le compară pe ambele, considerate împreună, cu partenerul lor comun: guvernul. Pentru realizarea acestei comparaţii s-au folosit următorii parametri: raţionalitatea poziţiilor adoptate în negocieri de fiecare parte; responsabilitatea lor relativă pentru dificultăţile apărute; încrederea pe care o inspiră fiecare dintre cele două părţi; reacţii faţă de un eventual epilog în care eşecul tratativelor ar duce la demisia guvernului.

12. Raţionalitatea

Este greu de crezut că două propuneri de salariu minimal atît de îndepărtate pot fi, sau pot să dea sentimentul că sînt, la fel de raţionale. Fiecare dintre ele îşi arogă totuşi o raţiune ultimă, evident distinctă de cealaltă. Din întregul noian al circumstanţelor, fiecare parte îşi alege un referenţial suprem, care îi domină pe toţi ceilalţi şi care motivează propunerea avansată. Pentru sindicate acest referenţial suprem este creşterea preţurilor, pentru guvern scăderea producţiei.

Căruia dintre aceşti doi referenţiali, ambii reali, ar trebui să i se dea prioritate? au fost întrebaţi participanţii la sondaj. Răspunsurile s-au împărţit după cum urmează:

Creşterii preţurilor	17%
Scăderii producţiei	22%
Amîndurora	49%
Nu ştiu	12%

Era oarecum de aşteptat ca un număr mare de subiecţi să susţină imposibilitatea unei ierarhizări raţionale a celor doi referenţiali. Mai puţin, sau chiar mult mai puţin previzibil era că cei care dau întîietate scăderii producţiei vor fi mai numeroşi decît cei pentru care factorul-cheie este creşterea preţurilor. Pe cînd de creşterea preţurilor ne ciocnim cu toţii zilnic, la fiecare pas, resimţindu-i urmările apăsătoare în felul cum trăim, scăderea producţiei reprezintă doar o informaţie mediată, mai curînd receptată ca o idee decît percepută ca un fapt. Această deosebire a premiselor era susceptibilă să dea o şansă mai bună argumentelor aduse de sindicate decît celor avansate de guvern. Rezultatul arată însă altfel - ceea ce îndrituieşte speranţa

că opinia publică nu este atît de sensibilă la farmecele populismului ieftin pe cît par să îşi închipuie unii oameni politici. Cel mai important în acest rezultat nu este pe care dintre cei doi parteneri îl înţelege mai bine opinia publică, ci cumpătarea cu care aceasta se dovedeşte în stare să judece situaţii susceptibile să o împingă la exasperare.

13. Responsabilitatea

După cum se ştie, opintitele tratative dintre guvern şi sindicatele de orientare radicală au sfîrşit prin a intra într-un impas. Întrebate căreia din părţi îi atribuie răspunderea principală a acestei nereuşite, persoanele intervievate au dat răspunsurile următoare:

Guvernul	36%
Patronatul	8%
Sindicatele	17%
Nu ştiu	41%

Gruparea cea mai largă o alcătuiesc cei care nu ştiu pe cine să învinuiască pentru această poticneală. Dintre cei care se pronunţă, mai mult decît jumătate acuză guvernul, aceştia sînt de peste două ori mai numeroşi decît cei care îşi îndreaptă reproşurile către sindicate. Deşi minim, procentajul din dreptul patronatului ar putea avea semnificaţii deloc neglijabile. Aşa cum a fost redată prin mijloacele de informare, contribuţia echipei patronale la desfăşurarea negocierilor a fost prea ştearsă pentru a putea fi evaluată, pozitiv sau negativ. Este prin urmare posibil ca dezaprobarea să nu privească atît participarea acestei categorii la negocieri cît pur şi simplu existenţa sau prezenţa ei. În acest caz, evaluarea critică nu i-ar viza pe reprezentaţii categoriei sociale a patronatului, ci categoria socială pe care aceştia o reprezintă. Revenind la corelaţia dintre cei doi parteneri principali, procentajele respective exprimă, în termeni statistici şi în limitele informaţiilor obţinute prin acest sondaj, judecata cea mai aspră asupra participării guvernului la aceste tratative. Îndărătul acestei dezaprobări ar putea stărui sentimentul că reprezentaţii guvernului s-au împăcat prea uşor cu blocarea negocierilor. Se pare că, în purtarea acestor tratative, o parte însemnată a opiniei publice aşteaptă mai multă flexibilitate, mai mult tact şi mai multă disponibilitate pentru compromis din partea guvernului decît din cea a sindicatelor.

14. Credibilitatea

La întrebarea generală: care dintre cele două părţi vă inspiră mai multă încredere? subiecţii şi-au distribuit răspunsurile astfel:

Reprezentanţii guvernului	27%
Reprezentanţii sindicatelor	26%
Nici unii, nici alţii	36%
Nu ştiu	11%

Grupul cel mai numeros - peste o treime din eşantion - nu are încredere în nici unul dintre principalii parteneri. Frenezia bănuielii, care ne-a cuprins după '89, îşi dă şi în acest caz măsura - o măsură îngrijorătoare. Totuşi, totalizîndu-i pe cei care îşi declară încrederea în indiferent care din părţi: 26% + 27% = 53%, constatăm că majoritatea rezistă ispitelor suspiciunii generalizate, păstrînd resurse de încredere pe care are capacitatea de a o investi, după împrejurări, în diverşi factori sociali sau politici. În ce măsură se îndreaptă această încredere spre instituţiile social-politice sau spre actorii care le reprezintă? Investigaţii repetate confirmă prezumţia potrivit căreia la noi programele politice sînt eclipsate de actorii politici, că, altfel spus, viaţa noastră publică este dominată de o insistentă tendinţă spre personificare. Preeminenţa categorică a actorilor asupra instituţiilor caracterizează mai puţin democraţia decît absenţa ei, în lumea contemporană ea reprezintă simptomul unei crize sociale sau politice. Este posibil ca predilecţia pentru personificare să fi influenţat şi reacţiile faţă de tratativele dintre guvern şi sindicate, dar sondajul s-a referit în mod explicit la instituţii şi nu la actori pe care, de altminteri, publicul îi cunoaşte destul de puţin.

Ierarhia credibilităţii este complet diferită de ierarhia responsabilităţii, înfăţişată în tabelul precedent. Astfel de incoerenţe nu sînt în mod necesar ilogice - logica lor poate fi aceea a relaţiei între general şi particular. Opinia publică se arată mult mai severă cu guvernul decît cu sindicatele în cazul particular al suspendării negocierilor - dar manifestă la fel de multă sau de puţină încredere în guvern şi în sindicate pentru contribuţia lor generală la desfăşurarea acestor tratative.

15. Eventualitatea demisiei

Sondajul a propus celor intervievaţi un scenariu dezagreabil, dar posibil: impasul negocierilor se dovedeşte insurmontabil; pentru a forţa decizia pe care o doresc, sindicatele declară grevă; socotind că nu îşi poate asuma răspunderea unei asemenea decizii, guvernul demisionează. Întrebare: eventuala demisie a acestui guvern ar fi mai curînd în folosul, ori mai curînd în dauna intereselor populaţiei? Răspunsurile:

În folosul acestor interese	8%
În dauna acestor interese	72%
Nu ştiu	19%

Cu o majoritate considerabilă, opinia publică se pronunţă împotriva plecării guvernului Stolojan. După o jumătate de an de la instaurarea sa, timp în care presiunea marilor probleme nu s-a atenuat, ci s-a întărit, acest guvern continuă să se bucure de o anumită bunăvoinţă din partea opiniei publice. Coroborînd acest răspuns cu cele care l-au precedat, constatăm că opinia publică nu are despre acest cabinet o imagine univocă, de sprijinire sau respingere, ci una diferenţiată. Conform acestei imagini, de pildă, în chestiunea impasului negocierilor, guvernul poartă o vină şi, deci, merită să fie dezavuat. Dar un guvern care greşeşte nu este neapărat un guvern care trebuie să plece. Dată fiind anvergura majorităţii care împărtăşeşte acest punct de vedere, răspunsul în sine ar putea avea o semnificaţie care depăşeşte respectivele negocieri, reprezentînd un test indirect de popularitate a acestei echipe ministeriale.

IV. F.S.N.: O CONVENŢIE, UN CONFLICT, O SCIZIUNE

8 mai 1992

1. Preambul

În timp ce economia de abia îşi mai trage sufletul, viaţa noastră politică devine tot mai intempestivă. Nu orice dezechilibru creează o compensaţie: febrilitatea vieţii politice nu înlătură amorţeala economiei. Sub aspectul transparenţei, această viaţă politică se desfăşoară în trei planuri: unul, plasat între perceptibil şi ostentativ, al doilea, rezervat factorilor politici, între confidenţial şi secret, şi al treilea, destinat societăţii, care cuprinde vastul teritoriu dintre inerţie şi implicare. Despre cele ce se petrec în primul plan ne informează - atît cît, şi aşa cum socotesc de cuviinţă - fie direct protagoniştii vieţii politice, fie cei ai comunicării de masă. Cît despre întîmplările ivite în cel de al doilea şi în cel de al treilea plan, ele ne rămîn necunoscute, dar din motive opuse: într-un caz, pentru că eroii acelor întîmplări nu vor, iar în celălalt pentru că nu pot să le facă publice.

Rostul CIS este să risipească, pe cît cu putinţă, obscuritatea care învăluie acest din urmă plan, cel în care se desfăşoară viaţa politică a electoratului. Această viaţă politică este alcătuită mai puţin din evenimente specifice, cît din reacţii la evenimente din primul plan - cu alte cuvinte, din mişcări de opinie. În fiecare dintre ultimele şase luni, Centrul nostru a colectat din aproape toate judeţele ţării informaţii asupra modului în care electoratul reacţionează la diversele acţiuni ale factorilor politici: instituţii, partide şi formaţiuni, actori. Revenirea asupra cîtorva teme centrale ne-a permis să disociem între reacţii circumstanţiale şi reacţii tendenţiale, iar mai departe, să constatăm cum evoluează tendinţele apărute.

Stocată în memoria calculatorului, această masă de informaţie politică depăşeşte cu mult capacitatea noastră de a o publica. Ea priveşte nemijlocit principalele partide politice, reprezentate şi nereprezentate în Parlament, coaliţiile, liderii, instituţiile puterii, opoziţia ş.a.m.d. Începînd publicarea - inevitabil parţială - a acestor

informaţii, CIS anticipează deschiderea oficială a mult amînatei campanii electorale, sperînd să contribuie la raţionalitatea şi modernitatea ei. Aşa cum i-am asigurat pe participanţii la simpozionul de la Sinaia în februarie 1992 - lideri politici, reprezentanţi ai instituţiilor de stat şi ai mass-media -, întreaga informaţie de care dispunem le stă la dispoziţie.

Neavînd cum să descriu parametrii acestei informaţii, voi spune că obiectul ei general îl constituie interacţiunea/non-interacţiunea dintre cele două componente vitale ale organismului politic: sistemul politic - înţeles ca ansamblu al instituţiilor, formaţiunilor, actorilor - şi electoratul. Dincolo de fluiditatea evenimentelor, tema urmărită constant este una de rezonanţă şi de dinamică: în ce raport se găsesc schimbările uneia dintre aceste componente cu schimbări concomitente sau ulterioare intervenite în cealaltă?

Ipotezele testate au fost următoarele:

1. între electorat şi sistemul politic se manifestă o influenţă mutuală;

2. caracteristicile acestei influenţe sînt varianţa şi intermitenţa;

3. influenţa electoratului asupra sistemului politic este mai puternică decît reciproca;

4. diferite schimbări ale fiecăruia dintre cei doi termeni se răsfrîng în modalităţi diferite asupra conexiunii lor;

5. nici electoratul, nici sistemul politic nu reacţionează omogen la schimbările celuilalt;

6. propagarea schimbării de la un termen la celălalt are ca principali parametri viteza, intensitatea şi sensul.

Trebuie să subliniez că această abordare este pînă la un punct inerentă şi vulnerabilă. Este inerentă pentru că succesiunea sau simultaneitatea a două schimbări nu poate să nu suscite prezumţia interacţiunii; şi este vulnerabilă, întrucît nu se poate demonstra dacă îndărătul convergenţei dintre două schimbări se ascunde sau nu o relaţie cauzală.

Ca întregul domeniu al ştiinţelor sociale, rămînem prin urmare pe terenul probabilităţilor. Pe acest teren se situează serialul dedicat vieţii politice a electoratului, pe care îl încep astăzi, descriind - cu totul parţial - reacţiile alegătorilor faţă de un eveniment al cărui impact asupra viitoarelor alegeri s-ar putea dovedi considerabil: scindarea FSN.

Datele pe această temă, pe care le prezint în continuare, provin dintr-un sondaj efectuat în a doua decadă a lunii aprilie 1992, pe un eşantion naţional format din 1.165 de persoane cu drept de vot, domiciliate în 25 de localităţi urbane şi 32 rurale din 34 de judeţe, plus Bucureştiul. Punctul de plecare al investigaţiei l-a constituit, fireşte, evenimentul dezintegrării FSN-ului. Corespunzător ipotezelor menţionate, direcţiile au fost următoarele:

1. partidul în mod formal la putere a suferit o schimbare profundă - a fost înregistrată această schimbare de electorat?

2. a determinat schimbarea petrecută în FSN o schimbare în atitudinea electoratului faţă de FSN?

3. dacă da, care este sensul acestei schimbări de atitudine?

4. dezintegrarea FSN este efectul unei crize politice care s-a manifestat mai ales ca o criză de credibilitate. A determinat scindarea o creştere sau o scădere a credibilităţii faţă de FSN şi de liderii săi?

Pentru a răspunde acestor întrebări trebuie să comparăm atitudinea electoratului faţă de Front în două momente: înainte şi după producerea sciziunii. În acest scop, în analiza care urmează, răspunsurile obţinute în aprilie sînt coroborate cu răspunsuri la întrebări similare puse în sondajul din martie 1992, în măsura în care astfel de similitudini au existat.

2. Convenţia

Este limpede că opinii asupra convenţiei FSN nu puteau fi solicitate decît după ce aceasta avusese loc - deci numai în aprilie. Cu privire la această reuniune, sondajul a pus două întrebări dintre care una viza interesul, iar cealaltă efectul politic. Întrebaţi dacă s-au interesat de lucrările convenţiei FSN, intervievaţii au răspuns astfel:

Foarte mult	8%
Mult	16%
Nu prea	47%
Deloc	28%

Trei sferturi din eşantion a perceput evenimentul convenţiei ca lipsit de interes. Sub acest aspect, reacţia electoratului contrastează cu cea a mass-media, inclusiv Televiziunea, care, independent de pe ce poziţii, a acordat convenţiei o atenţie susţinută.

Mergînd la obiect, a doua întrebare le cerea subiecților să precizeze dacă, după desfășurarea acestei convenții, încrederea lor în FSN a crescut sau a scăzut. Pentru a nuanța întrucîtva rezultatele, acestea au fost prelucrate în două feluri, procentajele fiind raportate o dată la întregul eșantion și a doua oară numai la segmentul de populație care a votat în alegerile locale pentru listele FSN. Iată distribuția răspunsurilor:

	Total eșantion	Votanți FSN
Încrederea a crescut	7%	14%
A scăzut	42%	34%
A rămas neschimbată	44%	45%
Nu știu	7%	7%

După doi ani de exercitare a puterii, problema nodală a Frontului nu este totuși cea a coeziunii sale organizatorice, ci cea a credibilității sale politice. Din acest punct de vedere, așa cum indică datele de mai sus, recenta convenție, departe de a fi ameliorat situația, pare, dimpotrivă, să o fi deteriorat și mai mult. Din ansamblul eșantionului, cei care declară că în urma convenției încrederea lor în FSN a scăzut sînt de șase ori mai numeroși decît cei a căror încredere a crescut. Chiar din electoratul Frontului, cei cărora convenția le-a redus încrederea în formațiunea preferată reprezintă o treime din total, față de numai a șaptea parte care afirmă că încrederea lor în FSN s-a întărit. Cea mai largă grupare o formează cei la care schimbările intervenite în Front nu produc nici o schimbare de atitudine față de acesta. Încheierea convenției nu a dovedit pînă acum care dintre cele două tabere opuse a avut cîștig de cauză. Ea arată în schimb mult mai limpede că această reuniune i-a adus Frontului o nouă pierdere de credibilitate, atît în rîndurile opiniei publice cît și ale propriului electorat.

3. Sciziunea

Convenția FSN nu s-a rezumat la dramaticul ei epilog - ea a mai cuprins moțiuni, dezbateri, polemici, alegeri etc. Iată de ce întrebărilor asupra convenției, sondajul le-a adăugat întrebări asupra episodului specific al scindării. Acestea au fost în număr de două: una directă, solicitînd o evaluare a actului sciziunii, cealaltă indirectă,

testînd șansele electorale ale celor două Fronturi. Este despărțirea Frontului în două partide folositoare, sau dăunătoare procesului de democratizare a țării? era prima întrebare, căreia persoanele consultate i-au răspuns după cum urmează:

	Total eșantion	Votanți FSN
Folositoare	19%	16%
Dăunătoare	43%	57%
Nu contează	27%	17%
Nu știu	11%	10%

Nu numai majoritatea sprijinitorilor acestui partid, ci și un număr însemnat dintre adversarii lui împărtășesc sentimentul că, rupîndu-se în două, Frontul a făcut procesului democratic mai mult rău decît bine. S-ar putea ca pe unii să îi contrarieze atît scindarea FSN, cît apariția a încă unei formațiuni pe lista și așa exasperant de lungă a partidelor existente. Oricum, învinuind FSN-ul că prin decizia de a se scinda a adus daune procesului democratic, cel mai numeros grup își exprimă implicit îndoiala față de responsabilitatea cu care această formațiune abordează interesele generale ale societății românești.

A doua întrebare, indirectă și nespecifică, privea intențiile de vot în eventualitatea în care alegerile generale ar avea loc imediat. Teoretic vorbind, față de scindarea partidului electoratul FSN putea reacționa fie prin propria lui scindare, fie menținîndu-se, fie extinzîndu-se, fie împuținîndu-se. Cum anume s-a conturat această reacție în scurtul interval dintre martie și aprilie? Înaintea convenției, intenția de a vota în alegerile generale pentru FSN se cifra la 33%, cam aceeași proporție pe care Frontul o obținuse efectiv în alegerile locale din februarie. În aprilie, această continuitate dispare: intențiile de a vota pentru FSN coboară la 24% - în schimb 8% dintre intervievați declară că vor vota pentru noul partid (aprobat ulterior sub denumirea Frontul Democrat al Salvării Naționale). Deși modest, acest din urmă procentaj pare să confere noului partid o pondere electorală demnă de atenție: înainte încă de a se fi constituit legal și de a fi avut răgazul să-și definească identitatea politică, el se și situa la nivelul principalelor partide din opoziție.

Nu putem ști dacă acest succes electoral instantaneu se va dovedi

statornic sau efemer: el nu reprezintă pentru moment decît o probabilitate. Cu aceeaşi probabilitate, el relevă deocamdată că scindarea Frontului provoacă scindarea electoratului său; că, datorită acestei duble scindări, FSN pierde un sfert din electoratul care îi fusese pînă atunci fidel; că intervenind în preajma alegerilor legislative, scindarea accelerează considerabil involuţia impactului electoral al FSN; că, în marea lor majoritate, cei care abandonează Frontul originar nu se orientează către partidele de opoziţie sau către neparticipare, ci către Frontul alternativ care ar putea însă lărgi opoziţia faţă de FSN-Roman; în această eventualitate, partidul fostului premier nu ar pierde numai voturile celor care îl părăsesc ci, în mod indirect, şi prin sporirea voturilor care i se împotrivesc. Conform datelor obţinute, efectul electoral al sciziunii pare să fie nu numai slăbirea Frontului, ci şi întărirea opoziţiei faţă de Front.

4. Credibilitatea liderilor

Atît prin modul cum s-a născut ca partid politic, cît şi prin felul în care a acţionat FSN-ul nu a izbutit să dobîndească o identitate politică distinctă de cea a liderilor săi. De aceea credibilitatea partidului se confundă, în bună parte, cu credibilitatea principalilor săi conducători. După mai 1990, asemănător întrucîtva PNŢCD, Frontul a devenit, practic, un partid bicefal, avînd un şef formal în persoana d-lui Roman, şi un şef istoric, informal, d-l Iliescu. Insistenţa cu care cel dintîi s-a străduit să personifice partidul ţintea, printre altele, să pună capăt acestei ambiguităţi. Scopul nu a fost atins - ambiguitatea persistă. Dovadă, chiar şi drama sciziunii, care a reuşit să producă un partid alternativ, dar nu şi un lider alternativ: fidelii d-lui Iliescu din noul partid nu îşi fac chip cioplit.

În testarea credibilităţii actorilor reprezentativi am pornit deci de la două presupuneri: una, că indiferent de poziţiile lor oficiale, d-nii Roman şi Iliescu continuă să fie percepuţi de largi segmente ale electoratului ca principali lideri ai FSN; a doua, că dată fiind adversitatea lor declarată, cine are încredere în unul nu va avea încredere în celălalt, mai ales după ce ruptura dintre cei doi conducători a provocat ruptura dintre cele două partide. Testarea credibilităţii liderilor a fost tratată din două unghiuri: care sînt motivele conflictului dintre ei şi care dintre ei are dreptate?

Repetată în ambele sondaje, ultima întrebare a suscitat următoarele răspunsuri:

	Martie	Aprilie
Dau dreptate d-lui Iliescu	32%	24%
Dau dreptate d-lui Roman	12%	10%
Nu dau dreptate nici unuia	44%	42%
Nu ştiu	11%	12%
Nu au răspuns	1%	12%

Imaginea pe care opinia publică şi-o face sub acest aspect despre conflictul celor doi poate fi reprezentată cu ajutorul cifrelor de mai sus, prin cîteva particularităţi. Prima: cea mai numeroasă grupare o alcătuiesc constant persoanele care îi dezaprobă pe ambii protagonişti ai conflictului. Ca şi în cazul sciziunii, aici nu cîştigă nimeni dintre cei implicaţi. A doua: în această confruntare, d-l Iliescu îşi atrage un sprijin substanţial mai amplu decît oponentul său. A treia: după consumarea sciziunii (aprilie în comparaţie cu martie), acest sprijin se reduce pentru ambele părţi, dar pierderea pe care o suferă d-l Iliescu este de patru ori mai mare decît cea a d-lui Roman. A patra: proporţia celor care, într-un fel sau altul, evită să se pronunţe asupra acestui conflict, devine după sciziune (aprilie) de două ori mai mare decît fusese înainte (martie).

Întrebaţi sub o formă dihotomică, şi numai în sondajul din martie, ce motive cred că stau la baza conflictului, subiecţii au răspuns după cum urmează:

Voinţa de a face bine ţării	10%
Dorinţa de putere	69%
Alte motive	2,5%
Nu ştiu	10,5%

Cel mai izbitor dintre aceste procentaje este primul. El dezvăluie că 90% din eşantion nu atribuie o motivaţie onorabilă nici conflictului în sine, nici purtătorilor lui. Marea majoritate a intervievaţilor îi bănuiesc pe cei doi recenţi adversari că nu urmăresc decît să-şi consolideze fiecare puterea pe socoteala celuilalt. Faţă de cei 85% care îl aleseseră în 20 mai 1990, 69% manifestă acum acestă

suspiciune faţă de actualul preşedinte. Între această viziune a electoratului despre motivaţia conflictului şi viziunea despre credibilitatea fiecăruia (penultimul tabel) există o evidentă articulaţie logică: credibilitatea ambilor scade pentru că ambii urmăresc nu binele ţării, ci puterea. Conflictul pare astfel să se îndrepte spre un dublu epilog: pe de o parte el va da cîştig de cauză unuia dintre preopinenţi asupra celuilalt - dar pe de alta, va altera şi mai mult credibilitatea politică a amîndurora.

5. Accesul la funcţii publice

Încercarea de a descifra felul în care electoratul şi-i reprezintă pe cei doi actori politici are la bază considerente care depăşesc soarta FSN şi privesc întreaga societate. Ambii par să aibă atît dorinţa, cît şi unele şanse, de a păstra sau de a recupera funcţii publice de însemnătate vitală. Problema este aceea a măsurii în care aceste şanse sînt sau nu grevate de neîncrederea şi suspiciunile menţionate. Iată de ce sondajul a încercat să testeze în mod direct felul cum priveşte electoratul eventuala investire a fiecăruia dintre cei doi cu diverse funcţii publice de mare responsabilitate. Datorită poziţiilor diferite pe care le deţine în prezent fiecare, testul a imaginat un evantai de funcţii pentru d-l Roman - lider al FSN, prim-ministru şi preşedinte - şi numai una pentru d-l Iliescu: preşedinte.

Întrebarea dacă ar fi de dorit ca d-l Roman să rămînă sau nu lider al FSN a fost pusă, fireşte, numai înaintea convenţiei - în martie - iar răspunsurile s-au distribuit astfel:

Să rămînă	23%
Să fie înlocuit	26%
Mi-e totuna	42%
Nu ştiu	9%

Abia jumătate din eşantion (totalul primelor două grupări de răspunsuri) se pronunţă asupra acestei alternative. Indiferenţii formează gruparea cea mai numeroasă. Ambele constatări degajă aceeaşi sugestie: opinia publică arată un interes redus faţă de soarta Frontului, a conducerii sale, şi a liderului său din acel moment. Înlocuirea d-lui Roman în această funcţie pare ceva mai atractivă

decît menţinerea lui - şi aceasta în pofida faptului că din motivele amintite, prezumtivul lui înlocuitor nu căpătase nici nume, nici chip.

În aprilie subiecţii au fost întrebaţi dacă ar dori sau nu ca după alegerile generale liderul FSN să redevină prim-ministru. Iată răspunsurile:

Să redevină	18%
Să nu redevină	59%
Mi-e indiferent	18%
Nu ştiu	4%

Cei care ar accepta sau susţin o astfel de revenire reprezintă mai puţin decît o cincime din eşantion. Cei care o resping formează majoritatea şi sînt de peste trei ori mai numeroşi. De-a lungul jumătăţii de an scurse de cînd a fost constrîns să demisioneze, d-l Roman a depus eforturi pe cît de stăruitoare, pe atît de incoerente pentru a-şi îmbunătăţi imaginea publică, profund avariată de o prea lungă şi prea improvizată guvernare. Cifrele de mai sus nu atestă eficacitatea acestor eforturi: o minoritate cu totul infimă a opiniei publice şi-a păstrat sau recăpătat încrederea în virtuţile sale de prim-ministru.

Reacţia electoratului faţă de o eventuală candidatură a fostului premier pentru funcţia de preşedinte a fost testată în ambele sondaje. Într-o listă cuprinzînd numele a 12 oameni politici, prezentaţi ca posibili candidaţi la acesată funcţie, d-l Roman se clasa în martie pe poziţia a doua, cu intenţii de a-l vota însumînd 11 la sută din totalul eşantionului, şi pe poziţia a cincea în aprilie, cînd aceste intenţii scădeau cu peste o treime, coborînd la 7 la sută. Convenţia FSN pare să fi tulburat profund speranţele pe care şi le puneau unii în prezumtivele aptitudini prezidenţiale ale liderului acestui partid.

Cu un procentaj de 23% care îl acceptă ca şef al Frontului, de 18% ca prim-ministru şi de 7% ca preşedinte, sprijinul obţinut de d-l Roman pentru promovarea în aceste posturi poate fi reprezentat ca o pîlnie care se îngustează pe măsură ce sporeşte importanţa funcţiei testate. În toate cele trei teste proporţia sprijinitorilor d-lui Roman este mai mică, sau mult mai mică decît proporţia voturilor obţinute de FSN în alegerile locale. Cea mai mare parte a acestor sprijinitori îi arată un devotament şovăielnic: dintre cei care îl acceptă ca lider al FSN, doar mai puţin de o treime l-ar vota pentru postul de preşedinte

al ţării. Din toate acestea se poate deduce că reconfirmarea sa în poziţia de lider al Frontului de către convenţie nu i-a consolidat prestigiul politic, ci dimpotrivă.

În cazul d-lui Iliescu, testul a vizat o singură funcţie: cea de preşedinte, dar în trei ipostaze: candidat pentru acest post din partea FSN, apoi din partea FSN-22 Decembrie şi, în sfîrşit, ca independent (această din urmă variantă introdusă în sondajul din martie şi reluată în cel din aprilie). Amploarea grupării care ar accepta un nou mandat al actualului preşedinte a fost astfel măsurată în patru modalităţi. Rezultatul acestor comparaţii poate fi sintetizat în trei remarci. Prima: amploarea acestei grupări este constantă, diversele ipostaze şi momente îi produc variaţii nesemnificative. A doua: această amploare constantă este suficient de redusă pentru a nu constitui decît o minoritate, dar şi suficient de ridicată pentru a-i păstra d-lui Iliescu întietatea în toate situaţiile competitive. A treia: spre deosebire de a d-lui Roman, imaginea publică a d-lui Iliescu nu pare să fi fost afectată de scindarea FSN-ului.

Suspiciunea că s-au angajat într-un conflict a cărui motivaţie este dorinţa de putere îi vizează pe amîndoi, dar aduce daune politice mult mai importante celui dintîi. Această inechitate a electoratului apare cu atît mai surprinzătoare cu cît actul care a propulsat conflictul la lumina zilei, demiterea d-lui Roman, îl culpabilizează pe preşedinte, şi nu pe fostul premier. Explicaţia acestei incongruenţe nu poate fi dată de sondaj, care a examinat reacţia electoratului faţă de cei doi doar sub incidenţa conflictului care îi opune. Se poate presupune, prin urmare, că modalităţile diferite în care îi percepe electoratul nu îşi au originea principală în acest conflict, ci în circumstanţe care îl depăşesc.

Din ansamblul datelor prezentate se poate extrapola observaţia generală că profundele schimbări intervenite în existenţa FSN şi în relaţiile dintre principalii săi lideri nu au determinat schimbări de anvergură comparabilă în atitudinea electoratului faţă de această organizaţie şi faţă de aceşti actori. Unele schimbări par totuşi să se fi produs, ori să fie în curs de desfăşurare. Sensul lor general este în defavoarea FSN-ului şi a celor doi lideri, dar mai cu seamă în defavoarea fostului premier.

V. ALEGĂTORII DESPRE ALEGERI

15 mai 1992

Pentru a reliefa stabilitatea sau mobilitatea reacţiilor observate, răspunsurile din aprilie sînt comparate cu cele obţinute la întrebări similare în martie 1992. Aceste întrebări s-au referit la: data preferată pentru ţinerea alegerilor legislative; combinarea sau necombinarea lor cu alegerile prezidenţiale; intenţia alegătorilor de a participa sau nu la viitoarele alegeri; intenţia lor de a-i realege sau nu pe actualii lor reprezentanţi.

1. Calendarul alegerilor

Calendarul alegerilor urmează să rezolve două probleme: cea a datei cînd vor avea loc cele două consultări electorale şi, implicit, cea a simultaneităţii ori disjungerii lor. La prima întrebare, vizînd data preferată pentru ţinerea alegerilor generale, răspunsurile s-au distribuit în felul următor:

	Martie	Aprilie
Înainte de 1 iulie	90%	82%

Împărţirea restului de preferinţe între celelalte luni ale anului duce la procentaje nesemnificative. Formaţiunile şi parlamentarii care tărăgănează sau împiedică adoptarea legii electorale nu se opun numai parlamentarilor care doresc să o voteze cît mai repede, ei se opun, de asemenea, imensei majorităţi a electoratului care i-a ales. Apropierea relativă a procentajelor de mai sus relevă nu numai amploarea acestei majorităţi, ci şi stabilitatea ei.

La întrebarea dacă alegerile legislative şi cele prezidenţiale să aibă loc în acelaşi timp sau separat, intervievaţii au răspuns astfel:

	Martie	Aprilie
În acelaşi timp	56%	61%
Separat	27%	25%
E totuna	11%	10%
Nu ştiu	6%	4%

Majoritatea eşantionului preferă ca următoarele alegeri să se desfăşoare concomitent. Din martie pînă în aprilie, această majoritate s-a lărgit suficient pentru a se apropia de două treimi din electorat. Respectarea sau ignorarea acestor predilecţii ar putea stimula ori descuraja apetenţa electoratului de a participa la cele dou consultări.

2. Intenţiile de participare

Atît în martie, cît şi în aprilie, întrebările cu acest obiect au imaginat alegeri parlamentare care s-ar desfăşura în săptămîna interviului. Iată configuraţia răspunsurilor:

	Martie	Aprilie
Ar participa	81%	74%
Nu ar participa	10%	14%
Indecişi	5%	8%

Între martie şi aprilie, proporţia celor care declară că vor participa la alegerile generale s-a redus cu aproape o zecime. C.I.S. a măsurat această intenţie în fiecare lună din 1992, dar o regresie atît de viguroasă ca aceea semnalată în aprilie nu s-a produs niciodată. Experienţa alegerilor locale a dovedit că o bună parte dintre cei care în sondaje îşi afirmă intenţia de a se prezenta la urne nu se prezintă efectiv. Ne putem aştepta prin urmare ca nivelul participării la viitoarele alegeri să fie inferior celui indicat de procentajele de mai sus. Rămîne de văzut dacă scăderii intervenite între martie şi aprilie îi va urma sau nu o scădere între aprilie şi mai. Sondajul pe luna mai, care se desfăşoară în aceste zile, va aduce în această privinţă noi lămuriri. Deocamdată o primă contracţie s-a produs, şi nu e deloc exclus ca ea să reprezinte o reacţie la ultimele avataruri ale legii electorale. S-ar putea ca obstrucţiile Parlamentului faţă de fixarea datei alegerilor generale să genereze obstrucţia electoratului faţă de aceste alegeri. Chiar dacă unii ar dori-o, o extindere masivă a abstenţionismului n-ar constitui un succes al democratizării.

3. Electoratul despre aleşii săi

Pe cînd marea majoritatea a electoratului doreşte ca alegerile parlamentare şi prezidenţiale să aibă loc cît mai curînd, de acord în

această privinţă cu guvernul, un număr important de parlamentari, îndeosebi deputaţi, recurg la tot felul de mijloace pentru a împiedica adoptarea legilor necesare, dînd întîietate altor teme. Nu se ştie cine răspunde pentru această răsturnare de priorităţi şi deci nici care este motivaţia ei. Contrariată şi neinformată, opinia publică imaginează ea însăşi motivaţii care nu îi sînt destăinuite. Iar cea mai răspîndită dintre aceste motivaţii-suspiciuni este şi cea mai simplă: ea presupune că adoptarea legii electorale este amînată de acei aleşi ai naţiunii care ştiu că nu vor fi realeşi.

Această suspiciune a fost frecvent exprimată în presă - dar este ea oare împărtăşită de electorat? Cele două sondaje i-au întrebat pe subiecţi dacă după viitoarele alegeri generale ar prefera să fie reprezentaţi de acelaşi deputat - recte: senator - sau de un altul. Iată răspunsurile:

	Deputaţi		Senatori	
	Martie	Aprilie	Martie	Aprilie
De acelaşi	20%	18%	20%	17%
De altul	42%	52%	43%	50%
Mi-e totuna	23%	20%	23%	18%
Nu ştiu	11%	8%	10%	7%

Dorinţa de a-şi alege alţi reprezentanţi face un salt spectaculos: de 10 puncte pentru deputaţi şi de 7 pentru senatori în decursul unei singure luni - luna în care tergiversările privind data alegerilor nu mai lasă loc îndoielilor. Coincidenţa nu constituie o probă, dar reprezintă un indiciu că indolenţa crescîndă a Parlamentului condiţionează - dacă nu cumva stîrneşte - insatisfacţia crescîndă a electoratului faţă de această instituţie. Cifrele de mai sus dezvăluie că dintre sutele de membri ai corpurilor legiuitoare mai puţin de o cincime par să îşi fi păstrat încrederea celor care le-au dat votul şi care se declară dispuşi să-i realeagă. Această pierdere de credibilitate nu afectează în primul rînd formaţiunile reprezentate în Parlament, ci instituţia parlamentară şi compoziţia ei actuală. Alcătuirea viitoarelor liste de candidaţi nu ar putea omite această dezamăgire a unei largi secţiuni din electorat faţă de o mare parte dintre cei pe care îi alesese în mai '90.

4. Dezintegrări: fapte şi ipoteze

În intervalul primei decade din aprilie se consuma atît dezintegrarea FSN cît şi aceea a Convenţiei Democratice - ultima redusă la defecţiunea Partidului Naţional Liberal. Cele două momente, ca şi conexiunea lor, pot fi analizate la diferite nivele. O analiză de primul grad s-ar concentra asupra evenimentelor, aspecte faptice şi personale. Pentru analiza de al doilea grad, prioritare ar fi condiţiile, în primul rînd cele ale unei crize generale crescînde, cu efecte extrem de corozive asupra întregului sistem politic. În sfîrşit, o analiză de al treilea grad ar viza cu precădere mişcările tectonice de profunzime pe care tranziţia le provoacă în structurile fundamentale ale societăţii.

Circulaţia cea mai largă o au analizele care operează la primul nivel, cu unele incursiuni în al doilea, cele de nivelul trei fiind cu totul rare. Pe această bază, s-a format nu atît o convingere, cît un sentiment că tranziţia decurge sub semnul dezagregării - dezintegrarea Frontului şi a Convenţiei Democratice reprezentînd manifestări ale acestei tendinţe. Există cu adevărat o astfel de tendinţă, iar dacă da, care sînt originile şi perspectivele ei? Dezintegrarea socială reprezintă o temă specific sociologică, faţă de care sociologii din România nu par să resimtă un interes arzător. Dimpotrivă, ea stîrneşte interesul lui Bernard Paqueteau, profesor de sociologie la Universitatea Montpellier, director al Centrului Cultural Francez de la Cluj, care după un an şi jumătate de observare a societăţii româneşti, scrie: "Multora li se pare că (...) această societate atomizată ar fi complet destructurată şi neorganizată, iar esenţa problemelor de care se loveşte astăzi România ar proveni din această dezintegrare/dezorientare. Observarea atitudinilor şi obiceiurilor românilor în viaţa lor cotidiană conduce însă la o cu totul altă analiză. Departe de a fi atomizată, societatea românească se dovedeşte a fi foarte organizată (...) avem de-a face cu o societate structurată" (Societatea împotriva ei însăşi în "22", nr.14 (115), 1992).

Potrivit acestei originale analize, ceea ce structurează societatea românească în tranziţie este supravieţuirea formelor de rezistenţă pe care ea şi le-a elaborat într-un soi de clandestinitate sub vechea orînduire. Păstrez speranţa că această abordare va face obiectul dezbaterilor pe care le merită. Deocamdată, la o primă examinare, incitanta ipoteză a colegului de la Montpellier îmi prilejuieşte două

remarci. Prima: formele de rezistenţă faţă de tirania stalinistă nu pot asigura tranziţia spre post-stalinism. Şi a doua: principalul element al trecutului care supravieţuieşte în prezent nu este structura sustragerii din arcanul vechii orînduri, ci chiar structurile reziduale ale orînduirii cu pricina. În această din urmă eventualitate, dezagregarea structurilor economice, sociale, politice, culturale şi psihologice remanente nu reprezintă un accident, ci o condiţie a tranziţiei. Pe de altă parte, oricît de lentă ar fi dezagregarea acestor structuri agonice structurale, ea este mai rapidă decît agregarea structurilor alternative.

Emergenţa relativ întîrziată a stucturilor noi în raport cu ritmul în care sînt eradicate cele vechi nu reprezintă un fenomen istoric inedit, ea este pînă la un punct inerentă într-o societate post-revoluţionară. Istoricii ar putea obiecta că societatea românească - în special viaţa ei politică - a cunoscut fenomene asemănătoare şi fără să fi trecut printr-o revoluţie. Descriind schimbările intervenite pe eşichierul politic după anularea de către Carol II, în 1930, a propriei sale abdicări, unul dintre personajele proeminente ale timpului notează: "Partidele democratice s-au făcut puzderii. Liberalii s-au rupt în două, apoi în trei. Averescanii s-au rupt în trei. Naţional-ţărăniştii s-au rupt în cinci sau în şase. Am numit acest fenomen înmulţire prin sciziparitate" (Nichifor Crainic, Zile albe, zile negre, Casa Editorială Gîndirea, Bucureşti, 1991, p. 234).

Autorul pare să atribuie această tendinţă unei particularităţi psihologice a poporului român. Acestei explicaţii, a cărei plauzibilitate nu o pot evalua, i-aş adăuga o alta, nu de ordin psihologic, ci sociologic. Odată cu repercusiunile marii depresiuni internaţionale din 1929-1933, România continua atunci să înfrunte dificultăţile integrării statale, sociale şi culturale a teritoriilor recent realipite. Ca şi acum, capacitatea de agregare a societăţii româneşti era suprasolicitată de circumstanţele istorice, carenţele în această privinţă apărînd mai ales sub forma dezagregării unor organisme politice.

Spre deosebire însă de acum, atunci principala sursă a greutăţilor de agregare nu o constituia o criză socială globală, de tranziţie, ci efectul secundar al unei epocale înfăptuiri naţionale. Atunci, spectrul politic se lupta cu o tendinţă spre dezagregare, pe cînd acum se luptă cu propria-i neputinţă de a se agrega. Din acest punct de vedere, atît FSN-ul dinaintea sciziunii, cît şi Convenţia Democratică dinaintea defecţiunii liberale, apar ca două tentative de agregare politică sortite efemerităţii.

5. Dezintegrarea Convenţiei Democratice

Pentru opinia publică, motivaţiile scindării FSN par mai clare decît motivaţiile defecţiunii liberale din Convenţia Democratică. Efectele politice ale unei rupturi de acest fel depind în mare măsură de credibilitatea motivaţiilor prin care se încearcă justificarea ei. Cred oare alegătorii că succesele Convenţiei Democratice în alegerile locale se datorează în mod covîrşitor forţei electorale a PNL şi faptului că acest partid este îndreptăţit să refuze orice alianţă cu UDMR, al cărui sprijin masiv îl acceptase cu nici doi ani în urmă? Traducerea acestei probleme generale în termeni accesibili unui sondaj pe eşantion naţional presupune o simplificare substanţială. Drept urmare, problema generală abordată de sondajul din aprilie 1992 în legătură cu această temă sună astfel: a dus această schimbare de poziţie a PNL faţă de Convenţia Democratică la o schimbare de poziţie a electoratului faţă de fiecare din cele două formaţiuni? Şi dacă da, care este intensitatea şi sensul acestei din urmă schimbări? Întrebările specifice au vizat intenţiile de a vota la viitoarele alegeri legislative pentru PNL şi pentru Convenţia Democratică şi la alegerile Prezidenţiale pentru eventuala candidatură a d-lui Radu Câmpeanu. Spre a putea detecta schimbările, rezultatele din aprilie sînt comparate cu cele din martie, în cazul alegerilor prezidenţiale calculîndu-se atît intenţiile întregului electorat, cît şi separat cele ale sprijinitorilor Partidului Liberal.

a. Voturile PNL

Părăsirea Convenţiei Democratice a fost aşadar explicată printr-un calcul electoral: un PNL de sine stătător ar fi mai atractiv pentru alegători decît un PNL a cărui identitate se pierde în numita alianţă. Acest calcul s-ar fi verificat dacă intenţiile de a vota cu liberalii s-ar fi dovedit mai numeroase după desprinderea din Convenţie (aprilie) decît înainte (martie). Conform răspunsurilor primite, intenţiile de a vota la alegerile legislative pentru PNL reprezentau: 11% în martie şi 9% în aprilie 1992.

Nu ştim dacă aceste cifre indică o reacţie imediată şi trecătoare, sau o reacţie de durată faţă de ieşirea din alianţă. Aşa cum se înfăţişează, însă, cifrele în chestiune invalidează ambele prezumţii ale amintitului calcul electoral. Prima prezumţie invalidată: în alegerile

locale, PNL nu a adus Convenţiei Democratice majoritatea, ci doar ceva mai mult de o treime din totalul voturilor recoltate de formaţiunile participante la această alianţă. A doua prezumţie invalidată: pînă la realizarea celui de al doilea sondaj (a doua decadă a lunii aprilie), părăsirea Convenţiei Democratice nu a adus Partidului Liberal un spor, ci o scădere a intenţiilor de a îi da votul. Considerată în sine, o reducere cu 2% pare nesemnificativă; raportată însă la cei 11% din primul sondaj, pierderea reprezintă aproape o cincime din zestrea iniţială.

Inexactitatea respectivului calcul electoral rezultă în mod indirect şi din alte rezultate ale aceloraşi sondaje: printre principalele formaţiuni politice participante în Convenţia Democratică, PNL este singura a cărei influenţă electorală suferă din martie pînă în aprilie un astfel de regres. Cel puţin pentru moment, rămînerea în Convenţie pare mai avantajoasă decît părăsirea ei.

b. Voturile Convenţiei Democratice

Testarea lunară a intenţiilor de participare la alegerile generale a imaginat două competiţii: una între partide individuale şi cealaltă între alianţe. Comparate cu cele din martie, rezultatele din aprilie ale acestui din urmă test aveau să releve proporţiile pierderilor suferite de Convenţia Democratică ca efect al abandonării ei de către PNL. Aceste rezultate relevă însă cu totul altceva. Comparînd voturile efective obţinute de formaţiunile din Convenţie la alegerile locale din februarie cu intenţiile de vot manifestate în sondajele din martie şi aprilie, ajungem la următorul tabel:

Februarie	Martie	Aprilie
31%	36,7%	37,2%

În limitele acestui test, Convenţia Democratică pare să fi fost părăsită de conducerea Partidului Liberal, dar nu de electoratul acestui partid.

c. Voturile d-lui Radu Câmpeanu

În fiecare sondaj, deci şi în ultimele două, intervievaţilor li s-a prezentat o listă care cuprindea numele a 12 lideri politici, prezumtivi candidaţi la preşedinţie, cerîndu-li-se să opteze pentru unul dintre ei. Pentru a avea un termen de comparaţie, în cele ce urmează, rezultatele

obţinute de dl. Radu Câmpeanu sînt coroborate cu cele ale singurului candidat reprezentînd o formaţiune din Convenţia Democratică, dl. Nicolae Manolescu. Distribuţia opţiunilor se înfăţişează astfel:

	Martie	Aprilie
Dl. Radu Câmpeanu	8,8%	7,5%
Dl. Nicolae Manolescu	8,2%	9,2%

După ieşirea PNL din Convenţie, intenţiile de a-i da votul d-lui Câmpeanu au scăzut, cele în sprijinul d-lui Manolescu s-au înmulţit. În martie, distanţa dintre cei doi era de 0,6% în favoarea celui dintîi iar în aprilie de 1,7% în favoarea celui din urmă.

Procentajele de mai sus se raportează la întregul electorat. Dacă ne raportăm însă numai la cei care intenţionează să voteze pentru PNL, proporţia celor care l-ar alege pe dl. Câmpeanu se ridică la 59%. Prin urmare, două cincimi din electoratul liberal nu şi-ar susţine preşedintele într-o astfel de competiţie. Tendinţe asemănătoare manifestă şi electoratul altor partide, inclusiv al PAC, dar nu atît de viguroase ca în cazul PNL. Pentru funcţia de preşedinte, electoratul acestuia este dispus să voteze în proporţii de cîte 10% cu dl. Iliescu şi cu dl. Raţiu, de 6,5% cu dl. Manolescu ş.a.m.d.

Ansamblul acestor date arată .că electoratul a înregistrat schimbarea de strategie a PNL, pe care pare înclinat mai curînd să o dezaprobe decît să o sprijine. După ieşirea din Convenţia Democratică au scăzut intenţiile de a vota atît pentru PNL cît şi pentru preşedintele său, regresie care nu se constată nici în cazul Convenţiei, nici al formaţiunilor care continuă să facă parte din ea. Chiar şi alegătorii cu simpatii liberale participă la această regresie, şi astfel rezistenţa faţă de părăsirea Convenţiei se propagă din sferele înalte ale Partidului Liberal în baza lui electorală.

VI. ALEGERILE ŞI PARTIDUL ALIANŢEI CIVICE

1. Sursele

Sondajele întreprinse de CIS în fiecare lună au o structură binară, investigînd două zone ale vieţii politice. Una dintre aceste zone se conectează la evenimentele actualităţii şi are prin urmare un caracter mobil, înnoindu-şi itemii de la o lună la alta (un astfel de item a fost în aprilie 1992 scindarea FSN-ului). Cealaltă zonă are un caracter stabil, ea constă într-o baterie de întrebări reluate în fiecare lună, problematica lor generală constituind-o comportamentele electorale: intenţii de a se prezenta sau nu la urne, de a vota pentru anumite formaţiuni şi anumiţi candidaţi. Obiectivul este acela de a măsura, cu aproximaţia inerentă acestor tehnici, impactul pe care îl au asupra electoratului principalele formaţiuni politice şi liderii lor.

Rezultatele unei singure luni dau măsura acestui impact în ipostaza lui statică. Compararea rezultatelor din mai multe luni succesive oferă posibilitatea unei imagini cinetice. Surprinzînd mişcarea, putem afla în ce grad impactul electoral al acestor formaţiuni şi al acestor actori este constant, fluctuant, sau dinamic, precum şi, atunci cînd este cazul, sensul acestei dinamici. Posibilitatea de a detecta mişcări de acest gen capătă o însemnătate specială în situaţii de pronunţată instabilitate politică. Societatea noastră se găseşte într-o astfel de situaţie, care afectează cu o mare intensitate, dar sub forme diferite, atît instituţiile, formaţiunile şi actorii vieţii politice, cît şi electoratul. Mobilitatea acestuia din urmă este demonstrată cel mai concludent de faptul că în 1992 majoritatea alegătorilor a votat altfel decît în 1990. Hotărîtoare pentru evoluţiile politice viitoare nu este, în ultimă instanţă, instabilitatea formaţiunilor şi a actorilor, hotărîtoare este instabilitatea electoratului, căreia însă comunicarea publică nu îi acordă decît o atenţie intermitentă.

Concentrate asupra unui partid politic, informaţiile care urmează ţintesc, în subsidiar, spre un obiectiv mai larg: acela de a susţine ideea că ignorarea stării de spirit a electoratului este nejustificată şi contraproductivă pentru toţi factorii politici, indiferent de apartenenţă,

şi deci stînjenitoare pentru procesul democratizării. Nici tema investigaţiei: fluctuaţiile unui electorat derutat, nici instrumentul ei: sondajul de opinie, nu sporesc şansele acestor informaţii de a depăşi pragul probabilităţii. Subliniind imperfecţiunea acestei surse de informaţii, trebuie să subliniez totodată că toate celelalte surse accesibile sînt şi mai departe de a fi perfecte.

Datele privind atitudinea electoratului faţă de Partidul Alianţei Civice nu provin dintr-un sondaj special, consacrat acestei formaţiuni, ci dintr-o succesiune de sondaje incluzînd toate formaţiunile politice cărora, cel puţin în mod uzual, li se atribuie o pondere politică sau electorală semnificativă. Datele despre PAC pot fi citite ca un catalog al informaţiilor pe care le deţinem asupra fiecăreia dintre formaţiuni şi la care acestea pot accede solicitîndu-le.

În fiecare dintre ultimele trei luni sondajele au prezentat o listă cuprinzînd denumirile a 12 formaţiuni politice, solicitînd persoanelor intervievate să o indice pe aceea căreia i-ar da votul dacă alegerile legislative ar avea loc în zilele următoare. Din cauza scindării FSN, lista din aprilie a cuprins 13 asemenea denumiri, care sînt:

Partidul Social Democrat Tradiţional
Partidul Unităţii Naţionale Române
Partidul Socialist al Muncii
Partidul Naţional Ţărănesc Creştin Democrat
Partidul Naţional Liberal
F.D.S.N.
Partidul Liberal (Aripa Tînără)
Mişcarea Ecologistă
U.D.M.R.
Partidul România Mare
Partidul Alianţei Civice
Frontul Salvării Naţionale
Partidul Democrat Agrar

2. De ce Partidul Alianţei Civice?

Modelul amintit, al informaţiilor obţinute pe această cale, putea fi ilustrat de oricare dintre formaţiunile de mai sus. Primul motiv al preferinţei pentru PAC este paradoxul specific care îi domină

existenţa. Larg recunoscut ca cel mai puternic partid extra-parlamentar, el rămîne un partid a cărui forţă electorală nu a fost niciodată verificată la scară naţională: în mai '90 nu se înfiinţase, iar în februarie '92 nu s-a prezentat ca partid autonom, ci ca aderent al unei alianţe. Nedemonstrată în competiţii electorale, puterea lui de atracţie a fost dovedită cu prilejul unor mitinguri pe care le-a iniţiat la Bucureşti şi Timişoara. Deviza lui, începînd printr-o negaţie, pare însă la fel de puţin atrăgătoare ca şi denumirea lui, alcătuită din neologisme care în urechile majorităţii ar putea suna criptic, iar în cele ale unei minorităţi prezumţios, sugerînd pretenţia de a reprezenta în exclusivitate societatea civilă.

Dincolo de aceste virtuţi şi aceste păcate, cărora li s-ar mai putea adăuga o sumedenie, Partidul Alianţei Civice reprezintă un fenomen cu totul particular al vieţii politice din România, întrucît el tinde - şi în bună parte izbuteşte - să instituţionalizeze energia dezlănţuită a străzii şi să convertească erupţia protestatară în opoziţie democratică (fără miniştri, fără senatori, fără deputaţi, fără milionari, fără trecut istoric, fără afiliere la vreo tradiţie politică internaţională). De aici şi interesul pentru o mai limpede desluşire a fizionomiei lui.

3. A vota P.A.C.: cîţi?

Cifrele discutate în continuare reprezintă rezultate ale sondajelor efectuate în februarie, martie şi aprilie 1992 pe trei eşantioane naţionale care au cuprins în total 3.124 persoane cu drept de vot, domiciliate în zeci de localităţi urbane şi rurale din aproape toate judeţele ţării, precum şi în capitală. Aceste cifre se referă la:

1. influenţa PAC asupra electoratului naţional
2. gradul de omogenitate sau diversitate a acestei influenţe în diferite segmente ale electoratului.
3. structura demografică şi socială a segmentului din electorat care sprijină PAC, segment pe care în continuare îl voi numi convenţional "electoratul PAC".

Acolo unde este oportun şi posibil, informaţiile privitoare la PAC sînt coroborate cu informaţii comparabile, privitoare la alte partide.

Cu prilejul fiecărui sondaj lunar, examinînd lista formaţiunilor

politice reprodusă mai sus, intervievaţii au indicat-o pe aceea căreia i-ar da votul dacă alegerile legislative s-ar desfăşura în săptămîna următoare. Proporţiile celor care şi-au declarat intenţia de a vota cu PAC au evoluat astfel:

Februarie	Martie	Aprilie
5,8%	6,6%	6,4%

Variaţia maximă intervine între februarie şi martie, amplitudinea ei fiind mai mică decît un procent. Dată fiind modicitatea acestei variaţii, se poate spune că, înăuntrul acestei secvenţe temporale, electoratul PAC pare preponderent constant, cu o uşoară tendinţă de consolidare după alegerile locale. Manifestarea acestei constanţe are semnificaţii cu totul speciale pentru un partid politic care nu a avut încă prilejul să-şi demonstreze forţa electorală. Dacă între procentajele celor trei luni ar fi apărut oscilaţii importante, ar fi fost imposibil de stabilit care dintre ele indică mai corect această forţă. Din contră, continuitatea unui nivel apropiat de 6% are cel puţin valoarea unui indiciu potrivit căruia contribuţia PAC la performanţa Convenţiei Democratice din februarie 1992 - 23,76% din totalul voturilor pentru primari şi 24,38% pentru consilieri - reprezintă circa o pătrime din sufragiile acumulate de această alianţă.

Aceste considerente au în vedere mai ales aspectul diacronic al electoratului PAC. Ceea ce se cere evaluat nu este însă numai constanţa nivelului detectat, ci şi nivelul în jurul căruia se menţine această constanţă. Cu alte cuvinte, reprezintă acest nivel de circa 6% mult, sau puţin? Se poate răspunde acestei nedumeriri, recurgînd la compararea cu rezultatele altui partid, dar răspunsul ar fi condiţionat de felul cum a fost făcută această alegere, şi de aceea irelevant.

Există însă şi posibilitatea unei comparaţii nu cu un partid, ci cu toate celelalte care au fost incluse în sondaj. Realizată prin procedeul rangurilor, această comparaţie are dezavantajul de a fi indirectă şi avantajul de a fi imparţială. Formaţiunile prezentate intervievaţilor sînt alese de aceştia în proporţii variabile. Prin efectul acestei variabilităţi, cele 12 - sau 13 - formaţiuni sînt ordonate într-o ierarhie în care rangul fiecăreia descreşte odată cu proporţia opţiunilor obţinute. Rangurile pe care s-a plasat PAC în aceste trei luni au fost următoarele:

Februarie	Martie	Aprilie
4	4	6

În februarie şi martie numai trei partide din această listă au recoltat mai multe opţiuni decît PAC, restul de opt clasîndu-se în urma lui. Deşi în aprilie coboară cu două ranguri, PAC continuă să se menţină în jumătatea superioară a acestei ierarhii. Între martie şi aprilie rangul PAC-ului scade mult mai categoric decît proporţia celor care intenţionează să-l voteze. Cauza: poziţia pe care şi-o cucereşte PAC în această competiţie simulată nu depinde doar de propria sa performanţă, ci şi de performanţele celorlalţi competitori.

Combinînd unghiul procentajelor cu cel al rangurilor, se profilează imaginea unui partid care pare să beneficieze de sprijinul unui electorat important şi constant, dar puţin predispus să se amplifice.

4. A vota P.A.C.: cine?

Procentul intenţiilor de a vota cu PAC s-a ridicat în aprilie la 6,4% şi a fost raportat la întregul eşantion, presupus a reprezenta ansamblul electoratului. Alegătorii nu-şi duc însă viaţa în ansambluri de asemenea dimensiuni, fatalmente eterogene, ci în grupări mai restrînse, dotate cu un plus de omogenitate. Respectînd o tradiţie pe cît de criticată pe atît de anevoie evitabilă, CIS foloseşte în sondajele sale o serie de asemenea grupări cum ar fi: mediul şi zona de rezidenţă; vîrsta; sexul; nivelul de instruire; ocupaţia. Prin introducerea acestor delimitări, eşantionul este divizat în 26 de grupări. Această enormă complicare a investigaţiei permite să se constate dacă diferite tipuri de omogenizare demografică şi socială se asociază cu diferite tipuri de comportamente, inclusiv electorale. În cazul de faţă, complicaţia cu pricina ar urma să dezvăluie care grupări ale populaţiei sînt mai reticente, şi care mai disponibile faţă de PAC. Fiecare grupare este tratată ca un eşantion separat, şi deci procentajele folosite mai departe au ca bază numărul total al subiecţilor din gruparea respectivă. Toate datele se referă exclusiv la sondajul din aprilie 1992.

a. Rezidenţa pe zone

După alegerile locale, CIS a stabilit că pentru perioada următoare tema centrală a activităţii sale va fi cea a alegerilor legislative şi prezidenţiale. Asigurarea acestei priorităţi se face prin construcţia chestiona-

relor şi prin adaptarea eşantionului. Sub acest din urmă aspect s-a trecut la împărţirea teritoriului, pe baza rezultatelor finale ale alegerilor locale, în patru zone. Judeţele au fost regrupate nu după aşezarea lor geografică, ci după opţiunile populaţiei lor în alegerile din februarie.

Procentajele de mai jos indică ce proporţie din totalul alegătorilor domiciliaţi în fiecare zonă intenţionează să voteze în alegerile legislative cu PAC. Pentru comparaţie este utilizată o scară a rezultatelor obţinute cu prilejul alegerilor locale, în aceleaşi zone, de către Convenţia Democratică.

	P.A.C.	Convenţia Democratică
Zona I	5,5%	sub 20%
Zona II	6%	20-30%
Zona III	3,6%	30-40%
Zona IV	9,9%	peste 40%

Datele de mai sus relevă că:

1. influenţa electorală a PAC este inegal distribuită pe teritoriul naţional, ea este în zona IV de peste două ori şi jumătate mai puternică decît în zona III.

2. pe cea mai mare parte a teritoriului - zonele I, II şi III, - PAC atinge cote inferioare mediei pe ţară: 6,4%.

3. coroborată cu constatarea de la punctul 2, întîietatea categorică obţinută de zona IV sugerează că impactul electoral al PAC are o dimensiune mai curînd locală decît naţională - pentru moment el este mai ales un partid al capitalei şi al unei părţi din Transilvania.

4. zona de influenţă maximă a PAC - a IV-a - este totodată zona de influenţă maximă a Convenţiei Democratice, ceea ce dovedeşte că aderenţa lui la acestă alianţă nu reprezintă numai o opţiune politică, ci şi o contribuţie electorală apreciabilă.

5. estimarea acestei contribuţii se poate face comparînd cele două coloane de procentaje. Potrivit acestei comparaţii, la totalul voturilor obţinute de Convenţia Democratică, PAC a contribuit cu aproximativ un sfert în zona I, cu o cincime în zona a II-a, cu circa o zecime în zona a III-a şi cu ceva mai puţin de a patra parte în a IV-a.

b. Rezidenţa pe medii

Alegătorii care declară în aprilie 1992 că intenţionează să voteze cu PAC reprezintă: 9,7% din totalul celor domiciliaţi în mediul urban şi 2,5% din totalul celor domiciliaţi în mediul rural.

Bine implantat în mediul urban, PAC rămîne pentru electoratul rural o entitate străină. Cuprinzînd aproape jumătate din populaţia ţării, lumea satelor reprezintă pentru acest partid un spaţiu social a cărui defrişare încă nu a început-o. Dezechilibrul dintre cele două procente recomandă PAC-ul actual ca pe un partid orăşenesc.

c. Vîrstele

Prin aplicarea acestui criteriu, eşantionul a fost împărţit în şase categorii de vîrstă. Calculate în raport cu numărul total al subiecţilor din fiecare categorie, procentele celor care intenţionează să voteze cu PAC sînt următoarele:

Grupa de vîrstă:	Votanţi P.A.C.
18-29 ani	9,8%
30-39 ani	5,4%
40-49 ani	4,9%
50-59 ani	4,9%
60 de ani şi peste	7%

PAC exercită o atracţie relativ moderată şi omogenă în rîndul generaţiilor mijlocii şi active, moderaţie care se accentuează pe intervalul de vîrstă între 40 şi 60 de ani. Cu excepţia vîrstei a treia, popularitatea lui creşte pe măsură ce scade vîrsta alegătorilor, atingînd cota maximă la gruparea celor care nu au împlinit încă 30 de ani.

PAC este un partid al tinerei generaţii.

d. Studii

Clasificarea subiecţilor după criteriul nivelului de instruire a dus la formarea altor şase grupări. Iată lista lor, precum şi proporţiile în care fiecare dintre ele intenţionează să voteze cu PAC:

Ultima şcoală absolvită:	Votanţi PAC
Şcoală primară	2,8%
Şcoală generală	3,1%
Şcoală profesională	2,4%
Liceu	8,4%
Învăţămînt post-liceal	5,4%
Facultate	13,5%

Ultimul procent din această serie confirmă şi sugerează o măsură a ceea ce se constatase prin observaţie empirică: PAC este un partid al intelectualilor. El pare însă a fi privit cu rezervă de către persoanele care nu au absolvit liceul şi care formează marea majoritate a electoratului. În condiţiile date, succesul lui printre intelectuali ar putea deveni şi limita potenţialului său electoral.

e. Ocupaţii

Computerul a disociat şapte situaţii ocupaţionale, profesionale şi neprofesionale. Alegătorii care le alcătuiesc îşi orientează preferinţele electorale către PAC în următoarele proporţii:

Ocupaţia:	Votanţi PAC
Agricultori	0,6%
Muncitori	3,6%
Tehnicieni, maiştri, funcţionari	6,4%
Cadre cu pregătire superioară	10,7%
Elevi, studenţi	23,1%
Şomeri	10,2%
Pensionari, casnice	7,4%

Distribuţia opţiunilor după ocupaţii arată, printre altele, că:

1. pătrunderea deficitară a PAC în electoratul rural - 2,5% conform împărţirii pe medii - este de patru ori mai deficitară în gruparea ocupaţională centrală a lumii rurale: agricultorii. Impactul politic al PAC printre agricultori poate fi considerat virtual nul;

2. la fel, impactul asupra populaţiei orăşeneşti indică 9,7%, dar cel asupra segmentului muncitoresc al acestei populaţii este de două ori şi jumătate mai slab;

3. popularitatea PAC este maximă printre elevi şi studenţi, de peste două ori mai largă decît printre cadrele cu pregătire superioară. Poate că pentru moment PAC este mai puţin un partid al intelectualilor decît un partid al viitorilor intelectuali;

4. puţin scontată - şi deci remarcabilă - este simpatia pe care PAC pare să şi-o atragă din partea şomerilor.

f. Sexe

Îşi declară intenţia de a vota în alegerile legislative pentru PAC 6,5% dintre femei şi 6,3% dintre bărbaţi. Diferenţa de sex nu determină o diferenţă de atitudine faţă de PAC.

5. Structura demografică şi socială a electoratului P.A.C.

Ultimele două cifre ne spun ce procentaj din numărul total al femeilor şi din numărul total al bărbaţilor intenţionează să voteze cu PAC - dar nu ne spun ce proporţie din totalul celor care declară că vor vota cu PAC este formată din femei şi ce proporţie din bărbaţi. Există şi o altă posibilitate de calculare a procentajelor, în care nu se mai ia ca bază nici totalul eşantionului, nici totalul fiecărei grupări socio-demografice, ci totalul grupării dispuse să voteze cu PAC, adică a electoratului PAC. Utilizînd acest mod de calcul, obţinem structura demografică şi socială a respectivului electorat, compusă din aceleaşi 26 de grupări folosite anterior, structură care se prezintă astfel:

Sex	Femei	49,3%
	Bărbaţi	50,7%
Vîrstă	18-29 ani	32%
	30-39 ani	18,7%
	40-49 ani	17,3%
	50-59 ani	13,3%
	60 ani şi peste	5,3%
Mediu	Urban	82,7%
	Rural	17,3%
Zona	Zona I	8,0%
	Zona II	36,0%
	Zona III	13,3%
	Zona IV	42,7%
Ultima şcoală absolvită	Primară	6,7%
	Generală	8,0%
	Profesională	5,3%
	Liceu	38,7%
	Post-liceală	6,7%
	Facultate	34,7%
Ocupaţie	Agricultori	1,3%
	Muncitori	13,3%
	Tehnicieni, maiştrii, funcţionari	8,7%
	Cadre cu pregătire superioară	21,3%
	Şomeri	6,7%
	Elevi, studenţi	12%
	Pensionari, casnice	24,0%

Astfel radiografiat, electoratul PAC îşi relevă unele caracteristici cum ar fi:

1. echilibrul dintre cele două sexe
2. dezechilibrul accentuat dintre cele două medii de rezidenţă în favoarea mediului urban
3. descreşterea lineară a grupelor respective pe măsura avansării alegătorilor în vîrstă, în aşa fel încît gruparea cea mai juvenilă are o pondere de şase ori mai mare decît cea vîrstnică
4. preponderenţa absolvenţilor de liceu - probabil în bună parte studenţi
5. distribuţia dezechilibrată a influenţei electorale în teritoriu.

Unele dintre dezechilibrele acestei structuri sînt ponderate de faptul că pot reproduce dezechilibre ale eşantionului din care a fost decupată.

Cunoaşterea unei astfel de structuri constituie premisa unor posibile alternative strategice. Dată fiind noutatea sa, PAC poate aspira spre diferite tipuri de identitate politică. O tipologie simplă, dar cu implicaţii complexe, este cea aparent cantitativă la care recurge Tocqueville distingînd între partide "mari" şi partide "mici" - o clasificare pe care M. Duverger o modernizează făcînd delimitarea între partide "de masă" şi partide "de elită". Doreşte PAC să devină un mare partid de masă, sau preferă să rămînă partidul nu prea numeros al unei elite? De răspunsul la acestă întrebare depinde direcţia în care el ar urma să-şi ajusteze sau să-şi consolideze structura dată a electoratului său. Dacă doreşte să devină un mare partid de masă, el se va concentra spre întărirea influenţei sale în mediul rural, printre agricultori şi muncitori, în localităţile din zona teritorială I, printre persoanele vîrstnice. Dacă preferă să rămînă partidul de dimensiuni reduse al unor elite, el îşi va strînge şi mai mult legăturile cu tînăra generaţie, cu elevii şi studenţii, cu intelectualitatea, cu populaţia marilor centre urbane, începînd cu capitala.

VII. VIZITA FOSTULUI REGE

5 iunie 1992

1. Tema

Alegerea unei teme de sondaj care vizează electoratul nu reprezintă un act de libertate. Mai ales în sfera politicii, priorităţile sondajului nu pot fi decît priorităţile cetăţii. Judecînd după mass-media, vizita pascală a fostului rege şi a unei părţi din familia sa a constituit un eveniment de primă importanţă, indiferent de sentimentele cu care a fost întîmpinat. De aici nu aflăm însă cîtă importanţă a atribuit opinia publică aceluiaşi eveniment. Iată de ce sondajul CIS din mai 1992 a prezentat subiecţilor o listă cuprinzînd zece evenimente răsunătoare, petrecute în ultima lună, rugîndu-i să îl indice pe cel mai important.

Răspunsurile au format o ierarhie în care pe primul rang se află situaţia din Transnistria - 36%, iar pe al doilea vizita fostului monarh - 30%. Pentru a sugera ponderea acestor cifre, precizez că al treilea eveniment din această ierarhie: condamnarea definitivă a foştilor conducători ai PCR şi a lui Nicu Ceauşescu nu a întrunit decît 14% din opţiuni, locul următor revenind sciziunii formale a FSN - 13%; evenimentul clasat pe ultimul rang şi deci socotit în acest context ca cel mai neinteresant: 2,4%, a fost dezvăluirea faptului că doi ziarişti notorii de la "România liberă" funcţionaseră înainte de 1989 ca informatori ai Securităţii.

Vizita fostului monarh a fost deci resimţită de eşantionul studiat ca cel mai important eveniment intern al lunii. În mod firesc vizita devenea astfel o temă centrală a sondajului CIS din perioada respectivă.

2. Scurtă istorie

Pe măsură ce pătrundea în retorica unor secţiuni ale opoziţiei, tema monarhiei era inclusă şi în sondajele CIS. Încetul cu încetul, alternativa republică-monarhie sau oportunitatea unui referendum asupra formei de stat au devenit teme-standard ale acestor sondaje. Datorită stocării unor astfel de informaţii, ecoul imediat al recentei

vizite poate fi coroborat sub anumite unghiuri, cu stări de spirit şi înclinaţii surprinse anterior. Accesul la o asemenea retrospectivă ne dă posibilitatea de a propune un răspuns neimpresionist întrebării capitale: a schimbat, sau nu, această ultimă vizită, atitudinea opiniei publice faţă de alternativa republică-monarhie? şi dacă da, în ce sens şi în ce grad?

Sondajul dedicat în mod nemijlocit vizitei pascale s-a desfăşurat în săptămîna 11-18 mai 1992 pe un eşantion naţional alcătuit din 1.065 persoane în vîrstă de peste 17 ani, domiciliate în 24 localităţi urbane şi 24 rurale din 30 judeţe, cărora li se adaugă capitala. Tema vizitei a fost abordată sub diverse faţete, cum ar fi: gradul de informare a populaţiei asupra evenimentului, evaluarea lui generală, impactul factorului curiozitate, impresii asupra instituţiei/actorului, asupra modului de implicare a Bisericii, opinii privind intenţii de viitor exprimate de fostul suveran după înapoierea în Elveţia - la care se adaugă chestiunile menţionate: eventualitatea unui referendum şi forma de stat preferată.

3. Gradul de informare

Peste trei sferturi dintre persoanele intervievate: 77%, declară că au urmărit într-un fel sau altul desfăşurarea vizitei. Pentru a sugera cît de mult sau cît de puţin înseamnă această cifră, îi alătur o alta, comparabilă şi contemporană: raportul primului-ministru Theodor Stolojan asupra celor şase luni de guvernare şi asupra reducerii unor subvenţii de stat a fost urmărit de 73% din eşantion. Corelînd aceste procentaje cu locul în ierarhia principalelor evenimente, se poate spune că opinia publică a urmărit vizita cu un interes considerabil.

4. Evaluarea generală

Interesul foarte viu stîrnit de un eveniment poate exprima la fel de bine cele mai opuse judecăţi de valoare asupra lui. În scopul de a desluşi ce fel de judecăţi se află dincolo de acest mare interes, sondajul a propus subiecţilor o evaluare dihotomică a evenimentului, completată cu alternativa non-evaluării. Cu ajutorul acestei scheme foarte generalizatoare şi foarte simplificatoare, am ajuns la următoarele evaluări ale evenimetului discutat:

Mulţumitor	35,5%
Nemulţumitor	25%
Indiferent	31%
Nu ştiu	5,5%

Caracteristica acestei distribuţii este lipsa unei orientări dominante. Cu cîte circa o treime satisfăcuţi sau indiferenţi şi cu un sfert indispuşi, statistic vorbind vizita nu a provocat nici entuziasm, nici indignare, evaluarea ei poate fi considerată moderat-pozitivă.

5. Curiozitatea

La întrebarea dacă ar fi dorit să-l vadă pe fostul rege, au răspuns afirmativ 41% şi negativ 49% dintre intervievaţi. Deşi elementele rituale specifice cortegiilor regale au lipsit, curiozitatea a fost mare, dar şi mai răspîndită a fost lipsa de curiozitate.

6. Impresii

Prin felul cum s-a desfăşurat - repeziciune, episoade, retorică şi relatare -, vizita avea mai puţine şanse să modifice opinii decît să stîrnească impresii. Urmărirea ei de către aproape 80% din eşantion a constituit un comportament majoritar omogen - cît de omogene au fost însă impresiile culese cu acest prilej de opinia publică?

Întrebaţi ce impresie le-a produs fostul monarh, subiecţii au răspuns astfel:

Bună	33%
Proastă	20%
Nici o impresie	41%
Nu ştiu	5%

Marea majoritate a celor care au urmărit evenimentul: 53% din 77%, recunosc că fostul rege nu i-a lăsat indiferenţi, impresiile pozitive fiind sensibil mai frecvente decît cele negative.

7. Implicarea bisericii

Biserica nu i-a oferit fostului monarh numai cadrul sărbătoresc al Paştilor, ci şi invitaţia formală. Evenimentul a scos la iveală o

diviziune mai puţin notorie în rîndurile înaltei ierarhii a bisericii ortodoxe. Poftit în ţară de Arhiepiscopul Pimen al Sucevei şi Rădăuţilor, fostul rege nu s-a întîlnit şi cu Patriarhul Teoctist. În faţa unor comportamente ecleziastice atît de neomogene, cît de omogenă sau neomogenă putea fi reacţia opiniei publice? Sondajul a solicitat subiecţilor să indice căreia dintre cele două înalte feţe bisericeşti îi dau mai multă dreptate, iar răspunsurile au fost următoarele:

Patriarhului Teoctist	32%
Arhiepiscopului Pimen	38%
Nu ştiu	30%

Gradul de echilibru dintre cele trei procente sugerează gradul de neomogenitate a reacţiilor faţă de acest aspect. Atitudinea Arhiepiscopului Pimen se bucură totuşi de o aprobare mai largă decît cea a Patriarhului.

8. Intenţii de viitor

Potrivit unor informaţii mass-media, după înapoierea în Elveţia, fostul rege şi-ar fi exprimat dorinţa de a se stabili în România, chiar dacă nu şi-ar recăpăta tronul. Despre o asemenea eventualitate s-a vorbit şi după tentativa din decembrie 1990. Atunci - ianuarie 1991, ca şi acum - mai 1992, sondajele CIS au încercat să descifreze reacţia opiniei publice faţă de această posibilitate.

S-au declarat de acord cu restabilirea în România a fostului rege şi a familiei sale:

în ianuarie 1991	32%
în mai 1992	39%

Ultima vizită a mărit numărul celor care nu s-ar opune acestei intenţii. Acum însă, ca şi atunci, gruparea care încuviinţează această eventualitate reprezintă o minoritate. Rezerva faţă de restaurare pare să alimenteze şi rezerva faţă de o simplă reîntoarcere.

9. Încrederea

Desfăşurarea vizitei şi unele dintre ecourile ei configurau aproape de la sine o ipoteză - şi anume, că ea a modificat întrucîtva poziţia opiniei publice faţă de chestiunea formei de stat. Una dintre posibilităţile de a examina această ipoteză a constituit-o detectarea modului în care subiecţii îşi descriu eventualitatea propriei lor schimbări. Drept urmare, ei au fost întrebaţi dacă după consumarea vizitei socotesc că încrederea lor în instituţia monarhică şi în reprezentantul ei a crescut sau nu. Răspunsurile s-au grupat astfel:

	Încrederea în:	
	Monarhie	Fostul monarh
A crescut	17%	18%
A scăzut	18%	19,5%
A rămas la fel	55%	53%
Nu ştiu	9%	9%

Majoritatea persoanelor consultate nu consideră că vizita ar fi schimbat încrederea cu care privesc regalitatea sau pe fostul rege. În măsura în care astfel de schimbări sînt totuşi asumate, ele se profilează cu egală moderaţie în ambele sensuri: creştere şi scădere, şi se repartizează de asemenea egal între instituţie şi actorul care o încorporează în acest moment.

Acest mod de investigare apelează la o sursă evident nesigură: reflexivitatea intervievaţilor. Informaţiile obţinute în acest fel nu depăşesc deci valoarea unor indicii care nu pot fi absolutizate - dar nici ignorate. Ele se cer asociate cu informaţii mai puţin fragile, conectate nu la reprezentări psihologice, ci la opţiuni politice. În acest scop, sondajul din mai 1992 a reluat chestiunea referendumului asupra formei de stat şi, totodată, problema modului cum subiecţii s-ar orienta într-o astfel de consultare.

10. Referendumul

Persistenţa discuţiilor referitoare la această idee a făcut ca tema referendumului asupra formei de stat să fie reluată de sondajele CIS în repetate rînduri. S-au acumulat astfel date care descriu atitudinea opiniei publice faţă de acestă eventualitate atît înainte, cît şi imediat după recenta vizită. Pentru a schiţa profilul acestei reacţii în timp,

rezultatele sondajului din mai 1992 sînt comparate, în continuare, cu cele trei luni anterioare, precum şi cu cele din ianuarie 1991 (îndată după împiedicarea vizitei precedente). Înăuntrul acestui segment temporal, proporţia celor care s-au declarat de acord cu organizarea unui asemenea referendum a oscilat după cum urmează:

1991	1992			
Ianuarie	Februarie	Martie	Aprilie	Mai
41%	38%	33%	38%	45%

Numărul celor care acceptă sau doresc un referendum asupra formei de stat a atins, după recenta vizită, cota maximă, fără a depăşi însă limitele unei minorităţi importante. Comparaţia relevă încă un detaliu semnificativ: sporul prilejuit de recenta vizită este foarte apropiat de cel înregistrat după vizita anterioară (ianuarie 1991). S-ar părea că vizitele de acest gen extind sprijinul public pentru referendum, dar că această extindere nu se stabilizează, fiind urmată de o revenire în jurul nivelului iniţial.

11. Republică sau Monarhie?

Toate informaţiile prezentate pînă acum se referă la aspecte conexe. Ele creionează oarecum contextul, dar nu răspund problemei cruciale: a determinat sau nu recenta vizită a fostului rege o schimbare semnificativă a poziţiei pe care o are opinia noastră publică faţă de alternativa republică-monarhie? Sondajul din mai 1992 ca şi cele care l-au precedat, a pus chestiunea frontal, întrebîndu-i pe subiecţi cum ar vota într-un referendum asupra formei de stat. De-a lungul aceluiaşi interval al anului curent, răspunsurile lor au evoluat astfel:

			1992	
	Februarie	Martie	Aprilie	Mai
Pentru republică	76,5%	77%	76%	63%
Pentru monarhie	11,0%	10%	12%	18%
Nu ştiu	9,0%	9%	5%	11%
Nu aş vota	3,0%	4%	7%	8%

În primele trei luni, repartizarea opţiunilor este foarte constantă. În cea de a patra lună - adică după ultima vizită - are loc o mişcare

complementară: numărul celor înclinaţi să voteze pentru republică scade, al celor care ar alege monarhia creşte. Îndărătul acestei complementarităţi se ascunde însă o dezarticulare: căci pe cînd, faţă de aprilie, procentajul prezumtivelor voturi pro-republicane scade în mai cu 13 puncte, intenţiile de a alege monarhia nu cîştigă decît 6 puncte. Diferenţa de 7 puncte iese din perimetrul acestei alternative, pentru a îngroşa rîndurile ultimelor două grupări din tabelul de mai sus: indecişii şi abstenţioniştii.

Fapt este că vizita a avut ca efect imediat o modificare a raportului dintre orientarea pro-republicană şi orientarea pro-monarhistă în favoarea celei din urmă. Rămîne de văzut în ce grad această modificare se va dovedi conjuncturală sau stabilă. De altfel, aşa cum se prezintă acum, această modificare nu a propulsat popularitatea monarhiei într-un alt ordin de mărime; chiar şi după ultimele cîştiguri, statistic vorbind, susţinătorii restauraţiei rămîn o minoritate a cărei anvergură nu depăşeşte a şasea parte din electorat.

Cît priveşte dezarticularea menţionată mai înainte - inegalitatea dintre sporul monarhiştilor şi pierderea republicanilor - ea ar putea avea semnificaţii care depăşesc alternativa în discuţie. Pe lîngă progresul ideii monarhice, ceea ce dăunează ideii republicane ar putea fi însăşi modalitatea realizării ei. Se prea poate ca instituţia prezidenţială să nu fie slăbită numai de vizita fostului monarh, ci şi de performanţele actualului preşedinte.

12. Rezumat

Reţinînd numai procentajele favorabile vizitei, obţinute de sondajul din mai, şi aşezîndu-le în ordine descrescătoare, ajungem la ierarhia de mai jos:

1. Informarea	77,0%
2. Pentru referendum	45,0%
3. Curiozitatea	41,0%
4. Revenirea în ţară	39,0%
5. Invitarea	38,0%
6. Satisfacţia	35,5%
7. Impresia bună	33,0%
8-9. Încrederea în actor	18,0%
8-9. Votul pentru monarhie	18,0%
10. Încrederea în instituţie	17,0%

Acest mod de ierarhizare şi de departajare sugerează că:

1. ecoul public al vizitei a fost considerabil mai puternic decît impactul ei politic:

2. reperele care întrunesc procentajele cele mai ridicate - peste 40% - sînt cele mai puţin angajante sub raport politic: informare, susţinerea propunerii de referendum, curiozitatea;

3. reperele care întrunesc procentajele cele mai coborîte - sub 20% - sînt cele mai semnificative sub raport politic: încrederea în monarhie, în fostul monarh, intenţia de a vota într-un eventual referendum pentru restauraţie;

4. vizita a lărgit întrucîtva sprijinul pentru restaurarea monarhiei, fără a-i imprima însă forţa unui curent popular. Regalitatea continuă să rămînă stindardul unei minorităţi restrînse.

VIII. ALEGERILE PREZIDENŢIALE

O dispută posibilă: RAŢIU versus MANOLESCU

12 iunie 1992

1. Interesul alegătorilor

Fiecare sondaj lunar din acest an (1992) a cuprins trei competiţii electorale simulate: între formaţiuni, între alianţe şi între candidaţi la preşedinţie. Dacă formaţiunile şi alianţele erau mai mult sau mai puţin cunoscute, candidaţii la preşedinţie rămîneau învăluiţi în mister - cu excepţia lui Nicolae Manolescu. Pentru a colecta totuşi un minim de informaţii despre perspectivele acestui episod previzibil, CIS a introdus în chestionarele sale o listă de prezumtivi candidaţi, care, în afara actualului preşedinte, îi includea pe şefii principalelor zece partide politice. Numai PNŢCD avea, în această competiţie simulată, doi reprezentaţi: d-l Coposu şi d-l Raţiu. Reluarea acestui test la intervale regulate a furnizat date privind atît atitudinea electoratului faţă de aceşti 12 lideri politici, cît şi oscilaţiile acestei atitudini în timp.

Informaţiile asupra competitorilor au generat, indirect, şi informaţii asupra competiţiei, mai exact, asupra interesului sau lipsei de interes a alegătorilor faţă de ea. Menţionez că în altă zonă a aceluiaşi chestionar subiecţii erau întrebaţi pentru ce formă de stat ar vota într-un referendum pe această temă. Logic, se putea presupune că numai intervievaţii care preferă republica şi-ar fi indicat candidatul preferat pentru preşedinţie. Rezultatul practic nu concordă însă cu această logică de laborator: în sondajul din mai 1992 s-au declarat pentru republică 63% dintre participanţii la sondaj, dar 80% dintre ei şi-au indicat candidatul preferat pentru funcţia de preşedinte. Acest decalaj ar putea însemna că nu toţi cei care ezită să se pronunţe pentru republică sînt, în mod necesar, animaţi de sentimente monarhiste. O altă sursă a acestei ambiguităţi a unor alegători ar putea fi ambiguitatea unor lideri politici care par să cocheteze concomitent cu ideea de a restaura monarhia şi cu cea de a cîştiga preşedinţia.

Fără vreo pretenţie de prognoză, interesul alegătorilor faţă de alegerile prezidenţiale simulate poate oferi o prefigurare a interesului lor faţă de alegerile prezidenţiale reale.

2. De ce Raţiu versus Manolescu

Anticiparea şi confruntarea unor candidaturi posibile face parte dintre procedeele obişnuite ale sondajelor pre-electorale. Cu toate acestea, imaginarea, aici şi acum, a unei dispute Manolescu - Raţiu ca temă a unui sondaj pre-electoral, ar putea fi considerată ca un gest extravagant, de utilitate îndoielnică. Obiecţia cea mai la îndemînă ar fi aceea că veritabila dispută pentru funcţia supremă nu va avea loc între d-nii Manolescu şi Raţiu, ci între d-l Iliescu şi candidatul - sau principalul candidat - al opoziţiei. Din păcate pentru ea, opoziţia nu s-a dovedit pînă acum în stare să cadă de acord asupra unui asemenea reprezentant; reprezentanţii ei par să prolifereze, de unde şi posibilitatea ca principalul contra-candidat al actualului preşedinte să nu fie desemnat de conducătorii politici ai opoziţiei, ci de electorat. Explorarea unui astfel de scenariu nu ar putea exclude eventualitatea ca principalul candidat al opoziţiei să fie cîştigătorul unei dispute între liderul ţărănist şi preşedintele PAC.

Pînă în momentul cînd aştern aceste rînduri - 9 iunie 1992 - candidatura d-lui Raţiu nu a fost în mod formal depusă. Cu toate acestea, disputa în discuţie a încetat de mult să fie imaginară, o mărturie în acest sens constituind-o atenţia puţin măgulitoare pe care "Cotidianul" i-o acordă d-lui Manolescu. Problema CIS nu constă însă în decodarea presei, sau a altor forme de retorică pre-electorală, ci în observarea alegătorilor. Evoluţia atitudinii lor faţă de acestă ipotetică dispută poate contura cel puţin două sugestii: care sînt foloasele predictibile pentru d-l Iliescu ale unei astfel de confruntări între lideri ai opoziţiei - şi care dintre protagoniştii ei are mai multe şanse în această confruntare.

Analiza care urmează se bazează pe sondajele efectuate de la alegerile locale pînă în prezent, ultimul fiind realizat în a doua decadă a lunii mai 1992 pe un eşantion naţional alcătuit din 1.065 persoane în vîrstă de peste 17 ani, domiciliate în 24 localităţi urbane şi 24 rurale din 30 de judeţe, plus Capitala.

3. Evoluţii

Numărul persoanelor înclinate să voteze pentru unul sau altul dintre cei doi competitori prezumtivi a parcurs de-a-lungul celor patru luni următoarele fluctuaţii (în %):

	Februarie	Martie	Aprilie	Mai
D-l I. Raţiu	5,5	6,6	8,8	8,1
D-l N. Manolescu	6,3	8,2	9,2	9,6

Corelarea celor două serii de procentaje relevă că:

1. Proporţia susţinătorilor d-lui Manolescu creşte constant, pe cînd cea a partizanilor d-lui Raţiu, după ascensiunea din primele trei luni, suferă o reducere în a patra.

2. Avantajul d-lui Manolescu faţă de d-l Raţiu nu apare numai pe ansamblul intervalului studiat, ci şi în fiecare din etapele lui; acesta nu este un avantaj intermitent, ci continuu.

3. Variabilă este în schimb amplitudinea acestui avantaj. Surplusul intenţiilor de vot în favoarea preşedintelui PAC, respectiv, minusul intenţiilor de vot în favoarea liderului ţărănist oscilează astfel:

Februarie: 0,8%; Martie: 1,6%; Aprilie: 0,4%; Mai: 1,5%.

4. Variaţiile acestor diferenţe provin cu precădere de la gruparea susţinătorilor d-lui Raţiu, care cunoaşte schimbări mai energice de la o lună la alta decît gruparea celor dispuşi să voteze pentru d-l Manolescu.

Cele două serii de schimbări faţă de luna anterioară se desfăşoară astfel:

	Martie	Aprilie	Mai
D-l Raţiu	+ 1,1	+ 2,2	- 0,7
D-l Manolescu	+ 1,9	+ 1,0	+ 0,4

Amplitudunea acestor schimbări - diferenţele maxime - este pentru patronul "Cotidianului" de 2,9 (diferenţa dintre +2,2 în aprilie şi -0,7 în mai) şi numai de 1,5 (diferenţa dintre +1,9 în martie şi +0,4 în mai) pentru directorul "României literare". Baza electorală a celui dintîi apare mai volatilă decît a celui din urmă.

5. După cum dezvăluie ultima serie de cifre, în cazul d-lui

Manolescu nu este constantă numai tendinţa de creştere, constantă este şi diminuarea intensităţii cu care această tendinţă se manifestă. Încetinirea ritmului de creştere ar putea fi teoretic recuperată, sau ar putea deveni relativ stabilă, dar ar putea la fel de bine anunţa epuizarea potenţialului de extindere a acestei baze electorale.

4. Partide şi candidaţi

A. Confluenţe

Aşa cum menţionam, sondajele au reperat atît intenţiile de a vota în alegerile legislative pentru anumite partide cît şi intenţiile de a vota în alegerile prezidenţiale pentru anumiţi candidaţi. Sondajele nu au investigat numai aceste două categorii de intenţii, ci şi conexiunea lor. Relevarea acestei conexiuni avea să arate în ce măsură baza electorală a unui candidat care reprezintă un anumit partid coincide sau nu cu baza electorală a partidului respectiv. Era de presupus, spre exemplu, că intenţiile de a vota în alegerile prezidenţiale pentru d-l Raţiu vor fi parcurs în intervalul studiat o evoluţie asemănătoare intenţiilor de a vota în alegerile generale pentru PNŢCD.

Iată ce reliefează, în această privinţă, rezultatele sondajelor:

	Februarie	Martie	Aprilie	Mai
Intenţii de vot Raţiu (%)	5,5	6,6	8,8	8,1
Intenţii de vot PNŢCD (%)	6,0	6,1	10,1	11,5

Compararea celor două evoluţii nu confirmă presupunerea avansată, arătînd printre altele că:

1. Baza electorală a PNŢCD creşte constant, pe cînd cea a prezumtivului său candidat suferă o inflexiune în luna mai.

2. Intenţiile de vot pentru partid şi pentru candidat se situează la acelaşi nivel în prima jumătate a intervalului pentru ca, în a doua jumătate, partidul să îşi devanseze din ce în ce mai mult reprezentantul.

3. Depăşirea candidatului de către partid are un caracter dinamic. Ea porneşte de la 0,5 în februarie, este răsturnată în martie (0,5 în favoarea candidatului) pentru a se ridica la 3,4 în mai.

4. Exceptînd luna martie, baza electorală a partidului este constant mai largă decît cea a candidatului.

5. Principala confluenţă a celor două curbe se produce între martie şi aprilie, cînd ambele înregistrează cea mai susbstanţială creştere - dar sporul obţinut de partid: + 4, este aproape dublu faţă de cel al candidatului: + 2,2.

Menţionez, în paranteză, că această dublă creştere are loc tocmai în zilele cînd celălalt partid istoric părăsea Convenţia Democratică.

Analizată sub aceeaşi incidenţă, relaţia dintre celălalt candidat şi partidul pe care îl reprezintă are parametrii următori:

	Februarie	Martie	Aprilie	Mai
Intenţii de vot Manolescu (%)	6,3	8,2	9,2	9,6
Intenţii de vot PAC (%)	6,0	6,6	6,4	5,9

Este evident că acestă versiune a relaţiei partid-candidat se distinge sensibil de precedenta. Printre trăsăturile proprii acestei versiuni s-ar putea sublinia:

1. Tendinţele opuse ale celor două baze electorale, cea a partidului preponderent staţionară, cu o uşoară impulsie regresivă în ultimele trei luni, şi cea constant ascendentă, a candidatului.

2. Rezultatul de ansamblu al acestui contrast se poate ilustra prin faptul că din februarie pînă în mai partidul înregistrează o pierdere de 0,1%, pe cînd candidatul îşi adaugă un plus de 3,3%.

3. Baza electorală a candidatului este constant superioară bazei electorale a partidului.

4. Această superioritate este minimă în februarie: 0,3%, şi devine maximă în mai: 3,7%.

Sintetizînd comparaţia dintre cele două relaţii partid-candidat, s-ar putea infera că d-l Raţiu nu beneficiază decît parţial de baza electorală a partidului său, pe cîtă vreme baza electorală a d-lui Manolescu o depăşeşte pe aceea a PAC. Aceasta nu este însă decît o altă supoziţie, care se cere verificată. Ea trebuie privită din principiu cu circumspecţie, în primul rînd din cauza unei incongruenţe metodologice. Am în vedere faptul că, pentru motive evidente, comparaţia egalizează două situaţii sensibil diferite: pe cînd d-l Manolescu şi-a depus efectiv candidatura ca unic reprezentant al PAC, d-l Raţiu nu este candidat decît pe lista sondajului CIS, listă în care, aşa cum atrăgeam atenţia, PNŢCD are încă un reprezentant - pe d-l Coposu.

5. Partide şi candidaţi

B. Infidelităţi

Verificarea supoziţiei avansate se poate face stabilind în ce măsură alegătorii care intenţionează să voteze PNŢCD - respectiv, PAC, au de gînd să-şi dea votul şi d-lui Raţiu - respectiv, d-lui Manolescu. Sub această formă verificarea nu mai constă în corelarea unor date statistice, ci în coborîrea efectivă la nivelul comportamentelor individuale.

S-a spus adeseori că la noi voturile pentru partide sînt de fapt voturi pentru lideri. Funcţionează oare cu adevărat această înclinaţie spre personificare? Alegătorii care votează pentru un anumit partid rămîn ei fideli, atunci cînd împrejurările o cer, şi liderului acelui partid? Din punct de vedere formal este vorba de coerenţa sau incoerenţa comportamentului electoral. Investigarea de către CIS a acestui comportament la nivel individual a produs, în luna mai 1992 următoarele rezultate:

A. Din totalul alegătorilor care declară că vor vota în alegerile generale pentru PNŢCD, doar 41% intenţionează să voteze în alegerile prezidenţiale cu d-l Raţiu.

B. Din totalul alegătorilor care declară că în alegerile generale vor vota cu PAC, doar 66,7% intenţionează să voteze în alegerile prezidenţiale cu d-l Manolescu.

Cea mai mare parte din baza electorală a PNŢCD nu este prin urmare şi baza electorală a d-lui Raţiu. Lipsit de sprijinul a aproape 60% din electoratul partidului său, d-l Raţiu ar putea reprezenta cu greu în alegerile prezidenţiale PNŢCD şi, cu atît mai greu, Convenţia Democratică.

Deşi mai restrînsă, rezerva întîmpinată de d-l Manolescu în rîndurile partidului pe care îl prezidează este şi ea considerabilă: o treime din electoratul PAC nu este şi electoratul preşedintelui său. Fără a intra în detalii, semnalez că acest gen de infidelitate a alegătorilor faţă de lideri nu se limitează la aceste două cazuri, ci constituie un fenomen general care, cu intensităţi variabile, afectează toate partidele cu pondere electorală semnificativă.

Revenind însă la aceste două cazuri, care formează obiectul relatării de faţă, analiza lor reclamă, în continuare, clarificarea a cel

puţin unei nedumeriri, şi anume: cine sînt, din punct de vedere politic, alegătorii care intenţionează să voteze în alegerile prezidenţiale cu d-l Raţiu sau cu d-l Manolescu?

6. Cine votează cu d-l Raţiu şi cine cu d-l Manolescu

În acest punct, alegătorii sînt definiţi printr-un reper unic: intenţia de a vota în alegerile generale cu o anumită formaţiune politică. Cum se structurează, după acest criteriu unic, grupările dispuse să-şi dea votul celor doi candidaţi prezumtivi la preşedinţie? Procentajele care urmează sînt calculate în raport cu totalul intenţiilor de vot atrase în luna mai de către fiecare dintre formaţiunile notate:

- Votează Raţiu: MER 6,1%; UDMR 7,7%; PSM 5,0%; PNŢCD 41%; RM ; FSN 0,9%; PNL 2,1%; PAC 6,4%; FDSN ; PDAR 3,1%; PL-AT 17%; PUNR 1,1%.
- Votează Manolescu: MER 8,2%; UDMR 15,4%; PSM ; PNŢCD 17%; RM 3%; FSN 0,9%; PNL 8,3%; PAC 67%; FDSN; PDAR 1,6%; PL-AT 19,5%; PUNR -.

Dintre votanţii celor 12 formaţiuni, d-l Raţiu îşi găseşte aderenţi în 10, iar d-l Manolescu în 9. Singura formaţiune al cărei electorat nu oferă sufragii nici unuia, nici celuilalt, este FDSN. Impermeabilitatea maximă faţă de cei doi candidaţi se manifestă din partea formaţiunilor considerate extremiste, dar în modalităţi diferenţiate. Votanţi ai PSM şi ai PUNR îl susţin pe d-l Raţiu, dar nu pe d-l Manolescu - şi, dimpotrivă, d-l Manolescu găseşte printre partizanii României Mari un sprijin minimal la care d-l Raţiu nu are însă acces. Proporţia susţinătorilor d-lui Manolescu în gruparea votanţilor PNŢCD este aproape cvadruplă faţă de proporţia susţinătorilor d-lui Raţiu în gruparea votanţilor PAC. Din restul formaţiunilor, cele mai reticente faţă de ambii candidaţi sînt FSN şi PDAR, iar cele mai generoase PL-AT şi UDMR. Proporţia alegătorilor PAC care votează cu d-l Raţiu este de peste zece ori mai mică decît a celor care votează cu d-l Manolescu; proporţia alegătorilor PNŢCD care votează cu d-l Manolescu este însă de numai 2,5 mai redusă decît a celor care votează cu d-l Raţiu. Exceptînd PDAR, în toate celelalte formaţiuni ne-extremiste, impactul liderului PAC este mai puternic decît cel al liderului ţărănist: de aproape patru ori printre votanţii PNL, de două ori printre cei ai UDMR etc.

Dacă dintre cele 12 formaţiuni enumerate în tabelul de mai sus le separăm pe cele care au făcut sau fac parte din Convenţia Democratică, atunci distribuţia voturilor între cei doi candidaţi se prezintă astfel (%):

	UDMR	PNŢCD	PNL	PAC	PL-AT
D-l. Raţiu	7,7	41	2,1	6,4	17
D-l. Manolescu	15,4	17	8,3	67	19,5

În patru din cele cinci cazuri, preşedintele PAC se află în avantaj faţă de liderul ţărănist. Proporţia medie (un indice cu totul convenţional în situaţia dată) este de 14,8 pentru d-l Raţiu şi de 25,4 pentru d-l Manolescu. Dacă în această alcătuire Convenţia Democratică ar avea de ales pentru candidatura la preşedinţie între cei doi oameni politici şi dacă decizia s-ar baza pe preferinţele electoratului care sprijină această alianţă, atunci, corespunzător cifrelor de mai sus, prima şansă i-ar reveni categoric d-lui Manolescu.

7. Două electorate

Procentajele de mai sus sînt deduse din totalul celor care intenţionează să voteze pentru fiecare formaţiune în parte. Ele egalizează astfel o multitudine de inegalităţi, căci de pildă, 1% din totalul votanţilor FSN înseamnă, în cifre absolute, mult mai mult decît 1% din totalul votanţilor PL-AT. Totuşi, acest mod de calcul aproximează sprijinul pe care cei doi candidaţi îl pot obţine de la electoratul fiecărei formaţiuni. Un alt unghi de analiză este acela care ia drept bază de calcul totalul voturilor probabile pentru fiecare candidat, indiferent de unde vin acele voturi. Aplicînd acest mod de calcul, se obţine structura pe formaţiuni a bazei electorale pe care poate conta fiecare dintre cei doi protagonişti, structură care se înfăţişează astfel (în %):

- D-l Raţiu = 100: MER 4; UDMR 4; PSM 1; PNŢCD 66; RM -; FSN 2; PNL 2; PAC 6; FDSN -; PDAR 2; PL-AT 12; PUNR 1.
- D-l Manolescu = 100: MER 4; UDMR 7; PSM -; PNŢCD 23; RM 1; FSN 2; PNL 9; PAC 44; FDSN -; PDAR 1; PL-AT 9; PUNR -.

Cele două structuri confirmă, în linii mari, relaţiile evidenţiate de analiza anterioară - şi în primul rînd superioritatea atracţiei pe care d-l

Manolescu o exercită în partidul d-lui Raţiu faţă de atracţia pe care d-l Raţiu o exercită în partidul d-lui Manolescu. Cele două structuri reliefează însă şi unele aspecte inedite. Astfel, cu o grupare maximă de 66% - votanţi PNŢCD - electoratul d-lui Raţiu tinde spre concentrare, pe cînd electoratul d-lui Manolescu, în care gruparea maximă este de doar 44% - votanţi PAC - tinde spre dispersie. Deşi electoratul PNŢCD în majoritatea lui nu îl doreşte pe d-l Raţiu, electoratul acestuia este format în majoritatea lui din votanţi PNŢCD. Transfigurarea minorităţii PNŢCD în majoritate Raţiu are o explicaţie simplă: sprijinul redus pe care liderul ţărănist îl găseşte în afara propriului său partid, sprijin care reprezintă 34% din total. O transfigurare inversă operează în cazul d-lui Manolescu: majoritatea electoratului PAC devine minoritate a electoratului preşedintelui său. Baza electorală a acestui candidat este situată în afara partidului pe care îl reprezintă. Diferenţele sînt în realitate şi mai accentuate, căci 1% din electoratul d-lui Manolescu înseamnă, în valoare absolută, mai mult decît 1% din electoratul d-lui Raţiu.

Oricum ar fi analizată, competiţia simulată dintre cei doi candidaţi duce la acelaşi rezultat: cîştigătorul este d-l Manolescu.

IX. PREŢURI ŞI VOTURI. PUTERE ŞI SĂRĂCIE

3 iulie 1992

Nimic nu poate fi mai important pentru politicieni decît politica - mai ales în pragul unei duble campanii electorale. Dar societatea nu este formată numai, sau în primul rînd, din politicieni. Membrii ei consideraţi "de rînd" pot avea şi alte griji, mai apăsătoare, susceptibile să împingă alegerile într-o zonă periferică de interes. Propunîndu-şi să verifice această ipoteză, sondajul CIS din iunie 1992 a pornit de la următoarele premise:

1. pentru o mare parte a populaţiei evenimentul capital al acestei veri nu este nici tărăgănarea, nici fixarea datei alegerilor, ci înrăutăţirea condiţiilor de trai ca urmare a reducerii subvenţiilor de stat pentru unele bunuri şi servicii de primă necesitate;

2. reducerea subvenţiilor s-a materializat în creşterea bruscă a preţurilor pentru bunurile şi serviciile vizate, creştere compensată întrucîtva de indexarea veniturilor;

3. pentru ample categorii de cetăţeni indexarea nu a reprezentat decît o compensare parţială. Consecinţa: o lărgire a decalajului dintre preţuri şi venituri, tradusă în restrîngerea respectivelor consumuri, fără perspective de recuperare apropiată sau imediată;

4. deteriorarea nivelului de trai intră astfel într-o nouă fază, care poate afecta comportamentele electorale ale categoriilor cel mai dur lovite.

Puterea existentă a dus la agravarea sărăciei. Agravarea sărăciei la ce fel de putere ar putea duce?

Propunîndu-şi să schiţeze un răspuns la această întrebare, sondajul ale cărui rezultate sînt prezentate în continuare a fost efectuat în a doua decadă a lunii iunie 1992 pe un eşantion naţional format din 985 de persoane în vîrstă de peste 17 ani, domiciliate în 29 de localităţi rurale şi 20 urbane din 30 de judeţe, plus Capitala. Unele dintre datele furnizate de acest sondaj sînt corelate cu date comparabile ale sondajului din luna anterioară (mai 1992).

1. Reducerea subvenţiilor

Cerîndu-li-se să indice evenimentele cele mai importante ale ultimei luni, subiecţii sondajului din iunie au plasat pe primul loc luptele din Transnistria şi pe al doilea reducerea subvenţiilor de stat. Amînarea alegerilor de către Parlament deţine, în această ierarhie, poziţia a treia. Cu alte cuvinte, în această optică nu alegerile, ci creşterea preţurilor reprezintă cel mai important eveniment intern al ultimei luni.

Reacţia faţă de această măsură a guvernului se exprimă atît în importanţa care i se atribuie, cît şi în felul cum este evaluată. În mai, segmente aproximativ egale ale eşantionului încuviinţau şi contestau adoptarea acestei măsuri. Tot aproximativ egale apăreau cu acelaşi prilej, proporţiile celor care credeau şi ale celor care nu credeau că indexările vor izbuti să contrabalanseze creşterea preţurilor. Înainte de a fi avut răgazul să verifice practic eficienţa sau ineficienţa noilor indexări, peste 80% dintre intervievaţi prevedeau că vor fi obligaţi să se folosească mai puţin de unele dintre bunurile şi serviciile avute în vedere de hotărîrea guvernului.

2. Sărăcie fără putere

Ca de obicei, indexările urmau să fie aplicate nu concomitent cu urcările de preţuri şi tarife, ci puţin mai tîrziu. Ar fi fost deci de aşteptat ca tendinţa spre contracţia consumurilor să se manifeste cu intensitate maximă în primele zile şi să se atenueze după aceea. Pentru a constata în ce grad această probabilitate devine realitate, evoluţia consumurilor în cauză a fost urmărită atît de sondajul din mai cît şi de cel din iunie.

Proporţiile în care subiecţii declară că au fost siliţi să-şi restrîngă consumul unora sau altora dintre bunurile şi serviciile scumpite au oscilat în cele două luni după cum urmează:

Bunuri şi servicii	Mai	Iunie
Pîine	28,5%	16,0%
Lapte	11,5%	22,0%
Carne	58,0%	46,0%
Zahăr	20,0%	40,0%
Ulei comestibil	18,0%	32,5%
Mezeluri	39,0%	59,0%
Combustibili	27,0%	30,0%
Energie electrică	48,0%	42,0%

Atenuarea tendinței de reducere a consumurilor nu se confirmă decît în trei dintre cele opt cazuri supuse observării: pîine, carne, energie. În restul de cinci cazuri - adică în majoritatea lor -, în loc să scadă, tendința de diminuare a consumurilor se extinde. Cele mai severe extinderi se constată la consumul de lapte și de zahăr: după începerea indexărilor, diminuarea acestor consumuri se dublează. În limitele acestui interval, o mare parte a populației pare să nu resimtă efectul compensator al indexărilor, adică al uneia dintre formele cele mai sensibile sub care ar fi de dorit să se concretizeze protecția socială.

Tocmai datorită faptului că s-au configurat mai tîrziu, itemii din iunie sînt mai susceptibili să se stabilizeze - de unde și oportunitatea examinării lor mai detaliate. Pentru jumătate dintre ei: mezeluri, carne, energie electrică și zahăr, scăderea consumului afectează între două și trei cincimi din eșantion, iar pentru ulei o treime. Consumul de pîine, cel mai vital, suferă reducerea cea mai moderată. Totuși, în acest punct crucial protecția socială rămîne inoperantă pentru o masă considerabilă: circa a șasea parte din populație pare expusă constrîngerii de a mînca mai puțină pîine decît înainte de prima etapă a reducerii subvențiilor de stat. Pregătirea etapei - și etapelor - următoare nu poate ignora asemenea consecințe ale acestui prim pas.

3. Distribuția sărăciei

Descrierea acestor consecințe poate fi completată cu ajutorul a două informații accesibile: cum se propagă reducerea anumitor consumuri în diverse grupări ale populației, și de la ce nivel general pornește această nouă reducere.

În legătură cu primul aspect, se poate reține că reducerea consumului de pîine este cea mai răspîndită printre pensionari: 21% - aproape de două ori mai mult decît printre muncitori și aproape de trei ori mai mult decît printre studenți și elevi. Scăderea consumului de lapte atinge cota maximă printre șomeri: 34%, de peste două ori mai mult decît în categoria cadrelor cu pregătire superioară și de peste trei ori mai mult decît printre elevi și studenți; și-au redus consumul de medicamente 40% dintre pensionari și cîte 38% dintre agricultori și șomeri: mănîncă mai puține mezeluri 68% dintre șomeri, 64,5% dintre pensionari și 59% dintre muncitori, ultima cifră putînd avea rezonanțe sociale și politice speciale: reducerea

consumului de carne este invocată de către șomeri în proporție de 52%, muncitori - din nou - 51%, față de 37% cadre cu pregătire superioară. Subvențiile avantajau în mod egal categorii sociale cu situații inegale: reducerii subvențiilor îi dă replica o protecție socială a cărei repartizare inegală îi susține cel mai puțin pe cei care au cea mai mare nevoie de ea.

Descrierea nivelului general la care se produce această nouă contracție a consumului poate fi făcută cu ajutorul altor date, extrase de același sondaj din iunie, date care se referă la alte cheltuieli. Ele spun, de pildă, că în ultimii doi ani, trei sferturi dintre intervievați nu au achiziționat și nu s-au înscris pentru achiziționarea unor bunuri de durată, cum ar fi locuințe, automobile, pămînt, mobilă, frigidere, mașini de spălat, televizoare color, calculatoare personale etc. Incapacității de a acumula și de a investi în asemenea bunuri costisitoare i se adaugă multe restricții elementare. Au trecut, de exemplu, peste șase luni de cînd 41% dintre intervievați nu și-au cumpărat o pereche de încălțăminte, 38% un articol vestimentar, 52% o carte - de cînd 65% dintre ei nu s-au dus la cinematograf, 69% la teatru, 77% într-o excursie etc. Bugetele familiale se limitează din ce în ce mai strict la imperativele subzistenței, semnalînd o economie specifică a supraviețuirii, din ce în ce mai lipsită de rezervele care i-ar permite să se ajusteze la șocul provocat de reducerea subvențiilor.

4. Frustrări economice și comportamente electorale

Toate datele arată că încă de la prima sa etapă, acțiunea de reducere a subvențiilor provoacă o nouă degradare a condițiilor de viață pentru segmente largi ale populației. Se va repercuta această degradare a situației economice asupra campaniei electorale cu a cărei începere coincide? Iar dacă da, în ce sens, și în ce măsură?

Sondajul din iunie dă acestei întrebări un răspuns general pozitiv: sînt semne că deteriorarea situației economice va influența comportamentele și opțiunile electoratului. Pentru a sesiza sensul și vigoarea acestei influențe, sondajul îi împarte pe alegători în trei categorii convenționale de nivel economic - și anume:

1. cei care declară că în urma reducerii subvențiilor au fost nevoiți să-și restrîngă consumul de pîine - 16% din total - considerați ca formînd gruparea cu nivelul de trai cel mai coborît;

2. cei care declară că în urma reducerii subvenţiilor au fost constrînşi să consume mai puţină carne - 46% din total -, consideraţi ca formînd, în condiţiile date, gruparea situată la un nivel mediu al penuriei;

3. cei care declară că în ultimii doi ani au investit în achiziţionarea unor bunuri de durată - 26% din total - consideraţi ca formînd gruparea cu nivelul de trai cel mai ridicat.

Unele dintre întrebările care au permis această clasificare nu au primit răspuns de la toţi subiecţii şi de aceea cele trei grupări însumate nu totalizează 100%.

Pasul următor constă în compararea unor prezumtive comportamente electorale ale celor trei grupări. Comportamentele avute în vedere au fost:

1. intenţia de a participa sau nu la alegeri;

2. intenţia celor care doresc să participe la alegerile generale de a vota cu o anumită formaţiune politică.

Spre a simplifica expunerea rezultatelor, cele trei grupări sînt desemnate în continuare prin indicarea convenţională a nivelului de trai: coborît pentru prima, mediu pentru a doua şi ridicat pentru a treia.

5. Abstenţionismul electoral

Există riscul ca deteriorarea stării economice să întărească, în păturile cele mai lovite, tendinţa spre abstenţionism electoral?

Explorarea acestei eventualităţi s-a întreprins comparînd frecvenţa cu care alegătorii din cele trei grupări precum şi întregul eşantion, îşi declară intenţia de a participa sau nu la alegerile generale şi la cele prezidenţiale, distingînd între două formule posibile de alegeri generale: dominate de competiţia între formaţiuni politice individuale sau între coaliţii. Iată rezultatele:

Frecvenţa intenţiilor de abţinere de la:	Total eşantion	Gruparea nivelului de trai		
		Coborît	Mediu	Ridicat
Alegerile generale:				
Între formaţiuni	10,9%	12,9%	10,2%	15,6%
Între coaliţii	8,6%	9,7%	9,1%	7,6%
Alegerile prezidenţiale	22,2%	21,3%	25,1%	26,8%

În toate cele trei grupări, ca şi pe întregul eşantion, frecvenţa intenţiilor de abţinere variază puternic cu caracterul competiţiei electorale. De asemenea, în toate cele patru cazuri sensul variaţiei este acelaşi: abstenţionism maxim la alegerile prezidenţiale, abstenţionism mediu la alegerile generale bazate pe confruntarea între formaţiuni individuale şi abstenţionism minim la alegerile generale bazate pe o confruntare între coaliţii. Această din urmă inegalitate sugerează un posibil spor de interes din partea electoratului pentru o formulă de alegeri generale în care rolul principal nu ar reveni partidelor, ci alianţelor. Cea mai flagrantă inegalitate este însă alta: tendinţa de abţinere în alegerile prezidenţiale este mai mult decît dublă în comparaţie cu alegerile generale, indiferent de formulă. În două din cele trei variante de competiţii electorale, înclinaţia spre abstenţionism are cea mai mare răspîndire în gruparea cu cel mai ridicat nivel de trai. Pe de altă parte însă, tendinţa de neprezentare la alegerile generale, indiferent de formulă, este ceva mai pronunţată în gruparea de nivel coborît decît în cea de nivel mediu, precum şi decît pe întregul eşantion.

Dată fiind slaba coerenţă dintre cifrele de mai sus, se poate conchide că între tendinţa spre degradarea stării economice şi tendinţa spre abstenţionismul electoral nu se observă o conexiune semnificativă.

După cît se pare, sărăcia nu-i îndepărtează pe alegători de la urne.

6. Opţiuni politice

Alegerile de la noi, ca şi cele din alte ţări est-europene, vădesc un fenomen comun: varietatea opţiunilor electorale nu poate fi explicată prin diferenţierea socială a electoratului. Omogenitatea de vîrstă, ocupaţie, instruire etc. nu antrenează o omogenitate cît de cît corespunzătoare a preferinţelor politice. Analiza care urmează încearcă să examineze o ipoteză alternativă, potrivit căreia diferenţierea opţiunilor electorale este influenţată nu atît de diferenţierea socială, cît de diferenţierea economică a alegătorilor. Este evident că discriminantul folosit de sondajul CIS pentru diferenţierea economică, deşi plauzibil, poate fi considerat sumar - de unde şi schematismul stratificării propuse. În pofida schematismului său,

această stratificare ar putea schița totuși unele sugestii cu privire la gradul în care alegătorii situați din punct de vedere economic pe o anumită treaptă se simt reprezentați mai curînd de anumite formațiuni politice decît altele.

Iată, în continuare, o listă cuprinzînd 12 dintre principalele formațiuni politice, precum și proporțiile în care fiecare dintre cele trei grupări de nivel economic intenționează să le dea votul lor în alegerile legislative:

Denumirea formațiunilor	Gruparea nivelului de trai		
	Coborît	Mediu	Ridicat
1. PSDT	0,65%	0,67%	0,0%
2. MER	6,50%	6,90%	7,2%
3. PSM	3,90%	1,50%	2,4%
4. PNȚCD	7,10%	8,00%	7,2%
5. PRM	1,90%	3,10%	3,6%
6. FSN	16,80%	17,70%	16,4%
7. PNL	5,80%	8,40%	10,0%
8. PAC	9,00%	6,90%	10,0%
9. FDSN	11,00%	9,30%	4,8%
10. PDAR	6,50%	4,20%	1,6%
11. PL-AT	3,20%	4,40%	5,6%
12. PUNR	4,50%	8,40%	10,4%

Suma celor trei procentaje pe orizontală nu indică procentajul total al intențiilor de vot în favoarea formațiunii respective, deoarece:

1. cele trei grupări după nivelul de trai nu sînt egale - și
2. ele însumează împreună mai puțin decît 100%.

Examinarea celor trei coloane de cifre din tabelul de mai sus sugerează o posibilă clasificare a celor 12 formațiuni după două criterii: al gradului de diferențiere dintre cele trei grupări de alegători privind intențiile de vot ale acestora - și după criteriul grupării care îi oferă fiecărei formațiuni sprijinul cel mai larg.

7. Amplitudini

Intențiile de a vota cu o anumită formațiune variază de la o grupare de nivel economic la alta. Diferența maximă care apare între două dintre aceste trei grupări reprezintă amplitudinea variației menționate. La rîndul său, această amplitudine este inegală de la o formațiune la alta. Această inegalitate face cu putință următoarea clasificare a formațiunilor politice:

1. Formațiuni cu electorat nediferențiat - diferența dintre procentajele extreme este mai mică de 1 procent;
2. Formațiuni cu diferențiere moderată a electoratului - diferența dintre procentajele extreme oscilează între 1 și 3%;
3. Formațini cu diferențiere categorică a electoratului - diferența dintre procentajele extreme depășește 3 procente.

Clasa formațiunilor cu electorat nediferențiat, care nu suscită reacții în mod semnificativ distincte din partea celor trei grupuri, cuprinde MER, PSD Tradițional, PNȚCD și FSN. Amplitudinea joasă cu care variază aceste reacții - sub 1% - nu poate avea o motivație unică, la fel de valabilă pentru toate aceste formațiuni. În cazul PSDT, de exemplu, însești intențiile de vot se situează la un plafon general inferior acestei limite. Nu acesta este cazul FSN, al cărui plafon general îl depășește pe al tuturor celorlalte 11 formațiuni - aici motivul ar putea ține mai curînd de inconsistența atașării Frontului la o categorie specifică de interese. O percepție similară, de compatibilitate cu interese distincte sau chiar opuse, par să stimuleze printre alegători PNȚCD și MER.

Clasa formațiunilor al căror electorat manifestă o tendință moderată de diferențiere - între 1 și 3% - cuprinde trei partide: Partidul Socialist al Muncii, Partidul România Mare și Partidul Liberal-Aripa Tînără. Apropiate ca anvergură, respectivele amplitudini sînt asimetrice ca așezare. Pe cînd PSM își extrage procentajul maxim din gruparea cu nivelul cel mai coborît și pe cel minim din gruparea cu nivelul cel mai ridicat, în cazul PL-AT și al României Mari această relație este perfect răsturnată. Chemările PSM par să aibă ecou îndeosebi printre alegătorii cei mai nevoiași, iar chemările PL-AT și ale României Mari dimpotrivă, printre alegătorii cel mai bine situați.

Clasa diferențierilor categorice - peste 3% - include cel mai mare număr de formațiuni: PNL, FDSN, PDAR și PUNR, cărora li se adaugă PAC. Primele patru formațiuni obțin procentajele extreme în grupările situate la plafoanele extreme ale nivelului de trai; spre deosebire de ele, însă, procentajul minim al PAC este format din

gruparea alegătorilor cu nivel economic mediu. Diferenţierile cele mai viguroase au loc în electoratul PDAR, al cărui procentaj maxim îl depăşeşte de patru ori pe cel minim, apoi în electoratul FDSN şi în cel al PUNR, unde acest raport este de peste 2/1.

Aplicarea celui de-al doilea criteriu permite clasificarea aceloraşi formaţiuni după gruparea de alegători dispusă să le acorde sprijinul electoral cel mai larg. Utilizarea acestui criteriu duce la următoarea distribuţie:

1. Formaţiuni care pot conta în alegeri pe sprijinul prioritar al alegătorilor cu cel mai scăzut nivel de trai: PDAR, PSM, FDSN;

2. Formaţiuni care pot conta în alegeri pe sprijinul prioritar al alegătorilor cu nivel de trai mediu: PNŢCD, FSN;

3. Formaţiuni care pot conta în alegeri pe sprijinul prioritar al alegătorilor cu nivelul de trai cel mai ridicat: MER, România Mare, PNL, PAC, PUNR, PL-AT (a 12-a formaţiune, PSDT, nu este inclusă în acest tabel din cauza frecvenţei în general foarte scăzute a opţiunilor pe care şi le atrage).

Datele înfăţişate sugerează că diferenţierea în curs a nivelului de trai are şanse să stimuleze o diferenţiere corespunzătoare a opţiunilor electorale în viitoarele alegeri. Sugestia implicită ar fi aceea că măcar unele dintre formaţiuni sînt pe cale să-şi conecteze identitatea politică la o bază socială cît de cît definită. Aşa de pildă, formaţiunile care se pretind de stînga par să-şi găsească audienţa principală în categoriile cele mai dezavantajate din punct de vedere economic: acesta este, printre altele, şi cazul FDSN, dar nu al FSN, influent îndeosebi printre alegătorii cu nivel de trai mediu - divorţului de la vîrf dintre cele două Fronturi pare să îi corespundă o departajare socio-economică a electoratului: exceptînd PNŢCD, partidele care se consideră de centru - PNL, PAC, PL-AT - îşi dispută cu cele de dreapta preferinţele electorale ale unor pături relativ mai înstărite.

X. CUM NE INFORMĂM - CUM VOTĂM

17 iulie 1992

1. Iconografie electorală

Mai mult temută decît dorită de cei meniţi să-i dea pornirea, campania electorală pare, în sfîrşit, să demareze. Intrăm cu alte cuvinte, într-un proces crucial al rînduielilor democratice, proces înfăptuit prin interacţiunea a trei actori: competitorii, electoratul şi sistemul comunicării de masă. Competitorii fac promisiuni, alegătorii le ignoră sau le examinează cu circumspecţie, amintitul sistem silindu-se să asigure comunicarea dintre unii şi alţii. Evoluţia culturii electorale, inseparabilă de cea a tehnologiilor comunicaţionale, a perturbat însă profund această bucolică distribuţie de roluri. După cum arată experienţa democraţiilor tradiţionale, sistemele sociale de comunicare acţionează în procesele electorale tot mai puţin ca simpli mediatori şi tot mai mult ca protagonişti autonomi. Ceea ce ajunge să perceapă electoratul nu este chipul real al celor care îi solicită încrederea, ci imaginea lor zugrăvită de presă, radio, şi mai ales TV.

Cît de puternic, sau de insignifiant, este impactul acestor imagini asupra conştiinţei şi deciziei alegătorilor? Puţin important - conchideau studiile iniţiate de Lazarsfeld în urmă cu multe decenii; hotărîtor - sugerează practicile electorale apusene, îndeosebi de la JFK încoace. Dar cele petrecute mai de mult sau mai de curînd în Occident nu oferă nici o certitudine despre cele ce se pot petrece în lunile viitoare la noi. Influenţează comunicarea de masă votul alegătorilor? Vechea problemă reapare în viaţa noastră politică, modelată însă de împrejurări speciale, cum ar fi:

1. starea scocietăţii, caracterizată prin interferenţa dintre înăsprirea crizei economice şi desfăşurarea concomitentă a alegerilor legislative şi prezidenţiale; şi

2. starea sistemului naţional al comunicării de masă, caracterizată prin antinomia dintre organizarea pluralistă a presei şi organizarea monopolistă a comunicării electronice - în primul rînd a televiziunii.

Pentru a detecta eventualele tendinţe semnificative sub acest aspect, sondajul CIS din iunie 1992 s-a concentrat asupra a două teme: sursele preferate de informare şi intenţiile de vot - şi, bineînţeles, asupra conexiunii dintre ele.

2. Paranteză terminologică: persistenţe ale limbii de lemn

Limba de lemn nu obliterează numai felul cum comunicăm, ci şi felul cum desemnăm fenomenul comunicării. Atît de răspîndită la noi, expresia "informare în masă" îşi găseşte greu echivalent în vreo altă limbă modernă. Engleza numeşte sistemele industriale de comunicare "mass communication", iar franceza "communication de masse". Traducerea fidelă, "comunicare de masă", a fost folosită şi în ţara noastră în anii '60-'70, pînă cînd din "sferele înalte" a fost lansată şi absolutizată varianta "informare în masă".

Gramatical şi stilistic, înlocuirea prepoziţiei "de" prin "în" face parte din războiul pe care limba de lemn l-a purtat şi continuă să-l poarte împotriva limbii române. Dacă rocada prepoziţiilor poate fi privită ca o eroare, cea a substantivelor: informare în loc de comunicare, constituie o mistificare menită să disimuleze degradarea comunicării publice - noianul de comunicări nepurtătoare de informaţii. E drept că pentru specialiştii domeniului actul de comunicare se defineşte ca un transfer de informaţie. La rîndul său, informaţia presupune un influx minimal de cunoştinţe inedite. Definiţia are însă în vedere un tip ideal al comunicării sociale, a cărei deteriorare reală lua, sub vechiul regim, trei forme: dezinformarea - difuzarea de informaţii false; neinformarea - cenzurarea şi blocarea unor informaţii autentice; şi informarea aparentă - torentul de comunicări care nu ofereau nici o informaţie (paginile de ziar conţinînd telegramele care urmau călătoriilor în străinătate, telejurnalele suprasaturate de isprăvile cotidiene ale celor doi dictatori etc.).

Formula "informare în masă" reprezintă aşadar un vestigiu de care s-ar cuveni să ne despărţim fără regrete. Iar înlocuirea ei prin asimilarea anglicismului "mass media" - precedat, vai! atît de des, de "mijloacele" - nu se justifică atîta vreme cît termenul "comunicare de masă" nu are alt cusur decît acela de a fi displăcut cîndva cuiva pripăşit la "nivel înalt".

3. Surse de informare

Sondajul CIS nu s-a ocupat de informare în general, ci de acea variantă a ei numită informaţie de actualitate, inevitabil articulată, într-o perioadă de campanie electorală, la tema alegerilor. Întrebaţi de unde îşi extrag cu precădere informaţiile de actualitate, o mare parte dintre intervievaţi au indicat mai mult decît o sursă, motiv pentru care totalul răspunsurilor depăşeşte consistent 100%. Chestionarul a propus cinci surse, în ordinea reprodusă mai jos, pe care persoanele consultate le-au validat în următoarele proporţii:

1. Radio	45%
2. Discuţii la locul de muncă	5%
3. Presă	18%
4. TV	68%
5. Discuţii cu rude, prieteni	10%

Procentele indică proporţiile în care subiecţii din acest eşantion declară că se bazează pentru informarea lor pe diversele surse. Acestea fac parte din două mari categorii: cele de la numerele 2 şi 5 aparţin circuitelor comunicării interpersonale, iar cele de la numerele 1, 3 şi 4 circuitelor comunicării publice. După cum era de aşteptat, rolul circuitelor publice în distribuirea informaţiilor de actualitate este mult mai important decît cel al circuitelor interpersonale: primele totalizează 131 %, celelalte 15%, iar înăuntrul acestui din urmă circuit discuţiile cele mai fructuoase nu se poartă la locul de muncă, ci în cadrul privat. La fel de previzibile sînt şi disparităţile dintre mijloacele comunicării de masă: răspîndirea mesajelor scrise este considerabil mai redusă decît a celor audio-vizuale - în primul rînd a celor distribuite de televiziune.

4. Actualităţile TV

Informaţiile de actualitate televizate sînt produse îndeosebi de Actualităţile TV. Proporţia persoanelor care preferă această sursă de informare reprezintă peste 2/3 din întregul eşantion, depăşind proporţiile însumate ale celor care preferă presa ori radioul. În cursul unei zile standard, aproape 70% din eşantion vizionează cel puţin o emisiune de Actualităţi TV, pe cînd proporţia celor care citesc cel

puţin un ziar este cu 10% mai mică. Dincolo de inegalitatea celor două mijloace de comunicare, nivelul la care ele îşi dispută audienţa relevă un fapt cardinal: interesul activ al opiniei publice pentru informaţia de actualitate.

Actualităţile TV îşi demonstrează puterea de atracţie nu numai în raport cu presa, ci şi cu alte tipuri de emisiuni TV. Sondajul a prezentat intervievaţilor o listă cuprinzînd principalele tipuri de emisiuni TV: filme, sport, seriale, ştiinţifice etc., rugîndu-i să precizeze pe care le urmăresc cel mai des. În ierarhia configurată de răspunsurile primite, locul 1 revine Actualităţilor TV, cu un procentaj de 60%, urmate de filme cu 51,5% şi de seriale cu 43%. Nevoia de informare pare să depăşească nevoia de divertisment.

Orientarea predilectă a acestei nevoi spre Actualităţile TV şi-ar putea găsi o explicaţie în evaluarea generală a respectivei emisiuni de către telespectatori. Subiecţii apreciază cel mai frecvent - 56% - durata Actualităţilor, pe care o găsesc corespunzătoare, şi critică cel mai frecvent - 31% - orientarea lor părtinitoare. Aici este vorba de fapt despre gradul în care informaţiile de actualitate ale TVR sînt sau nu obiective. Tocmai în jurul acestui dubiu s-au ivit marile tensiuni politice şi sociale referitoare la Televiziune. Atitudinea pe care o adoptă publicul în această privinţă poate fi descrisă ca o stratificare simetrică: Actualităţile TV sînt socotite părtinitoare de 31% din eşantion, nepărtinitoare de 36%, iar 33% nu se pronunţă. Sub acest aspect decisiv, Actualităţile TV sînt departe de a exercita o influenţă omogenizatoare.

5. Intenţiile de vot şi comunicarea interpersonală

Se poate observa vreo corelaţie semnificativă între sursele din care alegătorii preferă să se informeze şi formaţiunile pentru care preferă să voteze? Persoanele care vizionează cu asiduitate Actualităţile TV sînt înclinate să voteze cu anumite formaţiuni, iar cele care citesc cu asiduitate presa înclină către altele? Sau poate apar astfel de deosebiri între cei care se informează mai ales prin sistemul comunicării de masă şi cei care se informează îndeosebi prin reţelele comunicării interpersonale?

Aşa cum menţionam, această din urmă grupare cuprinde 15% din

eşantion; deşi restrînsă, ponderea ei relativă nu este cîtuşi de puţin neglijabilă. Intenţiile de vot declarate de cei care o alcătuiesc se distribuie astfel:

FSN	42%
PNŢCD	22%
PAC	21%
FDSN	8%
PNL	7%

Procentajele de mai sus relevă că relativa omogenitate a comportamentului comunicaţional nu este însoţită de o omogenitate comparabilă a comportamentului electoral. Dimpotrivă, componenţii acestei grupări îşi împart în mod egal opţiunile între formaţiunea care deţine - sau a deţinut puterea: FSN, şi principalele partide de opoziţie din Convenţia Democratică: PNŢCD şi PAC. Toate aceste trei formaţiuni atrag din partea respectivei grupări proporţii de alegători de două-trei ori mai ridicate decît din partea întregului eşantion.

Gruparea în cauză nu se arată la fel de generoasă cu FDSN şi cu P.N.L. S-ar putea ca această diferenţă de tratament să semnaleze un alt soi de omogenitate: alegătorii care se informează cu predilecţie din circuitul privat preferă alternativa clară putere-opoziţie: ori FSN, ori PNŢCD-PAC, ambiguităţii celorlalte două formaţiuni: FDSN şi PNL, aflate concomitent şi la putere şi în opoziţie.

6. Intenţiile de vot: presa şi TV

Discuţia despre prezumtiva influenţă electorală a TV şi a presei aduce în prim plan asimetria organică a sistemului comunicării de masă din România post-revoluţionară. Cele două componente cardinale ale numitului sistem nu sînt distincte numai sub raport tehnologic, ci şi sub raport socio-economic: presa este organizată pe baze pluraliste, private, Televiziunea pe baze monopoliste, de stat. Situaţii pînă la un punct asemănătoare se pot găsi şi în unele ţări occidentale. Dar pe cînd acolo monopolul TV este strict limitat de reglementări legale, care previn transformarea lui într-un instrument al puterii, Parlamentul nostru, dăruit altor priorităţi, nu a apucat să stabilească asemenea reglementări şi astfel, potrivit mărturiei

primului-ministru, monopolul din Dorobanţi se găseşte practic în mîinile puterii de la Cotroceni. Plasarea Televiziunii sub controlul direct al şefului statului situează în afara legii atît instituţia comunicaţională, cît şi instituţia prezidenţială. Controlul de drept degenerează în subordonare de fapt, Televiziunea fiind obligată să satisfacă exigenţele preşedinţiei şi totodată să păstreze aparenţele unui minim neutralism politic. Fără a bloca accesul pe micul ecran al diverselor formaţiuni şi al diverşilor lideri, Televiziunea ţine concomitent micul ecran la dispoziţia actualului preşedinte cu o largheţe care a făcut din el cel mai notoriu actor politic. Pentru TVR, decisivă nu este importanţa evenimentelor reale la care acest actor participă, ci participarea acestui actor, care transfigurează banale întîmplări reale în importante evenimente televizuale (primiri de vizitatori, deplasări în judeţe etc.)

În ce măsură Televiziunea reuşeşte să transmită propria-i orientare pro-prezidenţială alegătorilor care preferă să se informeze prin intermediul ei? Întrebarea se potriveşte mai bine unei Televiziuni monopoliste decît unei prese pluraliste, susceptibilă să exprime toate orientările posibile, inclusiv dezorientarea. Totuşi, votează cei care preferă Televiziunea altfel decît cei care preferă presa?

Rezultatele sondajului infirmă existenţa unei reguli generale: în unele cazuri corelaţia operează, în altele nu. Sînt o serie de formaţiuni pe care alegătorii devotaţi presei şi cei devotaţi Televiziunii le sprijină în proporţii aproximativ egale - diferenţele nu depăşesc două procente. Iată cîteva dintre acestea:

Proporţii în care intenţionează să voteze cu:	Cei care preferă	
	Presa	TV
PDAR	2,8%	3,6%
România Mare	4,0%	3,4%
PL-AT	4,0%	4,6%
PUNR	9,0%	8,0%
MER	6,0%	7,0%
PNL	7,0%	9,0%
FDSN	8,5%	10,5%

Cu excepţia PL-AT, în acestă situaţie se află doar formaţiuni care nu fac parte din Convenţia Democratică, inclusiv cele două partide de extremă dreaptă. Relativele egalităţi din dreptul acestor şapte formaţiuni ilustrează un fenomen de nearticulare între modul de informare şi intenţiile de vot. În această categorie sînt cuprinse şi cele două partide a căror poziţie ambiguă în raport cu puterea o remarcasem anterior: FDSN şi PNL.

Sondajul relevă însă şi situaţii contrarii, cînd diferenţe de preferinţe informaţionale intersectează cu diferenţieri semnificative ale preferinţelor electorale:

Proporţii în care intenţionează să voteze cu:	Cei care preferă:	
	Presa	TV
PNŢCD	12,5%	5,5%
FSN	10%	23%
PAC	11,4%	5,8%

Numărul formaţiunilor care suscită acest fel de diferenţieri este mult mai mic. În schimb numărul alegătorilor implicaţi în ele este mai mare, iar inegalităţile care rezultă sînt considerabile. Pe de altă parte, sensul acestor inegalităţi este variabil, variaţiile respective părînd să degaje o logică politică: principalele partide din Convenţia Democratică îşi atrag un sprijin de 2 - 2 1/2 ori mai larg din partea alegătorilor a căror informare se bazează pe presa pluralistă decît din partea celor care preferă să se informeze prin TV. Şi dimpotrivă: alegătorii care se informează în mod predilect prin TV intenţionează să voteze cu FSN în proporţii de două ori mai ridicate decît cei care preferă să se informeze prin presă.

Investigarea eventualelor conexiuni dintre sursele de informare şi intenţiile de vot nu s-a mărginit însă numai la formaţiuni politice individuale; ea a inclus de asemeni alianţe electorale, efective sau posibile, precum şi candidaturi la preşedinţie. A reieşit că d-l Iliescu ar avea şanse de a obţine sufragiile a 32% dintre alegătorii care se informează prin TV şi doar a 19% dintre cei care se informează prin presă.

În ce priveşte alianţele electorale, în scopul de a omogeniza cîmpul opţiunilor, sondajul a avansat presupunerea că şi FSN-ul va izbuti să formeze o oarecare coaliţie. Rezultatele acestui test sînt următoarele:

Proporţii în care intenţionează să voteze cu:	Cei care votează	
	Presa	TV
O alianţă în jurul FSN	15,0%	33,0%
Convenţia Democratică	41,5%	32,0%
Uniunea Stîngii Democratice	5,0%	2,5%
Nedecişi	12,5%	8,0%
Intenţii de abţinere	26,0%	24,0%

Alegătorii care se informează prin TV promit unei alianţe axate în jurul FSN de peste două ori mai multe voturi decît cei care se informează prin presă. Din contră, aceştia din urmă intenţionează să acorde Convenţiei Democratice mult mai multe voturi decît unei alianţe FSN. Citirea cifrelor de mai sus pe verticală reliefează şi o altă deosebire: faţă de cele două alianţe, cititorii presei manifestă poziţii puternic diferenţiate - ei intenţionează să ofere Convenţiei Democratice de aproape trei ori mai multe voturi decît unei alianţe FSN; nimic asemănător în gruparea celor care urmăresc Actualităţile TV, şi care intenţionează să îşi împartă în mod egal voturile între cele două alianţe.

Toate cele trei teste relevă aceeaşi tendinţă: în raport cu principalele formaţiuni politice, cu alianţele electorale şi cu candidatura actualului preşedinte, informarea predilectă prin TV este în genere mai favorabilă factorilor de putere decît informarea predilectă prin presă. Şi viceversa: informarea preponderentă prin presă pare să avantajeze tendinţele spre opoziţie mai mult decît informarea preponderentă prin TV.

Confirmă oare aceste convergenţe ipoteza că principalele mijloace ale comunicării de masă influenţează sau modelează orientările politice ale electoratului?

Răspunsul pe care îl îngăduie sondajul este: într-o anumită măsură, probabil că da.

XI. PREZIDENŢIALELE: UN ÎNVINGĂTOR PENTRU DL. ILIESCU

31 iulie 1992

1. Cîştigînd în pierdere

Începînd cu alegerile locale, CIS a încercat în fiecare lună să verifice şansele de alegere în funcţia supremă a unui personaj care nu se hotăra să candideze: d-l Iliescu. Cu excepţia d-lui Manolescu, ceilalţi amatori de preşedinţie se arătau la fel de reticenţi. În lipsa unor candidaţi oficiali, sondajele au fost constrînse să opereze cu candidaţi prezumtivi. Selecţia lor s-a făcut după un criteriu controlabil: şefii unora dintre principalele partide politice cărora li s-a adăugat dl. Raţiu, al cărui interes pentru această competiţie era departe de a constitui un secret. S-a format în acest fel o listă care cuprindea următoarele nume, în ordinea din chestionar: Lucian Cornescu, Petre Roman, Dinu Patriciu, Radu Ceontea, Ion Iliescu, Ion Raţiu, Victor Surdu, Nicolae Manolescu, C.Vadim Tudor, Corneliu Coposu, Radu Câmpeanu.

În fiecare lună, din februarie pînă în iulie 1992. Inclusiv, intervievaţii au fost solicitaţi să aleagă de pe această listă un viitor preşedinte. Sondajul s-a repetat deci de şase ori, iar învingătorul a fost de şase ori acelaşi: dl. Iliescu. Pentru a sugera amploarea acestui avantaj electoral, tabelul de mai jos consemnează proporţia voturilor obţinute în fiecare lună atît de actualul locatar al Cotrocenilor, cît şi de prezumtivul său competitor clasat în această întrecere al doilea, cu procentajul cel mai apropiat de al cîştigătorului:

	Lunile					
	Februarie	Martie	Aprilie	Mai	Iunie	Iulie
I. I. Iliescu	35,0%	36,7%	38,2%	30,0%	31,2%	34,8%
II. P. Roman	16,0%	10,7%	-	-	-	-
II. N. Manolescu	-	-	9,2%	9,6%	-	-
II. I. Raţiu	-	-	-	-	7,9%	12,8%
Diferenţele I-II	19	26	29	20,4	23,3	22,0

Înăuntrul acestui segment temporal, dl. Iliescu obţine un procentaj mediu de 34,3%, faţă de 11,0%, procentajul mediu al rangului doi. Diferenţa este de peste 3 la 1 în favoarea actualului deţinător al funcţiei supreme. Poziţia secundă a revenit, după cum se vede, în primele două luni fostului prim-ministru, în următoarele două preşedintelui PAC, iar în ultimele două proprietarului "Cotidianului". Succesiunea de ocupanţi ai rangului doi dovedeşte că acest interval de timp nu i-a oferit d-lui Iliescu unul, ci trei contracandidaţi la preşedinţie, ceea ce înseamnă de fapt nici unul. Aceşti cei mai redutabili competitori nu sînt numai prea mulţi, ci şi prea puţin ameninţători, rămînerea lor în urma învingătorului din 20 mai 1990 oscilînd între 19 şi 29 procente. Evoluţia lor semnalează totuşi o modificare de ordin calitativ: în primele două luni, principalul adversar al d-lui Iliescu venea din rîndurile propriului său partid - în următoarele patru el vine din rîndurile opoziţiei.

De-a lungul acestui interval, avansul preşedintelui în funcţie faţă de principalii săi oponenţi este în acelaşi timp constant şi categoric. Îndărătul acestei confortabile superiorităţi pulsează totuşi o tendinţă regresivă, detectabilă sub două forme. Prima: ruptura cea mai puternică, de peste 8 puncte, petrecută brusc între aprilie şi mai 1992, după scindarea FSN. A doua: trecerea de la procentajul mediu de 36,8%, înregistrat în primele trei luni, la media de numai 32,0% din ultimele trei luni. Pe parcursul acestei din urmă faze se schiţează, în trecerea de la o lună la alta, o tendinţă recuperatoare de la plafonul minim din mai (30%) ajungîndu-se în iulie la 34,8%, dar acest procentaj maxim al ultimelor trei luni rămîne inferior procentajului minim din primele trei - 35,0% în februarie.

După victoria cu 85% din mai 1990, unii analişti au susţinut că triumful d-lui Iliescu nu se explică numai prin însuşirile sale, ci şi prin slăbiciunile principalilor săi oponenţi. Îşi păstrează oare această explicaţie plauzibilitatea - şi dacă da, poate fi influenţa ei evaluată? Sondajul CIS din iulie 1992 a încercat să foreze în această direcţie măsurînd înclinaţia electoratului de a-l realege pe dl. Iliescu în sine, independent de orice eventuali adversari. Iată formula de întrebare introdusă cu acest scop în chestionar şi distribuţia răspunsurilor primite:

- Aţi prefera ca la alegerile prezidenţiale din 27 septembrie 1992:

1. Să fie reales d-l Iliescu	27,3%
2. Să fie ales altcineva	43,9%
3. Mi-e indiferent	20,2%
4. Nu ştiu	7,9%

După cum reiese din primul tabel, atunci cînd era confruntat cu un mare număr de adversari, dl. Iliescu obţinea în medie 34,3% din sufragii; după cum arată acest din urmă tabel, atunci cînd este judecat de alegători în sine, nesusţinut de alternativa unor competitori pe care electoratul îi doreşte şi mai puţin, procentul sprijinitorilor săi coboară cu şapte puncte: 27,3%. Cu alte cuvinte, şansele electorale ale preşedintelui în funcţie se datorează într-o proporţie de 1/5 nu meritelor sale, ci neajunsurilor adversarilor săi.

2. Scenariul cifrelor

Mai presus de incoerenţa impulsurilor pe care le surprinde, cifrele de mai sus îngăduie totuşi cîteva constatări generale Astfel:

1. D-l Iliescu dispune de un sprijin politic fidel şi constant pe care i-l oferă o secţiune importantă a societăţii, reprezentînd între un sfert şi o treime din electoratul naţional;

2. Într-o competiţie pentru cîştigarea fotoliului prezidenţial la care ar participa liderii principalelor formaţiuni, nici unul dintre aceştia nu se prefigurează ca un posibil cîştigător împotriva actualului preşedinte;

3. Proporţia din electorat asupra căreia dl. Iliescu îşi menţine influenţa este constantă şi categorică. La fel de constantă, dar mult mai categorică, este şi proporţia din electorat asupra căreia cîştigătorul triumfal al alegerilor din mai '90 şi-a pierdut influenţa - o proporţie care pare să înglobeze majoritatea electoratului.

Dl. Iliescu intră în prezenta competiţie înzestrat cu o forţă electorală care se defineşte prin raportul dintre ceea ce a pierdut şi ceea ce a izbutit să păstreze. Într-o sinteză aproximativă a celor şase sondaje, influenţa păstrată cuprinde circa 30% din electorat, iar influenţa pierdută - circa 55%. Deşi copleşitoare, pierderile suferite nu îi anulează şansele de a cîştiga - după cum păstrarea unor şanse de

a cîştiga este departe de a-i neutraliza pierderile. Prin pîcla acestor incongruenţe se întrevăd contururile unui posibil scenariu al campaniei prezidenţiale, compus din următoarele repere:

1. competiţia pentru funcţia prezidenţială începe cu un număr relativ ridicat de candidaţi;

2. electoratul răspunde acestei aglomerări printr-o dispersie pronunţată a voturilor;

3. rezultatul este un procentaj mediu scăzut de voturi pe competitor;

4. influenţa electorală reziduală, pe care am menţionat-o, îi permite în aceste circumstanţe d-lui Iliescu să iasă primul în primul tur de scrutin;

5. recoltînd cel mai mare număr de voturi, dar nu majoritatea lor, el cîştigă întîietatea, dar nu prezidenţia;

6. rezultatul alegeerilor prezidenţiale va fi stabilit într-un al doilea tur de scrutin şi va depinde în cel mai înalt grad de două condiţii: **a.** cine va fi în această fază finală oponentul unic al d-lui Iliescu şi **b.** în ce măsură foştii săi alegători din mai 1990, care-l abandonează în primul tur de scrutin, vor rămîne în al doilea tur de scrutin pe poziţia acestui abandon sau vor reveni, dimpotrivă, la fidelitatea iniţială.

Electoratul actualului preşedinte pendulează sub impactul coliziunii dintre limitele sale şi potenţialul său. Care dintre aceşti doi factori va prevala în 27 septembrie?

3. Al doilea tur de scrutin

Incidenţa acestei analize se concentrează asupra şanselor actualului deţinător al funcţiei supreme de a obţine un al doilea mandat. Aceste şanse constituie o realitate şi trebuie privite ca atare nu numai de prietenii politici ai preşedintelui, ci şi de neprietenii săi. Primii supradimensionează aceste şanse şi le explică îndeosebi prin virtuţile personajului; ultimii sînt înclinaţi să le subdimensioneze şi să le explice aproape exclusiv prin malversaţiunile aceluiaşi personaj. Oricare ar fi relaţia reală dintre unele şi celelalte, dl. Iliescu rămîne o piesă de primă mărime a vieţii noastre politice - de unde şi nevoia de a-i studia influenţa electorală cu ajutorul unor instrumente cît mai obiective.

Este ceea ce şi-a propus şi sondajul CIS, din care provin datele de mai jos. Efectuat în săptămîna 6-12 iulie 1992, el a cuprins un eşantion naţional format din 1.033 persoane în vîrstă de cel puţin 18 ani, domiciliate în 19 localităţi urbane şi 23 rurale din 28 de judeţe, plus Capitala. Coeficientul de eroare: ± 3%.

Din informaţiile furnizate de acest sondaj sînt extrase datele privind intenţiile de vot pentru dl. Iliescu reperate în iulie 1992, precum şi o parte a celor care prefigurează probabilitatea unui al doilea tur de scrutin. Asumîndu-şi această probabilitate, sondajul a încercat să includă şi o astfel de fază a alegerilor prezidenţiale, în care rămîn numai doi competitori, indiferent de numărul lor iniţial. Testul în chestiune a fost construit plecînd de la premisele următoare:

1. actualul preşedinte este unul dintre participanţii la al doilea tur de scrutin;

2. în această fază decisivă a competiţiei, el are de făcut faţă unui adversar care dispune de o forţă electorală competitivă - ceea ce nu a fost cazul în 1990;

3. pentru a mări şansa competitivităţii, testul nu se va reduce la confruntarea unică a d-lui Iliescu cu un adversar unic, ci va conţine trei confruntări succesive cu trei adversari;

4. aceştia nu vor fi opuşi numai d-lui Iliescu, ci şi fiecare celorlalţi doi.

Numărul de trei a fost stabilit în mod convenţional, iar persoana lor a fost determinată nu după criteriul înscrierii efective în cursa prezidenţială (testul a fost elaborat la sfîrşitul lui iunie 1992), ci după cel al şanselor teoretice. În felul acesta s-a ajuns la domnii:

- Emil Constantinescu, proaspăt şi puţin previzibil candidat unic al Convenţiei Democratice;
- Ion Raţiu, a cărui investire continuă să fie cerută de diverse organizaţii, inclusiv un grup dinăuntrul PNŢCD;
- Theodor Stolojan, care prin popularitatea sa statornică simbolizează, chiar dacă refuză să o reprezinte, şansa unui outsider redutabil.

Prin aplicarea acestei metodologii, subiecţii sondajului au fost puşi în faţa a şase perechi de candidaţi din care trebuiau să opteze pentru cîte unul. Iată, spre exemplificare, rezultatele celor trei tururi finale de scrutin susţinute de candidatul Convenţiei Democratice:

		Diferenţa
Emil Constantinescu vs. Ion Raţiu:	48,0% faţă de 24,7%	+ 23,3%
Emil Constantinescu vs. Ion Iliescu:	37,9% faţă de 43,8%	- 5,9%
Emil Constantinescu vs. Th. Stolojan:	30,2% faţă de 48,6%	- 18,4%

În fiecare dintre cele trei dispute, o parte dintre alegători nu se pronunţă şi deci totalul este sub 100%. Din trei victorii posibile, candidatul Convenţiei Democratice realizează una. El cîştigă la un scor concludent împotriva liderului ţărănist, şi pierde la un scor strîns - aproape de patru ori mai mic - la dl. Iliescu (vezi coloana "Diferenţa"). Media performanţelor lui în aceste trei dueluri electorale este de 38,7%, faţă de 39,0% media adversarilor lui - un scor mediu egal: cei dispuşi să voteze pentru el sînt tot atîţi cîţi cei înclinaţi să voteze contra lui. Ţinînd seama de modesta notorietate politică a d-lui Constantinescu şi de faptul că sondajul a avut loc la puţine zile după propulsarea lui în cursa prezidenţială, aceste rezultate pot fi apreciate ca încurajatoare pentru candidatul C.D.

Iată şi secvenţa aceluiaşi test din punctul de vedere al şanselor actualului preşedinte:

		Diferenţa
Ion Iliescu vs. Emil Constantinescu	43,8% faţă de 37,9%	+ 5,9%
Ion Iliescu vs. Ion Raţiu:	41,3% faţă de 33,6%	+ 7,7%
Ion Iliescu vs. Th. Stolojan:	34,0% faţă de 46,8%	- 12,8%

Aici intervine noutatea fără precedent în sondajele CIS, care poate prevesti o posibilă schimbare în arena politică reală: victorios în absolut toate testele, actualul preşedinte pierde pentru prima oară în faţa unui competitor care este actualul premier. Aşa cum arată diferenţa, succesul acestuia nu se materializează într-un scor strîns, ci în unul categoric: plusul de alegători pe care şi-l atrage dl. Stolojan ar reprezenta, potrivit acestor cifre, cam a opta parte a întregului electorat.

Posibila vulnerabilitate electorală a d-lui Iliescu nu este sugerată însă numai de rezultatul acestei dispute directe, ci şi de ansamblul celor trei confruntări. Din cele trei victorii posibile, învingătorul de la 20 mai obţine două. Aceste rezultate, a căror semnificaţie nu depăşeşte limita respectivului test, scot la iveală cîteva evoluţii posibile ale campaniei prezidenţiale în curs:

1. în împrejurările politice existente, dl. Iliescu poate fi învins;
2. această posibilitate are şanse maxime de a se realiza în al doilea tur de scrutin;
3. învingătorul său cel mai probabil nu ar fi un reprezentant notoriu al opoziţiei politice, ci o figură publică de prim-plan, neafiliată unei formaţiuni politice, care se bucură de popularitate.

4. Electoratul preşedintelui

Aşa cum îl descriu cifrele menţionate, electoratul d-lui Iliescu prezintă cîteva caracteristici:

1. el nu devine în nici o împrejurare majoritar;
2. relativ constant în condiţii constante, el variază o dată cu condiţiile;
3. variaţiile lui depind într-o măsură importantă de personalitatea oponenţilor preşedintelui.

O trăsătură reliefată de acelaşi test este aceea a relativei parităţi dintre anvergura victoriilor d-lui Iliescu şi cea a înfrîngerii lui. Surclasîndu-i pe d-nii Raţiu şi Constantinescu, preşedintele în funcţie totalizează un surplus de voturi de 13,6%, dar înfrîngerea la dl. Stolojan îi aduce un minus de 12,8%. Soldul general este aproape nul. Moderaţia acestor victorii poate fi ilustrată indirect prin reproducerea performanţelor realizate în acest test de dl. Raţiu:

		Diferenţa
Ion Raţiu vs. Ion Iliescu:	33,6% faţă de 41,3%	- 7,7%
Ion Raţiu vs. Emil Constantinescu:	24,7% faţă de 48,0%	- 23,3%
Ion Raţiu vs. Theodor Stolojan:	21,4% faţă de 55,3%	- 33,9%

Învingătorul din 1990 nu se rezumă să-şi îndepărteze segmente masive ale electoratului, dar, prin refracţie, amplifică impactul oponenţilor săi. Consecinţa: din cele trei confruntări, liderul ţărănist obţine cea mai bună performanţă împotriva candidatului FDSN. Meritele d-lui Raţiu sînt aceleaşi în toate cele trei momente. Ceea ce îi aduce în prima confruntare un plus de circa 10% faţă de celelalte două nu poate fi deci decît faptul că se opune d-lui Iliescu.

Cele şase sondaje lunare prezentate la început întruchipează, în testul cu pricina, o posibilă versiune ad-hoc a primului tur de scrutin,

iar seria următoare, de confruntări binare, al doilea tur. Din cauza concentrării fireşti a voturilor, un candidat ajuns la acestă fază va obţine probabil în al doilea tur de scrutin un rezultat mai bun decît primul. Testul CIS include doi candidaţi puşi în această situaţie: d-nii Raţiu şi Iliescu. Performanţele lor respective pot fi comparate cu ajutorul a doi parametrii: procentajele medii şi procentajele maxime.

Turul de scrutin				
		I	II	Diferenţa
Procentajele medii:	Ion Raţiu	10,4%	26,3%	+15,9%
	Ion Iliescu	34,3%	39,7%	+ 5,4%
Procentajele maxime:	Ion Raţiu	12,8%	33,6%	+20,8%
	Ion Iliescu	38,2%	43,8%	+ 5,6%

Ambele modalităţi de calcul dezvăluie aceeaşi diferenţă: liderul ţărănist poate obţine în al doilea tur de scrutin o extensie a electoratului mult mai substanţială decît actualul preşedinte. Sau: actualul preşedinte poate conta pe un electorat al cărui potenţial de extensie este mult mai scăzut decît cel al prezumtivului său rival.

Sondajul a urmărit ipoteza potrivit căreia performanţa electorală variază cu ambianţa competiţională. Construind trei asemenea ambianţe, s-a ajuns la rezultatele de mai jos, toate referitoare la electoratul d-lui Iliescu:

1. fără adversari nominalizaţi	27,3%
2. cu mulţi adversari nominalizaţi - echivalentul în test pentru turul I de scrutin, performanţa optimă	38,2%
3. cu un singur adversar - echivalentul în test pentru turul II de scrutin, performanţa optimă	43,8%

Coeficientul general de elasticitate a electoratului la care poate spera candidatul FDSN este considerabil:16,5%, adică diferenţa dintre procentajul maxim: 43,8%, şi procentajul minim: 27,3%. Acesta nu este însă decît un coeficient general, şi deci teoretic. El suferă o

contracţie severă, coborînd la numai 5,6%, în situaţia particulară a trecerii decisive de la turul I la turul II de scrutin.

În lumina acestor date, electoratul d-lui Iliescu pare să se diferenţieze, după criteriul fidelităţii lui, în trei straturi:

- primul - şi cel mai larg -, cuprinzînd peste un sfert din electoratul naţional, care votează cu dl. Iliescu în orice circumstanţe, indiferent de moment şi de ambianţa competiţională;
- al doilea, incluzînd puţin peste o zecime din electoratul naţional, mai ezitant, care vine în sprijinul actualului preşedinte în primul tur de scrutin, stimulat în special de prezenţa oponenţilor săi;
- al treilea, cel mai nesigur şi cel mai restrîns: 5,6%, dispus să-i acorde un eventual sprijin numai în al doilea tur de scrutin.

Verosimilitatea acestor date se cere încă verificată. Pentru moment ele sugerează că dl. Iliescu ar putea cîştiga primul tur de scrutin apropiindu-se de limita superioară a potenţialului său electoral, fără să obţină majoritatea. Capacitatea moderată de extensie a acestui potenţial în al doilea tur de scrutin pune sub semnul întrebării şansele sale de a obţine un al doilea mandat. Rezerva necunoscută de voturi pro-Iliescu ar putea-o constitui din nou inabilităţile principalului său adversar.

XII. SE APROPIE ALEGERILE

14 august 1992

1. Cum le percep alegătorii

Viaţa publică a ţării este - sau pare - dominată de apropierea zilei "Z". Conferinţe de presă, turnee, tocmeli, proteste, mitinguri, revelaţii, interviuri, lovituri de teatru, înfrăţiri circumspecte şi divorţuri furibunde, comemorări ale trecutului folositoare prezentului, candidaţi supra-optimişti, zvonuri cu obiective strategice - o frenezie molipsitoare răzbate tot mai zgomotos din difuzoare, din coloanele presei, de pe micile ecrane. Dar ce ecou trezeşte această trepidaţie în viaţa cotidiană a electoratului? Cum priveşte acesta apropiatele alegeri şi ce loc au ele în preocupările lui?

Ultima investigaţie asupra acestui subiect s-a desfăşurat în iulie 1992 pe un eşantion naţional care a cuprins 1.033 de persoane în vîrstă de cel puţin 18 ani, domiciliate în 19 localităţi urbane şi 23 rurale din 28 de judeţe, plus Bucureştiul. Coeficientul de eroare: ± 3%. Filoanele urmărite : gradul de informare asupra noii legi electorale; opinii despre data ţinerii alegerilor parlamentare şi prezidenţiale şi despre concomitenţa lor; evaluarea şanselor ca alegerile să fie corecte şi să favorizeze ieşirea ţării din criză; măsura în care alegătorii luaseră la acea dată decizia asupra a ceea ce vor face la 27 septembrie.

2. Cadrul legal

Noua lege electorală aduce o serie de modificări importante faţă de cea care a reglementat alegerile din 20 mai 1990. Sînt alegătorii cît de cît informaţi asupra prevederilor acestei legi în virtutea căreia urmează să-şi exercite drepturile electorale la 27 septembrie? Iar în măsura în care cunosc legea, ce părere au despre ea?

Intervievaţii care declară că deţin un minim de informaţii asupra noii legi electorale reprezintă puţin peste 18% din eşantion. Această cifră depăşeşte prin semnificaţia ei conjunctura electorală - ea poate fi privită ca un simptom al crizei de legalitate în care se află societatea noastră. Căci criza legalităţii începe cu lipsa de autoritate a legiuitorului şi sfîrşeşte cu lipsa de interes a cetăţeanului: peste 80% dintre alegători nu ştiu nimic despre legea presupusă a le garanta

dreptul de a alege în deplină libertate, drept la care marea lor majoritate nu a avut acces nicicînd. Ignorînd legea, electoratul îşi manifestă neîncrederea în puterea ei efectivă. Iar legea fără putere generează puterea fără lege. Statul de drept nu poate exista fără respectul legilor, iar legile nu pot fi respectate fără a fi cunoscute.

Nu cu mult mai liniştitoare apare, în aceeaşi perspectivă, evaluarea noii legi electorale de către cei care o cunosc. Prin natura lor, odată promulgate, legile nu sînt negociabile, ci coercitive. Încercarea de a stabili cum sînt evaluate de către cei obligaţi să li se supună poate părea de aceea lipsită de sens. Nu este cazul într-o societate aflată în criză de legalitate şi, în plus, nu este cazul unei legi care, neprescriind obligaţii, ci drepturi, lasă cetăţenilor o libertate mult mai largă de a reacţiona faţă de ea. În felul său, noua lege electorală încearcă să garanteze dreptul cetăţenilor de a alege şi de a fi aleşi - un drept anulat prin mistificare de dictatura stalinistă. Cu toate acestea, doar jumătate dintre cei care declară că o cunosc o apreciază ca mulţumitoare.

Ignorarea foarte răspîndită a acestei legi şi insatisfacţia faţă de unele dintre prescripţiile ei nu pot stimula participarea în cunoştinţă de cauză a electoratului la alegerile din 27 septembrie.

3. Cadrul temporal

Sondajul a luat în considerare două repere temporale ale acestei campanii: data propriu-zisă, implicînd amînarea cu patru luni faţă de termenul propus iniţial - şi concomitenţa dintre alegerile parlamentare şi cele prezidenţiale.

Subiecţii au fost întrebaţi dacă, prin ţinerea alegerilor în septembrie în loc de mai, prezentarea lor la vot a fost uşurată sau îngreunată. Răspunsurile au fost următoarele:

1. A fost uşurată	7%
2. A fost îngreunată	15%
3. Nu are nici o influenţă	64%
4. Nu-şi dau seama	10%

Pentru aproape două treimi din eşantion, schimbarea datei nu modifică şi condiţiile personale, imediate, ale participării. Din treimea care rămîne, circa jumătate resimte amînarea ca pe un obstacol. Aceştia reprezintă 15%, aproape a şasea parte a eşantionului, purtători ai riscului ca amînarea alegerilor să sporească abstenţionismul.

Consultaţi asupra felului cum ar fi preferat să fie programate alegerile prezidenţiale faţă de cele parlamentare, intervievaţii au răspuns astfel:

1. În aceeaşi zi	56%
2. În zile separate	20%
3. Indiferent	16%
4. Nu ştiu	8%

Majoritatea este de acord cu soluţia concomitenţei. Adoptarea acestei soluţii de către Parlament nu pare să constituie un impediment pentru prezentarea alegătorilor la urne.

4. Cadrul imediat

Guvernul este organizatorul alegerilor pe ţară. La faţa locului însă, acest rol este îndeplinit în mod nemijlocit de prefectură, care reprezintă guvernul, şi de primărie, care îi reprezintă pe alegătorii localnici. Riscul unor perturbări - presiuni, ilegalităţi, fraude - este mult mai ridicat la acest nivel local decît la centru. Întrebaţi dacă se aşteaptă ca alegerile să fie organizate corect în localitatea lor, subiecţii au dat răspunsurile următoare:

	Da	Nu	Nu ştiu
1. De către prefectură	34%	13%	45%
2. De către primărie	44,5%	15%	39%

În îndeplinirea acestui rol, nici prefectura, nici primăria nu se bucură de încrederea majorităţii. Totuşi, cei care se declară liniştiţi în privinţa primăriei sînt cu peste 10% mai numeroşi decît cei care nutresc acelaşi sentiment faţă de prefectură. Este adevărat că, în acelaşi timp, primăriile îşi atrag şi ceva mai multă neîncredere decît prefecturile.

Pentru a nu-i limita pe intervievaţi la această abordare locală, sondajul le-a pus şi o întrebare generală, privind şansele de a avea alegeri corecte. Inimaginabilă în Anglia şi inevitabilă în România, această întrebare a dus la următoarea descriere predictivă a alegerilor de către alegători:

1. Vor fi cinstite	37%
2. Nu vor fi cinstite	17%
3. Nu ştiu	46%

Cei înclinaţi să întîmpine alegerile din luna viitoare cu încredere sînt de peste două ori mai numeroşi decît cei neîncrezători, ceea ce nu îi scuteşte însă să reprezinte doar o minoritate restrînsă. Prevalentă este, ca şi faţă de autorităţile locale, circumspecţia. Deşi cele trei consultări electorale desfăşurate după revoluţie nu s-au caracterizat prin distorsiuni grave, o bună parte a electoratului rămîne în incertitudine. Scepticismul acestor alegători faţă de corectitudinea alegerilor ar putea exprima scepticismul lor faţă de puterea care le organizează. Acest scepticism are însă, probabil, şi rădăcini mai adînci de substanţă istorică: România nu a fost niciodată pămîntul în care să fi înflorit alegeri libere. Distorsiunile electorale sistematice dintre cele două războaie şi mascaradele electorale staliniste care le-au urmat s-au imprimat profund în cultura noastră politică - o reminiscenţă a trecutului de care prezentul nu ne ajută totdeauna să ne dezbărăm. Oricum am explica-o, o anumită îndoială surdă faţă de corectitudinea alegerilor se menţine şi nu poate decît să micşoreze interesul electoratului pentru acest eveniment.

5. Cadrul prospectiv

Societatea noastră se află în plină degringoladă - şi, în plină degringoladă fiind, sîntem chemaţi la urne. Cea mai puternică motivaţie pentru a răspunde acestei chemări ar fi speranţa că votînd, putem contribui la oprirea degringoladei - speranţa că alegerile pot grăbi depăşirea crizei care deocamdată se înăspreşte mereu. Există oare o astfel de speranţă? Pentru a estima felul cum proiectează opinia publică posibilele efecte ale acestor alegeri în viitor, sondajul CIS a lansat două întrebări. Prima era frontală: ea le cerea intervievaţilor să precizeze dacă socotesc că alegerile din 27 septembrie ar putea grăbi ieşirea ţării din criza actuală. Iată răspunsurile:

1. Da	46%
2. Nu	20%
3. Nu ştiu	32%

Producînd din ce în ce mai puţin şi trăind din ce în ce mai prost, oamenii continuă totuşi să păstreze o salutară doză de optimism. Purtătorii acestui optimism nu formează decît o minoritate, dar aceasta este totuşi de peste două ori mai largă decît minoritatea

convinsă că alegerile nu pot exercita o înrîurire benefică. Semnificaţia răspunsului nu se opreşte însă aici. Cei 46% nu se rezumă să creadă că această criză poate fi depăşită, ei cred de asemeni că ea poate fi depăşită **pe cale politică**, prin promovarea, cu ajutorul mecanismului electoral, a unor instituţii şi a unor actori în stare să se achite de acestă misiune. Neîncrederea crescîndă în instituţiile şi actorii care au ocupat avanscena vieţii noastre publice în ultimii doi ani şi jumătate se combină, în electoratul nostru, cu încrederea în virtuţile potenţiale ale democraţiei politice.

A doua întrebare avea în vedere verificarea unei asemenea interpretări, prezentînd o serie de posibilităţi alternative sau complementare la ieşirea din criză pe cale democratică. Aceleaşi posibilităţi fuseseră deja testate cu 13 luni înainte, în sondajul CIS din iunie 1991. Iată alternativele în chestiune, şi proporţiile opţiunilor pe care şi le-au atras în fiecare dintre cele două sondaje:

Varianta pentru ieşirea din criză	Iunie 1991	Iulie 1992
1. Formarea unui mare partid politic popular	3,5%	7%
2. Întocmirea unui program de reformă a economiei pe care să-l sprijine toate forţele politice	60%	50%
3. Instaurarea unui guvern militar	8%	8%
4. Venirea în fruntea treburilor publice a unui mare conducător popular	5%	8%
5. Reîntoarecerea pe tron a fostului rege	10%	10%
6. Alcătuirea unei puternice coaliţii între toate partidele importante	18%	23%
7. Amînarea democratizării pînă după îmbunătăţirea situaţiei economice	6%	8,5%

Cîţiva subiecţi s-au oprit la cîte două variante, de aceea totalul depăşeşte 100%.

Cele două distribuţii relevă mai presus de orice stabilitatea

reprezentării pe care o are opinia publică asupra unei realităţi atît de instabile - şi în particular asupra căilor de a ieşi din criză. Între cele două sondaje apar modificări de mărime, dar nu de ordin sau de ierarhizare. În această privinţă, doar minorităţi mai mici de o zecime din eşantion înclină spre soluţiile periculoase pe care le favorizează situaţiile de criză, cum ar fi: populismul (1), înlocuirea puterii civile printr-o putere militară (3), emergenţa unui lider mesianic (4), restauraţia (5), sau accelerarea activităţii economice prin limitarea libertăţilor democratice (7).

De ambele dăţi, opţiunile subiecţilor se concentrează categoric asupra unei soluţii politico-economice. Între cele două sondaje s-a scurs un an de-a lungul căruia starea economiei nu a încetat să se degradeze. Cu toate acestea, opinia publică nu a renunţat să-şi investească principalele speranţe într-o reformă economică eficientă. De-a lungul aceluiaşi an, formaţiunile politice şi liderii lor s-au dovedit în genere mult mai prejos decît exigenţele momentului istoric - cu toate acestea opinia publică nu şi-a abandonat încă speranţele în constituirea unei puteri politice apte să reformeze economia fără a o ruina. De-a lungul aceluiaşi an, partidele politice s-au afirmat îndeosebi prin strădania de a le nega pe celelalte - cu toate acestea opinia publică aşteaptă în continuare din partea lor să situeze imperativul cooperării dintre ele mai presus de realitatea disensiunilor care le despart. În optica pe care o schiţează cifrele de mai sus, marea miză a alegerilor care vin nu este ce partid sau ce candidat va cîştiga, ci cum poate fi oprit procesul de dezagregare care macină societatea noastră. Problema cea mai dificilă nu ar constitui-o, prin urmare, disponibilitatea electoratului de a alege în cunoştinţă de cauză, ci capacitatea establishmentului politic de a-i oferi alternative plauzibile între care să aleagă.

6. Decizia alegătorului

Trepidaţia care stăpîneşte lumea politică are, în pofida aspectului ei haotic, un scop practic: să influenţeze în sensul dorit decizia finală a alegătorului. Mai greu de aflat este însă în ce măsură alegătorul absoarbe sau respinge această influenţă. Problema, la acest nivel, nu constă în a şti cît de influent este unul sau altul dintre partidele în

competiţie, ci cît de influenţabil se arată electoratul faţă de discursul electoral general pe care i-l adresează ansamblul partidelor politice. În ce relaţie se găseşte decizia alegătorului faţă de această influenţă intenţionată?

Sondajul CIS din iulie a.c. a încercat să abordeze actul crucial al acestei decizii din trei unghiuri:

1. al participării;
2. al opţiunii;
3. al momentului.

Întrebaţi ce au decis în legătură cu prezentarea la vot în 27 septembrie, intervievaţii au răspuns astfel:

1. Am decis să mă prezint	75,0%
2. Am decis să nu mă prezint	3,5%
3. Nu am luat încă nici o decizie	21,0%

În privinţa participării, cu două luni înaintea evenimentului marea majoritate a electoratului pare să se fi decis, iar această decizie este pozitivă. O cincime dintre cei consultaţi continuă să ezite - o ezitare care poate lua sau nu sfîrşit în timp util.

Probabilitatea participării la alegerile de luna viitoare pare astfel superioară participării efective la alegerile din februarie 1992, dar este inferioară intenţiilor de participare declarate înintea acestora din urmă. Din experienţa altor ţări se ştie că de regulă alegerile parlamentare şi prezidenţiale atrag mai mulţi alegători decît alegerile locale. Din propria noastră experienţă ştim că intenţiile declarate de participare la vot nu se realizează integral - în februarie 1992 aproximativ o cincime dintre cei care se pretindeau hotărîţi să se prezinte la urne au îngroşat pînă la urmă rîndurile absenţilor. Rămîne de văzut dacă pe parcursul săptămînilor viitoare procentul celor care îşi asumă intenţia participării va creşte, va scădea, sau va rămîne constant - şi, în cele din urmă, cît de apropiat se va dovedi de numărul celor care, la data fixată, vor fi prezenţi în faţa urnelor.

Concomitenţa alegerilor parlamentare şi a celor prezidenţiale ridică încă o problemă: în ce măsură declararea intenţiei de a participa vizează ambele alegeri, sau numai pe una, şi atunci pe care anume. Rezultatele sondajului arată că în iulie, 93% dintre subiecţi socoteau că, dacă se vor prezenta la secţiile de votare, vor lua parte la ambele

alegeri. Cît despre minoritatea interesată numai de una, ea se împărţea în mod egal între cele două competiţii.

Cu aceasta nu era însă lămurit un aspect esenţial: dacă alegătorul a decis să se prezinte la vot, a decis el şi cui îşi va da votul? Iată reproducerea întrebării din chestionar şi răspunsurilor obţinute: "În momentul de faţă ştiţi sigur cu cine veţi vota?"

1. În alegerile parlamentare	1. Da: 36%	2. Nu: 63%
2. În alegerile prezidenţiale	1. Da: 44%	2. Nu: 55%

La cîteva săptămîni înaintea alegerilor, majoritatea electoratului nu s-a hotărît încă în favoarea cui să voteze. Starea de indecizie este mai pronunţată faţă de partidele care îşi dispută fotoliile parlamentare decît faţă de candidaţii la fotoliul prezidenţial. O cauză a acestei inegalităţi: în momentul sondajului, listele de candidaţi pentru Cameră şi Senat încă nu fuseseră depuse.

Mersul campaniei electorale ar putea să restrîngă, dar şi să extindă starea de indecizie reperată în iulie. Sensul în care va evolua această stare depinde de evoluţia evenimentelor - şi mai ales de eventuala producere a unor evenimente încărcate cu o mare forţă perturbatoare. Or, ivirea unui astfel de eveniment pe parcursul acestei campanii electorale nu este numai posibilă sau previzibilă, ea este programată: guvernul şi-a anunţat hotărîrea irevocabilă de a proceda, cu nici patru săptămîni înaintea alegerilor, la o nouă reducere a subvenţiiilor de stat pentru bunuri de consum de primă necesitate. Cum va acţiona acest nou şoc economic asupra comportamentului electoral al populaţiei?

Mă tem că nici un sondaj nu poate răspunde cu anticipaţie acestei întrebări.

XIII. PREŢURILE TRANZIŢIEI

28 august 1992

Prin ce se deosebeşte campania electorală din 1992 de cea din 1990?

Atunci aveam o mînă de partide - acum avem în jur de 150; atunci opoziţia se reducea practic la cele două partide istorice, acum ea s-a unit într-o coaliţie care şi-a dovedit competitivitatea; atunci aveam un Front - acum avem cel puţin două; atunci candidaţii pentru funcţia prezidenţială erau în număr de trei - acum cei care şi-au anunţat această intenţie sînt vreo douăzeci. Şi totuşi, deosebirea cea mai izbitoare dintre cele două campanii electorale pare să nu se afle în viaţa politică, ci în cea economică. Rafturile pustii ale magazinelor, moştenite de la dictatură, erau în mai 1990 binişor garnisite, fără ca preţurile să fi explodat; aşa-zisele contribuţii, prin care dictatura îi jecmănise pe salariaţi, erau restituite; guvernul FSN-ist închidea binevoitor ochii în faţa trecerii ilegale de la cea mai lungă la cea mai scurtă săptămînă de lucru din Europa; demagogia electorală a puterii lua forma pernicioasă a demagogiei economice iresponsabile; urmările pe termen lung ale acesteia contribuie substanţial la lipsurile care copleşesc astăzi viaţa noastră zilnică. În mod inevitabil, tonul general al campaniei electorale actuale nu mai poate fi jubilant, ca atunci - el încearcă să fie grav, nereuşind, pentru moment, decît să rămînă plicticos.

Adresîndu-se electoratului, protagoniştii acestei campanii îi expun priorităţile lor, în mod necesar diferite. Problema principală nu o constituie însă neasemănarea mutuală a acestor priorităţi, ci distanţa dintre ansamblul lor şi priorităţile populaţiei. Pornind nu de la ceea ce le explică protagoniştii, ci de la propria lor experienţă cotidiană, ce îi îngrijorează acum cel mai mult pe alegători? Există solicitatori de voturi care exprimă aceste priorităţi, sau care pot măcar să-şi adapteze discursul la realitatea lor? CIS a abordat această temă în iulie 1992 reluînd-o în sondajul din august, efectuat în prima decadă a lunii pe un eşantion naţional reprezentativ care a cuprins 1.114 persoane în vîrstă de peste 17 ani, domiciliate în 20 de localităţi urbane şi 20 rurale din 30 de judeţe, plus capitala. Coeficientul de eroare: ± 2,93.

1. Ierarhia grijilor

Avînd de ales dintr-un set de 10 variante, intervievaţii au situat în ambele luni în vîrful acestei ierarhii a grijilor aceleaşi patru teme, dispuse în aceeaşi ordine:

Rangul în ierarhie	Varianta	Iulie	August
1.	Rămînerea veniturilor în urma preţurilor	34%	40%
2.	Nesiguranţa locului de muncă	31%	30%
3.	Corupţia - necinstea unora cu funcţii oficiale	28%	29%
4.	Specula - unii se îmbogăţesc pe seama altora	24%	25%

După cum se vede, o lună de sloganuri electorale şi de frenezie politică nu a modificat aproape cu nimic compoziţia acestui fronton al necazurilor obşteşti. Cele mai supărătoare dintre acestea nu sînt de natură politică, ci economică, unele şi cu implicaţii etnice. Pentru a sugera ponderea relativă a grijilor economice, amintesc frecvenţele cu care subiecţii au indicat alte genuri de necazuri: degradarea ordinei publice (în chestionar "Teama de hoţi, bandiţi") - 13%; menţinerea vechiului aparat (în chestionar "Ne conduc aceiaşi oameni") - 18%. Stabilitatea acestei topografii a neliniştilor populare nu e dovedită numai de modul cum se ierarhizează, ci şi de insistenţa - procentajele - cu care intervievaţii le desemnează. Virtual egale pentru trei itemi din tabelul de mai sus, aceste procentaje suferă o singură schimbare semnificativă: sporul cu şase puncte, din iulie pînă în august, al celor care se plîng de adîncirea dezechilibrului dintre venituri şi preţuri.

Pentru un interval atît de scurt, sporul este substanţial. El sugerează că, pe măsură ce reformatorii izbutesc să reformeze, achizitorii nu mai izbutesc să achiziţioneze bunurile de care au nevoie. Primii susţin pe bună dreptate că nu putem înainta către o economie reală rămînînd prinşi în capcana preţurilor iluzorii. Cu aceeşi îndreptăţire, ultimii simt că aceste preţuri iluzorii abia le mai permit să-şi procure pîinea reală cea de toate zilele reale.

2. Prețuri și subvenții

Contrar aparențelor, la actul de cumpărare al fiecărei pîini, sau sticle de lapte, sau bucăți de carne, nu participă numai cumpărătorul și vînzătorul, ci și doi plătitori: unul este vizibil - cumpărătorul, celălalt invizibil - statul. Generozitatea statului se manifestă sub această formă în mod egal față de toți cumpărătorii, oricît de inegali ar fi ei. Și astfel, în prezent, statul participă cu același obol și la pîinea șomerului, și la cea a milionarului, ivit și unul și celălalt din împleticelile tranziției. Introducerea economiei de piață impune ca prețul pîinii - ca și cel al oricărei mărfuri - să exprime valoarea ei, așa cum aceasta este determinată de raportul dinamic dintre cerere și ofertă. Pentru a ajunge acolo, obolul statului ar trebui să dispară, cumpărătorul pîinii devenind singurul ei plătitor și achitînd prin urmare prețul ei integral.

Guvernul Roman a schițat în această direcție un prim pas, pare-se foarte vag pregătit, faimoasa "liberalizare a prețurilor" din 1991, greu de considerat altfel decît ca un eșec. Instruit de această nereușită - ca și de cea a "terapiei de șoc" experimentată în Polonia - guvernul Stolojan a adoptat o strategie a gradualității: subvențiile de stat nu sînt anulate de la o zi la alta, ci reduse treptat, pînă la dispariție. Temperat prin diminuare, prin etapizare și prin ajustări parțial compensatoare ale veniturilor, șocul trecerii de la prețuri iluzorii la prețuri reale din punct de vedere economic ar putea fi eventual mai ușor absorbit de populație, evitîndu-se actualizarea uriașului său potențial exploziv.

Prima testare a acestei strategii, petrecută în primăvară, a stîrnit profunde nemulțumiri, dar nu seisme sociale. Sub acest aspect, prima etapă reprezintă un succes, care nu garantează însă cîtuși de puțin succesul etapei următoare. Devotat reformei atît ca prim-ministru, cît și ca economist, dl. Stolojan demonstrează cu argumente convingătoare că a doua operațiune de reducere a subvențiilor de stat trebuie să aibă loc la data stabilită inițial: 1 septembrie 1992. Partidele reprezentate în guvern păstrează în această privință o tăcere care nici nu le angajează, nici nu le onorează, pe cînd sindicatele radicale resping argumentele premierului, nesfiindu-se să le contrapună iminența unei "explozii sociale". Se cunoaște deci ce spune guvernul, ce nu spun partidele din guvern și ce spun sindicatele

- dar nu se cunoaște ce spune populația. Se fac eforturi de prognozare a orientării voturilor; ce prognoză s-ar putea schița însă despre reacțiile populației la viitoarea ridicare a prețurilor?

Din punct de vedere economic, măsura este imperios necesară; din punct de vedere social, ea este purtătoarea unor riscuri incalculabile. Asumarea acestui risc a dus la căderea primului guvern anticomunist din Estul Europei -Mazowiecki în Polonia; neasumarea acestui risc a dus pînă la urmă la falimentul reformei lui Gorbaciov și la prăbușirea URSS. Însemnătatea problemei este prea hotărîtoare și datele la care poate accede CIS prea puțin verificabile pentru a îngădui o prognoză. Ceea ce se poate totuși încerca ar fi reperarea unor tendințe semnificative.

3. Trei întrebări

Încercarea de a surprinde astfel de tendințe a fost întreprinsă în direcția următoarelor trei întrebări:

1. cum resimte populația efectele primei reduceri a subvențiilor și ale indexărilor care au însoțit-o?

2. cum privește populația perspectiva efectuării celei de a doua reduceri a subvențiilor la 1 septembrie 1992? - și

3. în ce măsură ricoșeurile acestor reduceri efectuate sau anunțate, au erodat sau nu încrederea populației în reforma economiei?

Prima întrebare: diminuarea subvențiilor de stat aplicată în primăvară a provocat scăderea nivelului de trai pentru familiile a 60% dintre intervievați. Pe marginea acestei sumare informații, se pot avansa cîteva supoziții:

a. indexarea veniturilor nu a compensat creșterea prețurilor, consecința fiind o nouă scădere a puterii de cumpărare;

b. respectiva scădere este resimțită de majoritatea celor investigați - aproape două treimi din eșantion - incluzînd, mai mult decît probabil, familiile cele mai defavorizate;

c. prin anvergura lui, acest efect al primei reduceri restrînge capacitatea populației de adaptare la cea de a doua, mărind gradul ei de periculozitate.

Amînarea operațiunii de la 1 septembrie ar putea însemna abandonul de fapt al reformei economice - efectuarea insuficient de

circumspectă a aceleiaşi operaţiuni ar putea însemna abandonul de fapt al tranziţiei. După cît se pare, ar fi de dorit ca operaţiunea să aibă loc; să fie cît mai temeinic pregătită; compensaţia oferită prin indexări să fie cît mai efectivă.

Iată a doua întrebare în formularea din chestionar, însoţită de răspunsurile obţinute: "Guvernul intenţionează să aplice o nouă reducere a subvenţiilor înainte de sfîrşitul anului. După părerea dvs., o astfel de măsură:

1. Trebuie să fie luată neapărat	21,0%
2. Nu trebuie să fie luată	31,6%
3. Trebuie să fie luată, dar nu anul acesta	30,9%
4. Nu ştiu"	16,2%

Numai o cincime din eşantion aderă fără rezerve la poziţia guvernului şi numai aproape o treime i se împotriveşte categoric. Aproape o treime reprezintă şi gruparea celor care acceptă măsura, dar nu programarea ei. Dacă facem abstracţie de condiţia programării - data - cei care admit în principiu diminuarea subvenţiilor formează o slabă majoritate: 21 + 30,9 - circa 52%. Pentru guvern acestea sînt date mai curînd încurajatoare. Ele sugerează, printre altele, că nici chiar toţi cei 60% pe care prima reducere i-a afectat nu sînt împotriva celei de a doua.

A treia întrebare s-a referit în mod direct la căile ieşirii din criză. Dintre cele opt variante propuse de chestionar, subiecţii au optat în cel mai mare număr pentru "Întocmirea unui program de reformă economică pe care să-l sprijine toate forţele politice": 40,3%. Varianta situată pe rangul doi al acestei ierarhii: "Alcătuirea unei puternice coaliţii între toate partidele importante" nu a întrunit decît 23,7%, iar cea a reîntronării fostului rege 9,9%.

Obiectul acestor strădanii, dispute, şovăieli şi încercări este o realitate economico-socială: structura preţurilor pe care organizarea stalinistă a societăţii şi-a creat-o, care i-a permis să realizeze industrializarea şi să se reproducă timp de decenii. Nevoia de a înţelege alcătuirea acestei structuri cu scopul de a o putea înlătura nu a apărut acum. În ce mă priveşte, am încercat să mă apropii de această temă cu cinci ani în urmă, pe cînd lucram la manuscrisul publicat ulterior în SUA sub titlul "Exit"*, redactat la Bucureşti în anii

1987-1988 şi tipărit în SUA în anul 1990, din care îmi permit să citez fragmentele de mai jos.

"Stalinismul s-a dovedit la fel de incapabil şi să suprime piaţa, şi să o accepte. De altminteri, în jurul acestei ambiguităţi cardinale gravitează ambiguitatea reformelor şi contra-reformelor care jalonează istoria acestor societăţi. Din aceeaşi ambiguitate generică decurge si distincţia dintre regimul economic al mijloacelor de producţie şi cel al bunurilor de consum. Pentru managerii mijloacelor productive, care nici nu le cumpără, nici nu le vînd, preţul acestora nu are o semnificaţie economică, ci doar scriptică. Dimpotrivă, preţurile bunurilor de consum, în pofida ilegitimităţii lor economice, îşi păstrează întreaga lor energie prohibitivă pentru prezumtivii lor cumpărători. Irelevante în primul caz şi restrictive în cel de al doilea, înstrăinate de substanţa care le este inerentă şi de funcţiile lor specifice, preţurile extra-economice protejează aceste economii împotriva reglării lor de către piaţă. Aşa cum dovedesc în special evoluţiile din ultimii ani, alternativa reală a acestei reglări nu este, pe termen lung, o altă reglare, ci o stare cronică de dereglare."[1]

Fructul economic final al planificării staliniste este haosul. "La noi preţurile petrolului, minereurilor şi ale materiilor prime agricole sînt prea coborîte, în timp ce preţurile pentru produsele construcţiilor de maşini sînt prea ridicate" - subliniază unul dintre ideologii perestroikăi. "Noi am redus prea drastic preţurile pentru hrană şi servicii publice ridicînd în schimb la un nivel nepermis de înalt preţurile produselor de consum manufacturate. În prezent, consumatorul sovietic primeşte peste 50 de miliarde ruble din visteria statului sub forma subsidiilor de stat pentru alimentele de bază şi pentru servicii. Dar de ce nu ar primi el direct aceşti bani, sub formă de salariu? Ce sens are ca el să plătească sub preţul real pentru carne şi peste preţul real pentru textile şi îmbrăcăminte? De ce nu ar plăti pentru toate aceste bunuri preţul lor real?" Un alt autor sovietic scrie cu privire la necesitatea reformei economice: "Urgenţa unei asemenea reforme este determinată... de devierea preţului multor bunuri de

[1] Pavel Câmpeanu "Exit - Toward Post-stalinism" M.E Sharpe, Armonik, New York, London, 1990

consum de la valoarea lor socială." Impusă multă vreme cu ajutorul unor prețuri imaginare, reglarea globală devine ea însăși imaginară.

Ceea ce conferă crizei societăților staliniste caracterul ei unic este faptul că majoritatea societății, începînd cu clasa muncitoare, apără structura vetustă a prețurilor extra-economice atît împotriva puterii cît și împotriva opoziției (cazul Poloniei).

În pofida declinului dezastruos al nivelului său de viață, provocat de acest anacronism, populația continuă să rămînă atașată avantajelor aparente sau imediate pe care le găsește în respectivele prețuri.

Unul dintre aceste avantaje este existența prețurilor subvenționate, altul este stabilitatea lor.

"...Impuse la voia întîmplării, în diferite momente, așa cum cereau împrejurările, prețurile astfel improvizate nu au format niciodată un sistem, ci pur și simplu o aglomerare de straturi suprapuse, separînd societatea de valoarea produselor ei. Privită în retrospectivă, funcția istorică a regulatorului global a fost, la acest nivel, aceea de a distorsiona procesul economic al formării prețurilor - sau mai direct spus, funcționalitatea lui a fost aceea de a provoca disfuncționalitatea generalizată a economiei.

...Pe ansamblu, acțiunea regulatorului global asupra economiei are o formă circulară, închisă, o muncă de Sisif, osîndită să se autoreproducă la nesfîrșit. Acțiunea parcurge în linii mari două faze: în prima, grija de căpetenie a regulatorului este să perturbe funcționarea mecanismelor economice - iar în a doua, să prevină degenerarea acestor perturbări într-o criză incontrolabilă. Distorsiunea mecanismelor economice este obținută în genere pe două căi: prin ignorarea, și prin subjugarea lor."

XIV. CUI ÎI DĂM VOTUL?

August 1992

1. Pluralismul ca învălmășeală

Întrebarea din titlu nu țintește să avanseze o prognoză statistică, ci să detecteze motivația deciziilor de vot. Dacă toate formațiunile angajate în actuala competiție electorală ar fi identice ar trebui să votăm fie cu toate, fie cu nici una. Faptul că totuși votăm cu una îndreptățește presupunerea că i-am găsit acesteia merite de care celelalte par lipsite. Preferăm un partid pentru că, în realitatea lui sau în imaginația noastră, se deosebește de toate celelalte într-un mod care îl avantajează. Cu alte cuvinte, dacă votul este precedat de o decizie, ea își află motivația în imaginea pe care și-o face alegătorul atît despre formațiunea căreia îi dă sufragiul, cît și despre cele cărora li-l refuză. Obiectul acestei imagini este identitatea politică a formațiunilor care își dispută sprijinul electoratului. Impactul acestei imagini depinde de măsura în care respectivele formațiuni posedă cu adevărat o asemenea identitate - dar și de măsura în care alegătorii percep acestă identitate reală în mod adecvat.

Identitatea politică a unui partid este dată de o multitudine de trăsături -cum ar fi tradițiile, asocierea cu un anumit segment al populației, cacteristicile programatice. orientarea generală, liderii, raportul cu puterea, stilul etc. Nu are rost să căutăm astfel de trăsături la cele aproximativ 150 de formațiuni ratificate de tribunal și, în aproape totalitatea lor, ignorate de electorat, componente ale unui pluralism statistic care nu este cu necesitate și unul politic. Marea majoritate a acestor înjghebări au dobîndit dreptul de a pretinde că există, dar nu și capacitatea de a exista efectiv, ca instituții politice active.

Sondajul C.I.S. și-a propus să afle dacă alegătorii dețin un minim de informații susceptibile să-i ajute în identificarea formațiunilor care îi solicită. Abordarea acestei teme reclamă, de la bun început, o dublă selecție. Prima, care să conecteze investigația nu la învălmășeala celor 150 de denumiri, ci la grupul celor cîteva formațiuni susceptibile să reprezinte pluralismul. În acest scop, plecînd de la performanțele electorale anterioare și de la datele sondajelor, au fost introduse în chestionar următoarele formațiuni individuale:

1. P.S.D.	2. P.E.R.	3. M.E.R.	4. U.D.M.R.
5. P.S.M.	6. P.N.Ţ.C.D.	7. P.R.M.	8. F.S.N.
9. P.N.L	10. P.A.C.	11. F.D.S.N.	12. P.D.A.R.
13. P.L.A.T.	14. P.U.N.R.		

A doua selecţie operează asupra trăsăturilor care pot desemna fizionomia politică a unui partid. O tratare exhaustivă fiind exclusă, orice selecţie rămîne amendabilă. Asumînd acest risc, C.I.S. a hotărît pînă la urmă să se rezume la numai două trăsături de acest gen - una conjuncturală: dacă partidul la care se referă întrebarea face parte din guvern sau din Convenţia Democratică; şi a doua, generală: unde s-ar plasa partidul respectiv într-un spectru politic determinat prin reperele clasice stînga-centru-dreapta, model readus mereu în actualitate de protagonişti şi analişti ai campaniei electorale în curs. Pe cînd cele două Fronturi îşi supralicitează vocaţia de stînga, P.L.A.T. propune distribuirea locurilor de candidaţi pe listele Convenţiei Democratice în virtutea principiului egalităţii între partidele de centru-dreapta şi cele de centru-stînga care fac parte din această coaliţie.

În ce măsură aceste criterii de diferenţiere trec din lumea celor care solicită voturile în lumea celor care urmează să le dea?

2. Între opoziţie şi putere

a. Confuzia ca stare

Întrebarea dacă un partid face parte din guvern sau din opoziţie pare una dintre cele mai simple pentru un sondaj preelectoral. Ea testează un nivel foarte elementar al informării politice şi o face sub forma de maxim confort a unei alternative simple: ori-ori. Simplă cu adevărat, în sine, întrebarea este considerabil complicată de ambiguităţile care mişună în viaţa noastră politică. Deoarece aici, pe lîngă partidele care fac parte din guvern şi cele care fac parte din opoziţie, există şi partide care par să nu facă parte nici din unul, nici din cealaltă, cum ar fi P.U.N.R.-ul, ori care fac parte din ambele, ca de pildă P.N.L. sau F.D.S.N. Înainte de a deplînge incultura politică a electoratului trebuie să nu uităm enorma confuzie a ambianţei politice care îi cere să se orienteze raţional într-o ambianţă iraţională. Exemple: la formarea actualului cabinet, Ministerul Mediului a fost oferit M.E.R., care şi-a desemnat un reprezentant în acestă funcţiune.

Acum M.E.R. îşi dezavuează reprezentantul, cerînd guvernului să-l demită - cerere pe care primul-ministru nu pare grăbit să o satisfacă. Astfel, persoana care ocupă în acest guvern postul de ministru al mediului nu mai reprezintă formaţiunea care a acreditat-o iniţial, ci pe primul-ministru, care refuză să discrediteze. În această situaţie, mai poate fi considerată M.E.R. o formaţiune de guvernămînt?

Morala: măsura în care unele partide au dobîndit o influenţă politică efectivă nu concordă neapărat cu măsura în care au dobîndit şi o identitate politică efectivă. Cît de clar poate percepe electoratul o identitate politică neclară? Sau: în percepţia lui de către electorat, acest deficit efectiv de identitate politică sporeşte sau diminuează?

b. Confuzia ca reprezentare

Sondajul care a încercat să tatoneze în această direcţie s-a desfăşurat în prima decadă a lui august 1992. Pentru fiecare dintre cele 14 formaţiuni menţionate mai înainte, subiecţii urmau să precizeze dacă face parte din guvern sau din Convenţia Democratică, a treia variantă de răspuns fiind "Nu ştiu".

Informarea alegătorilor asupra acestui aspect s-ar fi dovedit perfectă dacă întregul eşantion ar fi plasat toate formaţiunile în poziţia pe care o au cu adevărat: P.D.A.R. în guvern: 100%, P.A.C. în Convenţia Democratică: 100% ş.a.m.d. Rezultatul de pe teren este însă tocmai invers: în proporţii variabile, fiecare dintre cele 14 formaţiuni este considerată ca găsindu-se concomitent şi în guvern şi în opoziţie, la toate adăugîndu-se şi o grupare de alegători care nu ştiu să le localizeze. Dispersia răspunsurilor acoperă toate posibilităţile oferite de chestionar şi relevă reprezentarea confuză de către electorat a acestei realităţi politice confuze. Modul cum partidele se raportează la alternativa putere/opoziţie nu se converteşte într-o informaţie relevantă asupra identităţii lor politice.

Acest deficit de identitate este comun - dar nu este nici egal, nici analog. Apar, între cele 14 formaţiuni, deosebiri de substanţă şi deosebiri de gradaţie. Diferenţele de substanţă provin din tipurile de răspunsuri eronate, cele de gradaţie din relaţia cantitativă între răspunsuri corecte şi răspunsuri incorecte, precum şi între răspunsuri concludente (implicînd opţiuni) şi răspunsuri neconcludente (fără opţiuni: nu ştiu). Iată o miniatură a acestei tipologii a diferenţelor, ilustrată de patru partide (în %):

	1	2	3	4
Partidele	Guvern	Opoziţie	Prevalenţa	Nu ştiu
1. P.E.R.	14,5	24,7	+10,2	56,1
2. P.A.C.	4,6	55,2	+50,6	34,8
3. P.D.A.R.	32,8	8,4	+24,4	52,2
4. P.R.M.	8,3	7,9	=	71,5

Această selecţie cuprinde cele trei tipuri de erori de substanţă prezente pe ansamblul sondajului:

1. plasarea în guvern a P.E.R. şi P.A.C., afiliate la Convenţia Democratică;

2. plasarea în Convenţia Democratică a P.D.A.R., care face parte din guvern;

3. plasarea şi în guvern şi în Convenţia Democratică a Partidului România Mare care nu face parte nici din unul, nici din cealaltă.

Datele subliniate reprezintă proporţia alegătorilor care indică în mod corect poziţia fiecărei formaţiuni în raport cu binomul putere/opoziţie. Inegalitatea este evidentă: poziţia P.A.C este cunoscută de majoritatea eşantionului, a P.D.A.R. de o treime şi a P.E.R. de un sfert. Aceasta este informaţia cea mai simplă şi mai directă. Dar ea omite contextul - şi anume răspunsurile incorecte şi pe cele care asumă necunoaşterea.

Cu aceasta trecem de fapt la aspectul gradaţiei. Căci examinarea contextului scoate răspunsurile corecte din solitudinea lor artificială şi le alătură celor incorecte, permiţînd să se afle de ce parte se află prevalenţa şi care este amploarea ei. Acest din urmă indicator este consemnat în coloana din tabelul de mai sus care îi poartă numele; procentul indică diferenţa dintre cele două categorii de răspunsuri, semnul care îl precede fiind + atunci cînd prevalează răspunsurile corecte şi = cînd balanţa nu înclină de nici o parte.

În trei dintre cele patru cazuri incluse în acelaşi tabel primează răspunsurile corecte; această preponderenţă pozitivă este de cinci ori mai largă pentru P.A.C. decît pentru P.E.R.; în nici unul dintre cazuri nu au întîietate răspunsurile greşite - această particularitate se extinde asupra întregului sondaj şi constituie probabil rezultatul lui cel mai îmbucurător; în sfîrşit, în cel din urmă caz, cel al României Mari, nu

există prevalenţă, răspunsurile corecte au aceeaşi pondere ca şi cele incorecte. Dincolo de jocul formal al cifrelor, această egalitate ar putea sugera un anumit tip de identitate politică deficitară, sau/şi un anumit mod de reprezentare a acestui deficit în optica alegătorilor.

Ultima coloană arată că necunoaşterea asumată a poziţiei diverselor formaţiuni înregistrează frecvenţe sensibil inegale. Alegătorii care declară că nu ştiu unde se situează România Mare sînt de peste două ori mai numeroşi decît cei care reacţionează în acelaşi mod faţă de P.A.C. Aici ar putea fi vorba mai puţin de preferinţe sau idiosincrazii ale electoratului, cît de realităţi ale vieţii politice: adeziunea P.A.C. la Convenţia Democratică este o astfel de realitate, la fel de notorie ca şi cea a balansării României Mari între putere şi extra-putere.

Prin folosirea aceloraşi repere, rezultatele de ansamblu ale sondajului pentru toate cele 14 formaţiuni pot fi descrise astfel:

1. Răspunsurile corecte au o pondere superioară pentru nouă formaţiuni. Prevalenţa pozitivă cea mai fermă o înregistrează F.S.N. cu +75,4%, P.N.Ţ.C.D. cu +57,6% şi P.A.C. cu +50,6%.

2. Proporţii egale de alegători situează atît în guvern cît şi în Convenţia Democratică, M.E.R., P.U.N.R., Partidul România Mare şi Partidul Socialist al Muncii. Electoratul proiectează în această zonă de ambiguitate maximă cele trei partide extremiste. Echivalenţa răspunsurilor corecte cu cele incorecte caracterizează toate aceste patru formaţiuni, dar ea se stabileşte la nivele variabile - cel mai ridicat fiind al M.E.R: 17%, şi cel mai coborît al P.S.M.: 6%.

3. Formaţiunile a căror poziţie este corect indicată de majoritatea eşantionului - cotele pozitive maxime - sînt: F.S.N. - 77,3%; P.N.Ţ.C.D. - 63,9%; P.N.L. - 57,0%; P.A.C. - 55,2%.

Cele mai reduse proporţii de răspunsuri corecte sînt înregistrate de aceleaşi trei partide extremiste, în ordinea următoare: P.S.M. - 6,6%; Partidul România Mare - 7,9%; P.U.N.R. - 10,0%.

4. Necunoaşterea de către alegători a relaţiei faţă de binomul putere/opoziţie, asumată ca atare, se distribuie astfel:

Procentaje maxime	P.S.M.	75,4%
	Partidul România Mare	71,5%
	P.U.N.R.	67,0%
	M.E.R.	58,1%
Procentaje minime	F.S.N.	17,7%
	P.N.L.	26,5%
	P.N.Ţ.C.D.	26,7%
	P.A.C.	34,8%
	U.D.M.R.	38,3%

Pronunţarea electoratului în cunoştinţă de cauză nu este îngreunată numai de numărul enorm al partidelor formale, ci şi de lipsa de pregnanţă a identităţii unor partide reale. Chiar şi un reper atît de elementar cum este cel al raportului acestor partide faţă de putere şi faţă de opoziţie dă naştere la numeroase confuzii. În limitele îngăduite de testarea acestui reper se poate constata că, la puţine zile înaintea alegerilor, segmente largi ale electoratului au o reprezentare cu totul aproximativă despre identitatea politică a partidelor între care urmează să opteze.

3. Stînga - Centru - Dreapta

Celălalt reper cu ajutorul căruia sondajul încearcă definirea identităţii politice a partidelor reale este cel a tripticului stînga-centru-dreapta. Campania electorală pare să fi stimulat integrarea acestor noţiuni în retorica publică. Au căpătat ele putere de circulaţie şi în reprezentările pe care şi le face electoratul despre spectrul politic actual? Îl ajută ele să-şi construiască o imagine mai validă asupra identităţii politice a formaţiunilor între care urmează să aleagă?

Revenind la acelaşi 14 partide, sondajul le-a cerut intervievaţilor să le situeze pe una dintre următoarele cinci poziţii ale spectrului politic: extrema stîngă, stînga, centru, dreapta, extrema dreaptă.

Iată rezultatele cele mai concludente:

1. la fel ca în testul anterior, şi de această dată nici una dintre cele 14 formaţiuni nu este plasată pe o singură poziţie - dimpotrivă, fiecare se regăseşte pe toate cinci. Adăugîndu-i pe cei care declară că nu ştiu, prezenţi la rîndul lor în toate cazurile, se ajunge la un tabel final cuprinzînd 84 de procentaje - o lectură cel puţin inconfortabilă, de care prefer să îi scutesc pe cititorii lui "22";

2. nu există partid căruia majoritatea eşantionului să îi atribuie una singură dintre aceste poziţii - oricare. Cele mai ridicate două cote - singurele care depăşesc 40% - le înregistrează: P.S.M. - ca formaţiune de extremă stîngă: 48,5% şi M.E.R. - ca formaţiune de centru: 45,0%;

3. cu cît mai scăzut este procentajul maxim al unui partid, cu atît mai mare este dispersia răspunsurilor, şi deci confuzia alegătorilor asupra identităţii lui definită prin aceste repere. Într-o astfel de situaţie se găsesc următoarele formaţiuni, care nu ating, în nici una dintre cele cinci poziţii, plafonul de 30%: F.S.N., P.A.C., P.L.A.T., P.S.D.R. şi Partidul România Mare, deţinătorul celui mai coborît procentaj maxim: 23,2% ca partid de extremă stîngă;

4. prin jocul opţiunilor inegale, fiecare dintre cele cinci repere îşi edifică propria sa ierarhie, dominată de formaţiunile cărora alegătorii le atribuie cel mai frecvent respectiva poziţie. Vîrfurile celor cinci ierarhii - primele trei formaţiuni în ordinea de mărime a procentajelor - se înfăţişează astfel:

I. Centru:	1. M.E.R.	45,0%
	2. P.D.A.R.	37,9%
	3. P.U.N.R.	32,4%
II. Extrema stîngă:	1. P.S.M.	48,5%
	2. Partidul România Mare	23,2%
	3. F.D.S.N.	20,4%
III. Stînga:	1. F.D.S.N.	30,4%
	2. F.S.N.	29,3%
	3. P.S.D.R.	22,7%
IV. Extrema dreaptă:	1. U.D.M.R.	30,1%
	2. P.A.C.	21,3%
	3. P.N.Ţ.C.D.	19,7%
V. Dreapta:	1. P.N.Ţ.C.D.	34,3%
	2. P.N.L.	32,5%
	3. P.L.A.T.	29,7%

Toate cele şase ranguri de vîrf ale dreptei şi extremei drepte sînt deţinute de formaţiuni care fac sau au făcut parte din Convenţia Democratică. În viziunea electoratului nostru, purtătorii cei mai

consecvenți ai extremismului de dreapta nu sînt România Mare sau P.U.N.R., ci U.D.M.R. şi P.A.C.

5. pentru a ajunge cu ajutorul acestor repere la o calsificare simplă a celor 14 formațiuni am însumat cele două orientări de dreapta: dreapta + extrema dreaptă, sub denumirea "dreaptă" şi a celor două de stînga sub denumirea "stînga". Diferența dintre cele două totaluri a arătat pentru care formațiuni prevalența procentajelor merge spre dreapta şi pentru care spre stînga. Iată, pentru exemplificare, cum arată aceste operațiuni de aritmetică elementară în cazul F.S.N.:

Extrema stîngă:	10,2% +	Extrema dreaptă:	2,2% +
Stînga:	29,3%	Dreapta:	11,2%
"Stînga":	39,5%	"Dreapta":	13,4%
"Stînga":		39,5% –	
"Dreapta":		13,4%	
Prevalența stîngii:		26,1%	

Proporția alegătorilor care atribuie F.S.N. o orientare de stînga este de trei ori mai mare decît a celor care văd în el un partid de dreapta. În optica electoratului, descrisă prin acest mod de calcul, F.S.N. este mai curînd un partid de stînga decît unul de dreapta. Surplusul procentual care îi conferă această poziție este de 26,1%

Efectuînd acelaşi calcul, se ajunge la următoarea clasificare a formațiunilor în partide de dreapta şi partide de stînga, într-o ordine care este cea a mărimii surplusurilor:

Partide de stînga		Partide de dreapta	
Denumirea	Surplusul (%)	Denumirea	Surplusul (%)
1. P.S.M.	54,7	1. P.N.Ț.C.D.	39,9
2. F.D.S.N.	39,5	2. P.A.C.	34,1
3. F.S.N.	26,1	3. U.D.M.R.	31,5
4. P.D.A.R.	21,1	4. P.N.L.	19,7
5. P.S.D.R.	14,2	5. P.L.A.T.	15,7
6. P.R.M.	8,9	6. M.E.R.	2,4
7. P.U.N.R.	7,5		

Din motive tehnice, P.E.R. nu a putut fi inclus în această clasificare. Sugestia pe care o degajă acest tablou este aceea a unei incoerențe generalizate. Potrivit delimitărilor de mai sus, guvernul Stolojan ar fi şi de dreapta şi de stînga - o stîngă şi o dreaptă care s-ar afla concomitent şi în tabăra puterii, şi în a opoziției.

Orientarea de dreapta sau de stînga pe care şi-o proclamă unele partide nu devine o realitate politică decît dacă este omologată de electorat - ceea ce, deocamdată, nu se întîmplă. Atîta timp cît persistă prejudecata conform căreia P.C.R. ar fi fost un partid de extremă stîngă, şansele noastre de a da acestor noțiuni o întrebuințare utilă rămîn precare. Electoratul poate cu greu deosebi care partide sînt de dreapta şi care de stînga, care se află la putere şi care în opoziție; pe ce se va întemeia în acest caz decizia lui de a vota cu unele, şi nu cu altele?

Desigur, cele două criterii pe care le-am testat nu epuizează tema identității politice a formațiunilor angajate în această campanie electorală. Testul sugerează totuşi că decizia celor mai mulți alegători nu va fi în cele din urmă rodul unei reflecții raționale, ci mai curînd al unei improvizații de moment. De aici şi riscul ca ei să-şi modifice destul de grabnic simțămintele față de Parlamentul pe care îl vor fi ales în acest fel.

XV. WANTED: UN PRIM-MINISTRU, UN GUVERN

6 noiembrie 1992

N.B. La data cînd închei rîndurile de mai jos, ţara are un Parlament, un Preşedinte şi chiar o opoziţie - ea nu are un guvern care să fi rezultat din recentele alegeri.

1. Schimbare de mobilier

De-a lungul ultimului an, principala mobilă a vieţii noastre politice a fost urna. Toamna trecută, ea se pregătea pentru referendumul asupra Constituţiei, consumat în decembrie '91 cu rezultate mult mai avantajoase pentru putere decît pentru opoziţie. Două luni mai tîrziu, alegătorii reveneau la aceleaşi urne pentru a-şi desemna primarii şi consilierii locali - competiţie ale cărei rezultate păreau să vestească declinul puterii şi avîntul opoziţiei. Următoarea noastră întîlnire cu urnele era prevăzută să aibă loc, potrivit acordului dintre formaţiunile politice, peste alte trei luni, dîndu-ne prilejul să alegem un nou Parlament şi un nou Preşedinte. Vechiul Parlament şi vechiul Preşedinte aveau însă atît motivele, cît şi mijloacele de trebuinţă, spre a transforma aceste trei luni în şapte. Şi astfel, pentru prezidenţiale, urnele au înghiţit de abia în 27 septembrie cele 11.898.856 de buletine valabil exprimate, cărora în 11 octombrie li s-a adăugat suplimentul de 12.034.636 al turului II de scrutin. Acum febra electorală prelungită pare să se stingă şi, odată cu ea, pendularea noastră între domiciliu şi secţii de votare. Urnele sînt strînse şi depozitate în cine ştie ce atenanse bine ferecate, de unde să sperăm că nu vor mai fi scoase pînă în 1996 - iar viaţa noastră politică îşi strămută centrul în jurul altui mobilier: fotoliul, în dubla lui variantă, parlamentară şi guvernamentală. Priorităţile CIS se mută, şi ele, către aceeaşi direcţie. Primul sondaj post-electoral, declanşat chiar în ziua care a urmat celui de al doilea tur de scrutin, a încercat astfel să afle cîte ceva despre felul cum văd alegătorii alcătuirea viitorului guvern. Problema a fost abordată sub trei aspecte: *importanţa; compoziţia politică; primul-ministru.*

Sondajul s-a desfăşurat: în săptămîna 12-18 octombrie 1992, pe un eşantion naţional cuprinzînd 1.142 persoane în vîrstă de peste 17 ani, domiciliate în 19 localităţi rurale şi 14 urbane din 23 de judeţe, plus Capitala. Coeficient de eroare: 3,84. Interviurile au fost realizate, ca întotdeauna, la domiciliul subiecţilor, de către operatorii care alcătuiesc reţeaua teritorială a CIS şi care au înregistrat răspunsurile pe chestionare individuale.

2. Cît de important este guvernul?

Puţine alegeri desfăşurate recent în Europa au atras în faţa urnelor o proporţie atît de ridicată de alegători ca alegerile noastre din această toamnă. Îndărătul acestei afluenţe se poate bănui speranţa că o schimbare politică ar facilita o schimbare în mai bine de ordin economic şi social. Subiecţii au fost deci întrebaţi dacă speră că după alegeri situaţia din ţară se va îmbunătăţi. Aceeaşi întrebare le fusese pusă cu privire la localităţile unde domiciliază, după alegerile din februarie 1992. Răspunsurile obţinute în aceste două împrejurări s-au grupat astfel (în %):

	Februarie	Octombrie
Situaţia se va îmbunătăţi	33	47
Va rămîne la fel	20	16,5
Se va înrăutăţi şi mai mult	13	16
Nu ştiu	34	20

Din cele patru răspunsuri posibile, primul este în octombrie cel care invocă o astfel de speranţă. Ea pare a fi împărtăşită de majoritatea celor prezenţi la urne - dar şi minoritatea celor mai puţin optimişti atinge proporţii apreciabile. Prezenţa la vot are deci şi alte motivaţii decît această speranţă, pe care şi-o asumă totuşi aproape jumătate din eşantion. Comparaţia dintre cele două coloane reliefează nu numai amploarea, ci şi dinamismul acestui optimism. În intervalul de opt luni care desparte cele două sondaje, declinul general al societăţii româneşti s-a accentuat considerabil, de o manieră mai curînd sugrumătoare decît dătătoare de speranţă - şi totuşi, numărul celor care speră, în loc să scadă a crescut substanţial. Obiectul acestor speranţe nu este o formaţiune politică sau alta, ci ansamblul

instituţiilor democratice pe cale de a se înrădăcina. Pentru a concretiza întrucîtva această adeziune generală la valorile democraţiei, intervievaţii au fost solicitaţi să indice instituţia care va avea rolul principal în conducerea statului în perioada următoare, acţionînd deci ca agent al îndeplinirii speranţelor lor. Sondajul a propus trei asemenea instituţii, iar opţiunile s-au distribuit după cum urmează (în %):

Viitorul Preşedinte	34
Viitorul Guvern	43
Viitorul Parlament	31

Ordinea este cea din chestionar. Socotit de cei mai mulţi specialişti ca instituţie crucială, Parlamentul apare în optica alegătorilor noştri ca instituţia cea mai puţin importantă (dintre acestea trei). Probabil că această devalorizare a instituţiei legislative exprimă însăşi devalorizarea legii, dar şi profundele dezamăgiri pe care nu de puţine ori le-a provocat activitatea Parlamentului anterior. Ierarhia de mai sus diferă în acelaşi timp de cea pe care o sugerase campania electorală, concentrată cu precădere asupra Preşedinţiei. Cu sau fără îndreptăţire, speranţele alegătorilor care mai speră se îndreaptă mai ales spre viitorul guvern.

Dar cum ar urma să arate, în aceeaşi optică, acest virtual purtător al speranţelor populare?

3. Posibile coaliţii

Pentru a opta între diverse coaliţii guvernamentale posibile, interlocutorul sondajului trebuie să fie o persoană bine informată. El trebuie să cunoască rezultatele alegerilor, orientările principalelor formaţiuni politice şi relaţiile dintre ele. Spre a simplifica interviul, sondajul a propus trei coaliţii posibile, rugîndu-i pe subiecţi să precizeze pe care dintre acestea o preferă. Iată variantele în ordinea din chestionar, şi repartizarea preferinţelor (în%):

Preferă un guvern format de:	
FDSN împreună cu PUNR, PSM, PRM, PDAR	34
Convenţia Democratică împreună cu FSN şi UDMR	24
Guvern de uniune naţională	41

Totalul celor trei procente relevă că, în pofida dificultăţii ei, întrebarea a fost acceptată de aproape întregul eşantion. Opinia publică manifestă un interes viu faţă de alcătuirea viitorului guvern, ceea ce corespunde cu importanţa prioritară pe care i-o atribuie. Nici una dintre variantele de mai sus nu este preferată de majoritatea eşantionului - nici chiar cea a guvernului de uniune naţională, care înregistrează procentul cel mai ridicat de susţinători. Diviziunea electoratului nu se opreşte la nivelul formaţiunilor, ea transcende şi la nivelul posibilelor coaliţii.

Eventualele compromisuri între formaţiuni politice ar putea fi privite de opinia publică în diverse feluri, care nu exclud dezaprobarea. Aşa de pildă, coaliţia formaţiunilor extremiste din jurul FDSN este acceptată de numai o treime din eşantion; reiese că numeroşi votanţi ai respectivelor formaţiuni nu văd nici ei cu ochi buni o atare coaliţie. Şi mai puţin atractiv apare un guvern CDR-FSN-UDMR; aderenţii acestei formule nu depăşesc cu mult jumătatea voturilor totalizate la 27 septembrie de cele trei formaţiuni. Asocierea lor pare să stîrnească şi mai multe aprehensiuni decît aşa-zisa "partidă naţională".

4. Primul-ministru

Sub dictatura stalinistă, rolul de prim-ministru avea o importanţă secundară. De regulă, atît atribuţiile sale efective, cît şi imaginea sa publică făceau din actorul respectiv un simbol al subordonării statului faţă de partid. După 1989, rolul de prim-ministru a dobîndit la noi o proeminenţă remarcabilă. Cauza nu a constituit-o numai dispariţia aşa-numitei "forţe conducătoare". Ei i se adaugă împrejurarea obiectivă a relativei stabilităţi guvernamentale, implicînd relativa stabilitate a celor doi prim-miniştri - precum şi împrejurarea subiectivă, materializată în personalitatea atît de diferită a celor doi actori, ambii distanţaţi de guvernele pe care le-au prezidat, unul prin voinţa de putere personală, celălalt prin voinţa de acţiune personală cu scop. S-a acumulat astfel în ultimii trei ani o experienţă politică şi socială sintetizată în sentimentul că însemnătatea crescîndă a guvernului este inseparabilă de aceea a şefului său.

Pe fondul acestei reprezentări publice asupra rolului de

prim-ministru şi al opintelilor deocamdată neizbutite de a-i găsi un interpret potrivit, sondajul din octombrie a abordat tema sub două incidenţe: cea a apartenenţei politice şi cea a profilului personal, proprii unui premier dezirabil. Primei direcţii de investigare i-a corespuns introducerea în chestionar a formaţiunilor politice care au obţinut în recentele alegeri cel mai mare număr de voturi. Căreia dintre acestea ar fi preferabil să-i aparţină viitorul prim-ministru? Răspunsurile intervievaţilor s-au repartizat după cum urmează: FDSN: 43,5%; CDR: 31,0%; FSN: 7,5%; PUNR: 12,0%.

Din nou nici o majoritate: diviziunea opţiunilor continuă. Numărul acelora care ar prefera un premier FDSN-ist este mult mai mare decît numărul alegătorilor care au votat cu FDSN. Dimpotrivă, o bună parte dintre cei care au votat cu FSN nu doresc un prim-ministru FSN-ist; memoria publică nu pare să păstreze o amintire trandafirie guvernării instituite sub semnul trandafirului.

De la un premier impersonal, definit exclusiv prin apartenenţa la o anumită formaţiune, sondajul a trecut la personificarea alternativelor, indiferent de afilieri politice. Au fost selectate 12 personalităţi politice notorii, printre care foştii candidaţi la preşedinţie, şefi de partide politice etc. Iată numele acestora, în ordinea din chestionar, şi proporţiile alegătorilor care i-ar dori ca prim-miniştri (în %):

1. Mircea Druc	8,0
2. Emil Constantinescu	19,0
3. Petre Roman	7,5
4. Radu Ceontea	0,6
5. Ion Raţiu	4,0
6. Ioan Mânzatu	3,0
7. Caius Traian Dragomir	2,0
8. Adrian Năstase	12,0
9. Theodor Stolojan	32,0
10. Dan Marţian	1,5
11. Gh. Funar	9,0
12. I. Verdeţ	0,4

Revelaţia acestei distribuţii se numeşte Stolojan. La plecarea lui, aproape ostentativ precipitată, Palatul Victoriei arată mult mai bine, iar ţara sensibil mai rău decît la instalarea lui, de asemenea

precipitată. El cîştigă detaşat această competiţie simulată, în pofida acestui handicap de care ceilalţi participanţi sînt liberi (cu excepţia lui Petre Roman), fiind totodată singurul care nu reprezintă nici o formaţiune sau vreun alt fel de asociaţie. Enigmă românească: gestionarul decăderii economice generale rămîne favoritul fără rival al opiniei publice pentru funcţia de premier - şi nu numai pentru ea, aşa cum indicau unele sondaje anterioare.

Comparînd ultimul tabel cu cel care l-a precedat, putem observa că procentul celor care doresc un premier FSN-ist coincide cu procentul celor care îl preferă pe dl. Roman. Acest procent este însă de peste patru ori mai redus decît cel al susţinătorilor d-lui Stolojan. De ce efectul coroziv al guvernării a deteriorat atît de inegal imaginea publică a celor doi actori? Fenomenul nu se limitează la personajele în cauză, el priveşte psihologia societăţii noastre în această perioadă istorică şi de aceea se cere studiat. Pînă atunci, o remarcă empirică: contrastul dintre cele două imagini publice se articulează cu contrastul dintre două atitudini faţă de putere, una caracterizată printr-o prea evidentă apetenţă, cealaltă printr-o de asemenea prea evidentă indiferenţă.

Prin procentajul obţinut, d-lui Stolojan îi urmează la mare distanţă dl. Constantinescu, deţinînd un avans apreciabil asupra celui de al treilea clasat, dl. A. Năstase. Această ierarhizare posedă o raţionalitate subiacentă; în vîrful ei se situează o triadă care exprimă modul de diversificare a spectrului politic: un independent, un reprezentant al opoziţiei şi un reprezentant al prezumtivei puteri.

Alcătuirea viitorului guvern şi desemnarea viitorului premier reprezintă operaţiuni pe care opinia publică nici nu le trece cu vederea, nici nu le subevaluează, ci în raport cu care ea pare să-şi contureze propriile sale opţiuni.

XVI. DUPĂ ALEGERI

19 noiembrie 1992

O dată încheiate alegerile, electoratul trece pe planul al doilea în viziunea politicienilor - nu însă şi în realitate. O putere este pe cale să se înjghebe în virtutea debilei legitimităţi pe care, prin votul său atît de divizat, electoratul nu i-a conferit-o, ci doar i-a îngăduit-o. Această îngăduinţă s-ar putea dovedi fie volatilă, fie durabilă. O estimare realistă a acestei alternative reclamă, printre altele, analiza retrospectivă a procesului electoral care, în loc de o majoritate, a produs o îmbulzeală de minorităţi.

Unei astfel de analize i-a fost dedicat primul sondaj post-electoral al CIS, efectuat în octombrie 1992 după al doilea tur de scrutin.

Printre ipotezele urmărite a fost şi aceea a unor eventuale corelaţii semnificative între anumite comportamente electorale şi anumite caracteristici sociale şi demografice ale alegătorilor. Comportamentele vizate au fost abţinerea de la vot; opţiunea între FDSN şi CD; preferinţa pentru partide extremiste - PSM şi PRM; votul din turul II al alegerilor prezidenţiale.

1. Abţinerile

Într-un răstimp de zece luni, electoratul nostru a fost chemat la urne de patru ori - un motiv suficient pentru ca anul 1992 să constituie un capitol privilegiat în istoria electorală a României. Simpla frecvenţă a acestor consultări, dar şi diversitatea lor, imprimă acestui scurt interval particularităţile unui ciclu electoral de mare originalitate. O problemă specifică, suscitată de aceste particularităţi, este aceea a modului în care frecvenţa evenimentelor electorale afectează sau nu disponibilitatea electoratului de a participa la ele. Este, evident, problema abstenţionismului, care nu neliniştеşte numai democraţiile în devenire, ci şi pe cele tradiţionale. În cazul nostru concret, întrebarea era: va duce această avalanşă de evenimente electorale la o oboseală a electoratului şi la mărirea graduală a numărului acelora care preferă să se abţină?

Răspunsul dat de rezultatele oficiale este, după cum se ştie: nu. Spre deosebire de ceea ce se petrece în alte ţări, mai apropiate sau

mai îndepărtate, electoratul din România îşi păstrează, în majoritatea lui, apetenţa votului, chiar şi atunci cînd împrejurări neprielnice l-ar putea îndemna să procedeze altminteri. În rîndul acestui soi de împrejurări nu se plasează numai iraţionalitatea ciclului în discuţie, ci şi aceea a anumitor gesturi anevoie explicabile. Printre altele, strania invitaţie adresată alegătorilor de a nu participa la referendumul asupra Constituţiei din decembrie 1991. Efectele acestui îndemn contra naturii nu s-au făcut simţite imediat, prin reţinerea faţă de referendum, ci nouă luni mai tîrziu, prin reţinerea faţă de candidatul la funcţia de garant al Constituţiei propus de partidul pentru care această Constituţie nu merita nici măcar osteneala unui vot negativ. Şi astfel alegătorii au participat în proporţii considerabile la toate cele patru evenimente electorale, tendinţa fiind nu spre restrîngere, ci spre extindere - de la două treimi în primele două (decembrie 1991, februarie 1992), la trei pătrimi în ultimele două (septembrie, octombrie 1992).

Ştim prin urmare că abţinerea este comportamentul unei minorităţi; ştim că oscilînd între o treime şi un sfert din electorat, aceasta este o minoritate cu mare pondere statistică şi politică; dar nu ştim din cine este formată această minoritate, ce categorii sociale şi demografice contribuie cel mai mult la producerea şi reproducerea ei; nu ştim, de asemenea, dacă alcătuirea acestei minorităţi este mai curînd constantă sau mai curînd variabilă de la o consultare la alta: avem o grupare de alegători specializată în abţinere, sau gestul abţinerii rămîne ocazional?

Sondajele CIS au cules informaţii pe această temă după fiecare dintre cele patru consultări electorale. Cele mai relevante dintre aceste informaţii sînt consemnate în tabelul de mai jos (în %):

Datele consultărilor	Sexul		Vîrsta		Mediul		Ocupaţia		
	M	F	sub 30	30-40	U	R	Muncitori	Funcţionari	Pensionari
Decembrie '91	51	49	32,5	26	55	45	27	18,5	18
Februarie '92	39	61	35	25	61	39	22	19	18
Septembrie '92	37	63	-	25	48	52	29	-	18
Octombrie '92	41	59	-	23	55	45	18	24	19

Precizări: M - masculin, F - feminin, U - urban, R - rural, ultima categorie reprezintă de fapt pensionarii şi casnicele; cifrele reprezintă procente: proporţia pe care respectivele grupări o deţin în totalul celor care se abţin; tabelul include numai procentajele cele mai ridicate.

Potrivit acestor date, în trei situaţii din patru abţinerile sînt mai răspîndite printre femei decît printre bărbaţi, printre alegătorii din mediul urban decît printre cei din mediul rural; grupările de vîrstă care alimentează cel mai larg comportamentul de abţinere se situează constant sub 40 de ani; grupările ocupaţionale cu rol similar sînt formate din muncitori, pensionari-casnice şi mai puţin regulat din funcţionari.

Diferenţele dintre sexe şi cele dintre medii prezintă variaţii considerabile de la o consultare electorală la alta. De exemplu, între sexe diferenţa creşte de la 18% în octombrie, la 26% în 27 septembrie; între urban şi rural, de la 10% în decembrie '91 şi octombrie '92, la 26% în februarie '92 etc. Fluctuaţiile cifrelor indică, într-o anumită măsură, fluctuaţia persoanelor. De exemplu, proporţia femeilor care se abţin se ridică de la 49% pentru referendum, la 63% pentru alegerile parlamentare/prezidenţiale, la fel a orăşenilor, de la 48% pentru alegerile parlamentare/prezidenţiale, la 61% pentru cele locale ş.a.m.d. Exceptînd o franjă din gruparea pensionari-casnice, constantă şi ca pondere şi ca prezenţă, abstenţionismul electoratului din România pare a reprezenta un comportament cu relativ slabă răspîndire şi cu caracter selectiv. Abţinerea de la vot nu semnifică respingerea de principiu a însuşi procesului electoral, ci reprezintă mai curînd reacţia circumstanţială faţă de una sau alta dintre formele sub care procesul electoral se manifestă la un moment dat.

2. FDSN sau CD?

Cum au reacţionat diversele categorii sociale şi demografice în faţă acestei alternative? Diferenţierea evidentă a rezultatelor pe zone teritoriale a alimentat anumite supoziţii, pe care sondajul CIS le-a supus unei verificări. Cu cît mai bine sînt cunoscute aceste aspecte, cu atît mai fundamentate pot fi strategiile ulterioare ale formaţiunilor politice. Eşecul PNL este în parte şi eşecul unei strategii politice care preferă informaţiilor alarmante, provenite din sondaje, pseudo-informaţiile liniştitoare captate prin canale proprii.

Referitor la alternativa FDSN/CD, rezultatele oficiale ne-au spus cu exactitate cîţi alegători au votat cu una din formaţiuni şi cîţi cu cealaltă. Sondajul CIS ne spune cu aproximaţie ce compoziţie socială şi demografică are electoratul fiecăreia dintre ele. Iată cifrele (în %):

	Sexul		Vîrsta		Mediul		Ocupaţia				
	M	F	Sub 40	peste 40	U	R	Agri-cultori	Mun-citori	Func-ţio-nari	Ca-dre	Elevi stu-denţi
FDSN	48	52	37	63	42	58	18	23	19	5	1,6
CD	58	42	44	56	60	40	3	18	25	16	6,4

Procentele de pe prima verticală (ca şi toate celelalte) nu arată că CD ar fi fost votată de mai mulţi bărbaţi decît FDSN, ci că proporţia bărbaţilor este mai ridicată în electoratul CD decît în cel al FDSN. Folosirea acestui procedeu elementar scoate la iveală următoarele deosebiri principale între cele două electorate:

1. **Pe sexe:** CD are mai mulţi sprijinitori printre bărbaţi, FDSN printre femei. După acest criteriu, formaţiunea celor trei trandafiri exercită o influenţă mult mai echilibrată decît cea a cheii - diferenţa între ponderea celor două sexe este de 4% pentru prima şi de 16% pentru a doua;

2. **Pe vîrste:** ambele formaţiuni au o audienţă mai largă printre vîrstnici (peste 40) decît printre tineri (sub 40). Această inegalitate este însă mult mai accentuată în electoratul FDSN - diferenţa: 26%, decît în cel al CD - diferenţa: 12%.

3. **Pe medii de rezidenţă:** majoritatea alegătorilor FDSN locuiesc la sate, majoritatea alegătorilor CD locuiesc la oraşe. Inegalitatea forţei lor de pătrundere în cele două medii pare considerabilă pentru ambele formaţiuni; diferenţa este de 16% pentru FDSN şi de 20% pentru Convenţie. Compararea respectivelor procente lasă să se înţeleagă că factorul mediu ar reprezenta principalul discriminant electoral între cele două formaţiuni: citită pe verticală, diferenţa dintre ele este de 10% pe sexe, de 7% pe vîrste, dar de 18% pe medii. Deşi au propulsat în Parlament un partid ţărănesc şi în Senat un partid agrar, alegerile din septembrie au dat întîietate, mai ales prin votul electoratului rural, unui partid care nu părea să se vrea nici

ţărănesc, nici agrar. Acest partid este pe cale de a institui o putere a cărei legitimitate, atîta cîtă este, îşi are obîrşia mai ales în lumea satelor. Va putea această putere să desfăşoare o activitate în care să nu reverbereze acest gen de legitimitate? Puterea FDSN şi a guvernului controlat de el se naşte sub presiunea mută a celor care au făcut-o cu putinţă. Datorită acestui cod genetic, ea nu este scutită de riscul unei anumite ruralizări;

4. **Pe ocupaţii:** Ponderea agricultorilor în electoratul FDSN este de şase ori mai mare decît în electoratul CD. Aceasta nu mai este o diferenţă, ci un contrast. El se datorează unei slăbiciuni specifice a Convenţiei, facilitîndu-i Frontului o superioritate purtătoare de redutabile primejdii. Problema transgresează din politic în social.

După cum se ştie, una dintre consecinţele majore ale progresului tehnic este involuţia socială a ţărănimii. Această pătură supravieţuieşte din ce în ce mai greu în condiţiile contemporane ale modernităţii. Mersul inexorabil al istoriei îi interzice astfel ţărănimii să-şi asume rolul de agent - şi cu atît mai puţin de principal agent - al unor procese modernizatoare, cum ar fi de pildă şi cel al tranziţiei. Rezultatele jocului electoral şi exigenţele tranziţiei par departe de a fi congruente. Atît cît va dura actuala legislatură, ea nu va putea înlătura posibilitatea ca tranziţia, ca proces de modernizare, să fie gestionată de o putere aflată sub influenţa unei pături sociale pentru care modernizarea constituie în mod obiectiv o ameninţare.

Succesul relativ obţinut de FDSN în alegerile din 27 septembrie se datorează cu precădere, conform cifrelor de mai sus, votului pe care i l-au acordat patru categorii socio-demografice: femeile, vîrstnicii, locuitorii satelor şi agricultorii. În situaţia dată, este în interesul FDSN - dar nu numai al său - să treacă de la această influenţă electorală oarecum îngustă la o influenţă politică mai diversificată. Aici nu este vorba despre soarta unei formaţiuni politice, ci de soarta tranziţiei, în legătură cu care această formaţiune are, pentru un timp, un cuvînt greu de spus.

Cele patru categorii socio-demografice amintite şi-au dat voturile îndeosebi FDSN, silit să absoarbă influenţa celor pe care i-a influenţat cel mai mult. Alte categorii - muncitorii şi funcţionarii - au reacţionat la alternativa FDSN sau CD nu orientîndu-se net spre una din părţi, ci împărţindu-se oarecum echilibrat între amîndouă. În

sfîrşit, alte două categorii ocupaţionale au arătat o mare disponibilitate faţă de CD: în electoratul acesteia, cadrele - personal cu pregătire superioară - deţin o pondere de trei ori mai ridicată, iar cea a elevilor-studenţilor de patru ori, decît în electoratul FDSN.

3. De la turul I la turul II

După cum se ştie, dintre cei şase candidaţi la funcţia supremă care s-au prezentat în turul I, nu au intrat în turul decisiv decît doi. Cei patru candidaţi eliminaţi acumulaseră împreună 2.548.394 voturi. În felul acesta circa un sfert din electorat nu mai putea vota în ll octombrie pentru candidatul favorit. Alegătorii aflaţi în această situaţie puteau fie să nu se mai prezinte în turul II, fie să recurgă la o nouă opţiune. Contrar aşteptărilor, reacţia de abţinere nu s-a produs. Mai mult decît atît: numărul voturilor valabil exprimate în loc să scadă, a crescut. Iată datele Biroului Electoral Central:

Turul I	11.898.856
Turul II	12.034.636
Spor în turul II	135.780

Experienţa electorală internaţională arată că atunci cînd are loc un al doilea tur de scrutin, se produce de regulă o contracţie severă a prezenţei la urne. Fenomenul a fost de altfel observat şi la noi în al doilea tur de scrutin pentru alegerea unor primari. În octombrie 1992, electoratul din România a reacţionat exact invers. Printre posibilele motivaţii ale acestei originalităţi s-ar putea presupune o disponibilitate pentru acţiunea politică, o încredere în procesul democratic pe care vicisitudinile nu au ajuns încă să le submineze.

În primul tur al alegerilor prezidenţiale, voturile valabil exprimate s-au distribuit astfel:

I. Iliescu:	5.633.456
Emil Constantinescu:	3.717.006
Ceilalţi patru candidaţi împreună:	2.548.394

Presupunînd că sprijinitorii primilor doi au votat în turul II la fel ca în turul I, modificarea semnificativă a rezultatelor urma să

depindă de cei peste 2,5 milioane de alegători ai căror candidaţi preferaţi fuseseră învinşi (lor li se adaugă surplusul de peste 150.000 voturi înregistrat la 11 octombrie). Iată şi modificările intervenite:

	Ion Iliescu	Emil Constantinescu	Diferenţa
Turul I	5.633.456	3.717.006	1.916.450
Turul II	7.393.429	4.641.207	2.752.222
Spor în turul II	1.759.973	924.201	835.772

Pe orizontală apar diferenţele dintre cei doi candidaţi în fiecare tur, iar pe verticală diferenţele între cele două tururi pentru fiecare candidat. Citirea datelor pe verticală relevă că tendinţa generală în turul final nu a fost către atenuarea, ci către accentuarea simţitoare a inegalităţii dintre cei doi competitori rămaşi în cursă. Candidatul FDSN şi-a sporit voturile cu 1.760.000, un cîştig aproape dublu faţă de cel pe care îl realizase candidatul CD. Aşa cum se vede din coloana a treia, diferenţa dintre ei a crescut de la 1.920.000 în turul I la 2.750.000 în turul II, sporind cu peste 830.000 voturi. Capacitatea de extensie între cele două tururi a respectivelor electorate s-a dovedit sensibil inegală, atît în mod absolut cît şi relativ: electoratul d-lui Iliescu a crescut cu aproape o treime, al d-lui Constantinescu cu mai puţin de un sfert. Aceste cifre dovedesc că majoritatea celor peste 2,5 milioane de alegători care îşi pierduseră candidaţii favoriţi în primul tur au preferat în turul II să-şi dea votul d-lui Iliescu. Victoria finală a acestuia nu se datorează însă reorientării amintite, căci chiar şi numai cu voturile obţinute în turul I: 5,6 milioane, candidatul FDSN ar fi depăşit performanţa din turul II a adversarului său: 4,6 milioane. Dacă susţinătorii candidaţilor eliminaţi în primul tur ar fi votat în al doilea tur invers, alocînd 1.760.000 voturi d-lui Constantinescu şi doar 920.000 d-lui Iliescu, învingătorul ar fi fost acelaşi. Concluzia: victoria candidatului FDSN a fost asigurată în primul tur de scrutin, devenind şi mai categorică în al doilea.

4. Turul I: cine a votat cu cine

Datele de mai sus sînt cele oficiale, furnizate de Biroul Electoral Central. Datele care urmează provin din sondajul menţionat şi propun o descriere a electoratului atras în turul final de fiecare din cei doi

candidaţi. Electoratele în chestiune sînt abordate din două unghiuri: cel al înclinaţiilor politice şi cel al caracteristicilor sociale şi demografice.

Înclinaţiile politice sînt descrise cu ajutorul unui singur parametru: cu care candidat la preşedinţie eliminat în turul I votaseră alegătorii care nu s-au alăturat decît în turul II electoratului d-lui Iliescu - respectiv d-lui Constantinescu?

Potrivit sondajului întreprins îndată după 11 octombrie, acest transfer de voturi de la un candidat la altul a decurs în felul următor (în %):

Cu cine au votat în turul II	Cu cine au votat în turul I			
	C. Dragomir	I. Mânzatu	M. Druc	Gh. Funar
Ion Iliescu	64	59	74	76,5
Emil Constantinescu	33	18	24	12

Procentele se raportează la totalul voturilor obţinute de fiecare dintre cei patru candidaţi eliminaţi în turul I - de exemplu: din totalul celor care în turul I au votat cu dl. C.T. Dragomir, în turul II 64% şi-au acordat sufragiile d-lui Iliescu şi 33% d-lui Constantinescu. În toate cele patru cazuri, turul II a produs o divizare a opţiunilor şi, de asemeni în toate, majoritatea a mers cu candidatul FDSN. Procentajul cel mai ridicat - şi totodată numărul cel mai mare de voturi - i-a fost oferit acestuia de PUNR, iar competitorului său de FSN. În pofida conflictului de la vîrf, baza electorală a trandafirului unic l-a susţinut în marea ei majoritate pe reprezentantul celor trei trandafiri. Orientarea simpatizanţilor d-lui Funar din turul II rămîne, în acest context, mişcarea cea mai semnificativă sub aspect politic. Înaintea negocierilor, publice sau discrete, desfăşurate la Cotroceni şi Parlament, compatibilitatea politică dintre d-nii Iliescu şi Funar, respectiv dintre FDSN şi PUNR, a fost demonstrată mai mult sau mai puţin spontan de electoratul acestei din urmă formaţiuni.

Cei doi candidaţi intraţi în faza finală a competiţiei şi-au atras în turul II electorate distincte nu numai ca dimensiuni, ci şi ca structuri sociale şi demografice. De pildă, dintre cele şase grupări de vîrstă, una singură deţine o pondere mai ridicată în electoratul d-lui Constantinescu decît în al rivalului său: alegătorii între 18 şi 30 ani.

Gruparea ocupaţională cu pondere maximă este în primul caz cea a tehnicienilor, maiştrilor, funcţionarilor - iar în ultimul cea a muncitorilor, cărora le urmează agricultorii. Atît pe sexe cît şi pe medii, electoratul candidatului FDSN este echilibrat, reproducînd structura de ansamblu a populaţiei; dimpotrivă, candidatul CD şi-a atras un electorat, după aceste două criterii, dezechilibrat, format într-o proporţie de 55% din bărbaţi şi numai 45% femei, dar mai ales din 64% orăşeni şi numai 36% rezidenţi în mediul rural. Proporţionalitatea relativă a electoratului care l-a ales pe învingător reprezintă o informaţie de utilitate imediată. Ea dezvăluie că această victorie nu se datoreşte sprijinului prevalent al unei, sau cîtorva, categorii ale populaţiei, ci în mod egal sprijinului acordat de virtual toate categoriile semnificative care alcătuiesc această populaţie. Diversitatea bazei sociale a acestei puteri nu poate să nu reverbereze asupra fizionomiei ei politice.

5. Alegătorii PSM şi PRM

Comparaţia dintre electoratele celor două partide presupuse a se plasa la extremităţile opuse ale spectrului politic pune în lumină cîteva realităţi demne de atenţie. Cea mai generală dintre aceste realităţi este că cele două electorate: PSM şi PRM, nu au structuri demografice şi sociale preponderent similare, ci mai curînd complementare. Între ele există sub acest aspect o similitudine şi mai multe contraste. Similitudinea: ambele partide îşi găsesc un sprijin mai larg printre bărbaţi decît printre femei. Unul dintre contrastele cele mai izbitoare priveşte distribuţia influenţei lor pe medii de rezistenţă. Deşi se vrea "muncitoresc", PSM obţine în mediul urban o proporţie de alegători de două ori mai coborîtă decît în mediul rural - raport aproape simetric răsturnat pentru electoratul PRM; primul dintre cele două partide are un electorat care a depăşit în proporţie de două treimi vîrsta de 40 de ani - pe cînd aproape 90% dintre susţinătorii celui din urmă încă nu au împlinit această vîrstă; în electoratul celui dintîi, ponderea pensionarilor este de trei ori mai mare, iar a cadrelor cu pregătire superioară de cinci ori mai mică decît în electoratul celui din urmă.

Atît multitudinea, cît şi magnitudinea acestor neasemănări par să indice că în România nu s-a constituit un electorat extremist cît de cît

omogen sub aspect social, că în pofida fidelităţii lor comune faţă de vechiul regim, cele două partide extremiste îşi înfiripă o anumită audienţă în straturi diferite ale populaţiei, ceea ce îndreptăţeşte presupunerea că sînt percepute în mod diferit. Pe de o parte, aceste delimitări par să reducă puterea de pătrundere a extremismului; pe de alta însă, ele acţionează ca o distribuţie de roluri, diversificînd zonele sociale cu care extremismul stabileşte contacte. Dezavuate zgomotos de vechiul parlament, PSM şi PRM au reuşit să se instaleze în cel nou şi să devină aliaţii, deocamdată informali, dar eficienţi, ai partidului prezidenţial. Progresul lor este evident şi vertiginos. Extremismul se află în ofensivă, o ofensivă pentru moment izbutită, de unde obligaţia nu numai de a-l respinge, dar şi de a înţelege pe ce se întemeiază consolidarea lui.

Asociate prin ataşamentul faţă de dictatura ceauşistă şi disociate prin componenţa respectivelor electorate, cele două partide extremiste aduc în lumină, fără să intenţioneze, unele caracteristici ale PCR, disimulate de acesta prin falsul său monolitism. Ele relevă, de pildă, că PCR nu era într-o mai mare măsură situat la extrema stîngă decît la extrema dreaptă şi că din această cauză încercarea de a diferenţia actualul spectru politic cu ajutorul cuplului stînga/dreapta este deocamdată prematură - şi de aceea generatoare de confuzii; că silindu-se să se implanteze în toate segmentele populaţiei, PCR nu reprezenta interesele nici unuia; că PSM şi PRM reiau, separîndu-le în mod formal, cele două orientări fundamentale pe care PCR în mod formal le unea: populism cu pretenţii proletariene şi xenofobie.

Fuziunea dintre populism şi xenofobie reprezintă una dintre tentaţiile politice pe care le suscită fuziunea dintre o gravă criză socială şi o gravă criză naţională. După primul război mondial, asemenea crize au propulsat pe Mussolini şi pe Hitler, acum îi propulsează pe Miloşevici la Belgrad, pe Mečar la Bratislava, pe oamenii din Pamiat la Moscova, pe cei doi domni V la Bucureşti. Aspiraţia acestora din urmă de a se uni în aşa-zisa "partidă naţională" nu urmăreşte numai să restaureze PCR, dar şi să precipite fascizarea lui, începută cu mult înainte de 1989. Înclinaţii convergente, manifestate de PUNR şi de FDSN, constituie baza programatică nemărturisită a alianţei celor patru, alianţă care, după ce şi-a rezervat şi distribuit principalele funcţii în Parlament, şi-a instituit controlul asupra noului guvern, validat prin voinţa ei.

XVII. ALEGERILE PREZIDENŢIALE: DEZBATEREA TV

3 decembrie 1992

1. Imperativul analizei

Alegerile au trecut - urmările lor rămîn. Evaluarea acestor posibile urmări impune analiza riguroasă a evenimentului care stă la originea lor. În centrul unei astfel de analize, singur fundament al unei strategii politice plauzibile, se vor găsi rezultatele alegerilor încheiate şi factorii care le-au condiţionat. În privinţa alegerilor prezidenţiale, dacă luăm în seamă experienţa internaţională, unul dintre aceşti factori l-ar fi putut constitui dezbaterea televizată dintre candidaţi. Analiza modului cum au fost pregătite, realizate şi recepţionate aceste dezbateri face parte, ca atare, din analiza generală a modului cum au fost organizate, cum s-au desfăşurat şi cum s-au încheiat alegerile din septembrie-octombrie 1992. Totodată, analiza dezbaterilor TV poate reprezenta un document asupra comportamentelor electorale ale societăţii româneşti în momentul dat, precum şi un repertoriu de informaţii utile pentru organizarea în viitor a unor transmisii de acelaşi gen.

2. Luminozitate scăzută

Felul cum Televiziunea Română s-a implicat în aceste alegeri a stîrnit serioase aprehensiuni. Felul cum partidele politice au înţeles să folosească accesul la micul ecran, atît cît l-au obţinut, a stîrnit nu atît aprehensiuni, cît dezamăgiri. Între partidele care învinuiesc Televiziunea de toate păcatele şi cele care o absolvă de orice păcat pare să se fi încheiat un pact nescris: şi unele şi altele s-au ferit ca de foc de orice confruntare directă pe micul ecran. Sistemul partidelor politice în ansamblul lui şi-a dobîndit astfel un nou certificat de imaturitate, de care nu ducea cîtuşi de puţin lipsă. Această strategie a confruntării fără înfruntare nu a format, cel puţin public, obiectul unei analize critice din partea celor care, practicînd-o, au contractat datoria de a o explica. Şi astfel, campania TV pentru alegerile parlamentare a degenerat într-un monoton spectacol de teatru absurd, de-a lungul căruia partidele politice se înverşunau să pătrundă într-o arenă în care, o dată ajunse, refuzau să se lupte.

Candidaţii la preşedinţie erau prea puţini la număr şi prea personal implicaţi pentru a putea reproduce acest tip de comportament. În acelaşi timp, ei acţionau sub presiunea experienţei internaţionale care demonstrase virtuţile inegalabile ale dezbaterilor TV pentru alegeri prezidenţiale: nici un alt mecanism nu poate exercita într-un interval atît de scurt un impact atît de puternic asupra opiniei publice. Tocmai de aceea organizarea acestui fel de dezbateri este asumată în SUA de organizaţii non-politice, care se bucură de credibilitate în ochii publicului şi ai protagoniştilor şi care, în îndeplinirea acestui rol, se conformează unui set minim de reguli.

Nici una dintre aceste condiţii nu a fost respectată cu prilejul primei dezbateri de acest fel din ţara noastră, transmisă de TVR la 17 mai 1990. Îndepărtarea de normele internaţionale începea cu faptul că responsabilitatea pentru realizarea transmisiei era asumată în mod direct şi exclusiv de conducătorii din acea vreme ai TVR - persoane şi instituţie a căror imparţialitate era considerată cu mult scepticism. Aşezată sub acest patronaj şi desfăşurată sub semnul improvizaţiei şi al partipris-ului, dezbaterea cu pricina a determinat totuşi, după cum arată sondajele vremii, decizia de votare a 12% dintre alegători.

Starea de lucruri a evoluat însă, şi în 1992 iniţiatorul dezbaterii TV nu a mai fost Televiziunea, ori un alt organism mai mult sau mai puţin guvernamental, ci o instituţie a societăţii civile: "Pro Democraţia". Trecută sub tăcere nu numai de TVR, ci şi de presă, iniţiativa a rămas anonimă, dar nu şi ineficientă. Negocieri laborioase cu candidaţii şi cu Televiziunea au condus în cele din urmă la acceptarea unui număr de reguli elementare cum ar fi: stabilirea de comun acord a moderatorilor, asigurarea discreţiei cu privire la întrebări, distribuirea egală a timpului alocat protagoniştilor pentru a răspunde etc.

Sondajul CIS care îşi propunea să evalueze impactul acestui apogeu al competiţiei pentru funcţia supremă, s-a concentrat asupra ultimului episod: dezbaterea din 8 octombrie 1992, dinaintea celui de al doilea tur de scrutin. Cuprinzînd un eşantion de 1.242 persoane în vîrstă de peste 17 ani, domiciliate în ambele medii, din mai mult de jumătate dintre judeţele ţării şi din toate zonele geografice, sondajul a atins următoarele aspecte: dimensiunea audienţei şi eventuala ei fragmentare; evaluarea moderatorilor; ecoul transmisiei şi influenţa ei asupra deciziei de votare; motivaţii ale acestei decizii.

3. Audienţa

Dezbaterea finală TV a fost urmărită în întregime sau în parte de 81% dintre persoanele intervievate, un procent care se plasează la nivelul audienţelor record. Datorită acestei dimensiuni transmisia respectivă nu a constituit numai un eveniment politic, ci şi un eveniment televizual. Forţa ei de atracţie s-a dovedit variabilă de la o categorie socio-demografică la alta. Astfel, ea a fost vizionată de 86 % dintre locuitorii oraşelor, faţă de 75% dintre subiecţii domiciliaţi în mediul rural; de 86% dintre cei în vîrstă de 40-50 de ani faţă de numai 76% dintre cei cu 10 ani mai vîrstnici (50-60 ani); de 92% dintre cadrele cu pregătire superioară faţă de 62% dintre agricultori etc. Constant ridicată, cota de audienţă a dezbaterii a coborît cel mai mult în categoriile socio-demografice care aveau să-i acorde candidatului FDSN sprijinul cel mai larg. De aici prezumţia că victoria d-lui Iliescu s-ar datora prea puţin performanţei sale din cursul amintitei dezbateri - o prezumţie logică, dar care nu se va dovedi şi validă.

Eficacitatea politică a unei asemenea dezbateri depinde de diverşi factori, printre care durata ei. Parametrul duratei optime a fost neglijat atît în 1990 cît şi în 1992, deşi proiectul prezentat iniţial de "Pro Democraţia" atrăgea atenţia asupra lui. Consecinţa: doar jumătate dintre subiecţi au apreciat durata transmisiei din 8 octombrie ca potrivită. Procentul celor care au vizionat-o integral nu depăşeşte procentul celor care au apreciat pozitiv durata ei. Contracţia maximă a audienţei s-a produs pe parcursul segmentului final al transmisiei.

4. Moderatorii

Prestaţia moderatorilor a fost abordată din trei unghiuri: oportunitatea întrebărilor, profesionalismul şi obiectivitatea. 62% dintre intervievaţi - respectiv trei pătrimi dintre cei care au urmărit transmisia - apreciază că întrebările s-au orientat spre cele mai arzătoare probleme ale ţării şi că deci au fost oportune. Profesionalismul moderatorilor a fost apreciat exact în aceeaşi proporţie, cu alte cuvinte de marea majoritate a celor care au vizionat dezbaterea.

Nu la fel de favorabil a fost însă percepută de către public obiectivitatea moderatorilor. Doar ceva mai puţin de jumătate dintre subiecţi admit că aceştia au fost nepărtinitori. Perceperea mult mai

circumspectă a obiectivităţii decît a profesionalităţii moderatorilor li s-ar putea datora nu numai acestora, ci şi poziţiei lor, de reprezentanţi ai unei instituţii a cărei independenţă faţă de putere suscită numeroase rezerve. Selectarea moderatorilor s-ar cuveni deci să ia în seamă nu numai darurile personale ale celor avuţi în vedere, ci şi apartenenţa lor instituţională.

Din jocul cifrelor se degajă încă o posibilă sugestie. Bănuiala că moderatorii ar fi fost parţiali implică întrebarea: în favoarea cui? Întrebarea pare retorică, bunul-simţ ne asigură că nu în favoarea candidatului CDR. Aici intervine însă un detaliu: procentul celor care exprimă această bănuială depăşeşte procentul celor care au votat cu dl. Constantinescu. Concluzia: suspiciunea că moderatorii l-ar fi favorizat pe dl. Iliescu vine şi din partea unor alegători care au votat cu dl. Iliescu. De aici sugestia menţionată: bănuiala dependenţei faţă de Preşedinţie pare să apese mai greu asupra Televiziunii, care se lasă folosită, decît asupra Preşedinţiei, care o foloseşte.

5. Impactul

Efectele unei astfel de dezbateri pot fi estimate observînd fie comportamentele, fie comentariile pe care le generează. Din acest din urmă punct de vedere, transmisia în discuţie pare să fi produs un efect considerabil: 75% dintre intervievaţi - virtual toţi cei care au vizionat-o - declară că au discutat despre ea în familie sau cu prieteni. Acest transfer cvasi-integral din registrul comunicării TV în cel al comunicării inter-personale reprezintă un fenomen rar întîlnit. El poate fi interpretat ca un indicator indirect al vivacităţii cu care opinia publică a reacţionat la acest stimul. Aceasta este o reacţie comunicaţională. A existat însă şi o reacţie electorală propriu-zisă? Altfel spus: sînt oare alegători a căror decizie de vot a fost definitivată sub influenţa acestei transmisii? Iar dacă da, care a fost numărul lor, şi în favoarea căruia dintre cei doi candidaţi a acţionat cu precădere această influenţă?

O reacţie de acest gen nu putea veni decît din partea alegătorilor care la începerea dezbaterii finale nu erau încă pe deplin hotărîţi cui să-i dea votul. În septembrie, conform sondajului CIS din luna respectivă, proporţia indecişilor se ridica la 20% din eşantion. După

eliminarea în turul I a patru din cei şase candidaţi iniţiali, este probabil că această proporţie a crescut. Şansa unei decizii electorale improvizate, adoptată ca răspuns la un impuls imediat, sporeşte o dată cu numărul alegătorilor nehotărîţi. Sub acest aspect, dezbaterea din 8 octombrie a fost transmisă în circumstanţe avantajoase. Efectul ei pare să fi fost substanţial. Proporţia celor care declară că s-au hotărît în timpul dezbaterii cu care dintre cei doi candidaţi să voteze este de 16%, cu o treime mai mulţi decît în 1990, reprezentînd aproape a şasea parte din întregul eşantion. Adoptarea deciziei sub impactul nemijlocit al transmisiei TV a atins cotele cele mai ridicate printre muncitori: aproape un sfert, fiind practicată de două ori mai frecvent în mediul urban (66%) decît în rural (33%).

6. Cîştigătorul

Urmînd o tradiţie de mult stabilită în Occident, sondajul CIS şi-a propus să afle care dintre cei doi competitori a fost cîştigătorul dezbaterii TV din 8 octombrie. Rezultatul: dintre cei 16% care s-au hotărît sub impulsul direct al respectivei transmisii au votat pentru Iliescu 10,5% şi pentru Contantinescu 5,1%. Extrapolînd aceste procente la numărul total al voturilor valabil exprimate anunţat de Biroul Electoral Central, se poate aproxima că dezbaterea TV i-a adus candidatului FDSN peste 1.250.000 voturi, iar celui CDR cam 600.000, sporind avantajul celui dintîi cu circa 650.000 voturi. După aceleaşi date BEC, avansul preşedintelui în funcţie faţă de contracandidatul său a crescut în turul II cu peste 835.000 voturi; după datele sondajului menţionat, trei sferturi din acest spor se datorează dezbaterii TV.

Problema motivaţiei se pune de la sine: prin ce virtuţi demonstrate de-a lungul acestei dezbateri a izbutit candidatul celor trei trandafiri să-şi atragă un sprijin cu atît mai larg decît oponentul său? Desigur, nu putea fi vorba de virtuţi existente, ci de virtuţi percepute ca atare; sondajul a propus 10 asemenea posibile calităţi - calm, credibilitate, carismă, competenţă, persuasiune etc. -, cerîndu-le intervievaţilor să indice pe care dintre ele a demonstrat-o fiecare candidat mai mult decît celălalt în cursul dezbaterii. În proporţii variabile, toate cele 10 scoruri au fost favorabile d-lui Iliescu. Diferenţele cele mai mari şi cele mai mici s-au format la următorii itemi (în %):

	Iliescu	Constantinescu	Diferenţa
Maxime:			
Mai bun cunoscător al situaţiei din ţară	59,4	18,6	40,8
Mai pornit contra celuilalt	52,5	19,6	32,9
Mai demn de încredere	51,2	25,1	26,1
Minime:			
Mai atrăgător	35,6	32,0	3,6
Mai hotărît să îmbunătăţească situaţia	40,5	33,1	7,4

Pe marginea acestor motivaţii - două remarci. Prima: un test privind însuşirile comparative ale celor doi candidaţi, întreprins în august, a dat rezultate mult mai echilibrate. Concluzia: dezbaterea TV nu a ameliorat, ci, în termeni relativi, mai curînd a deteriorat imaginea publică a d-lui Constantinescu. A doua remarcă: principalele dezavantaje atribuite acestuia nu se conectează în primul rînd cu trăsături psihice, ci cu elemente de strategie privind fie campania prezidenţială în general, fie în particular comportamentul adoptat pentru dezbaterea TV.

Concluzia de ansamblu la cele de mai sus ar fi că dezbaterea finală TV a avut o influenţă considerabilă, dar nu decisivă, asupra rezultatului alegerilor prezidenţiale din 1992. Dacă rezultatele primului tur de scrutin ar fi fost mai strînse, influenţa dezbaterii TV ar fi putut deveni hotărîtoare.

XVIII. A FOST REVOLUŢIA O REVOLUŢIE?

Decembrie 1989 - Decembrie 1992

Sondajul

Ruptura din decembrie 1989 şi vîrtejul social pe care l-a dezlănţuit au fost pe larg evocate, în pragul acestui sfîrşit de an, de reprezentanţi ai puterii, de lideri ai partidelor politice, de parlamentari, de actori ai acelor evenimente, de gazetari. Istoricii, sociologii, politologii demonstrează, în majoritatea lor, o apetenţă scăzută faţă de acest subiect. Ce s-a petrecut în decembrie '89 şi încotro ne poartă valul istoric ridicat atunci? Dezbaterile recente pe această temă, mai mult pasionale decît analitice, nu au adus acestor întrebări răspunsuri mai concludente decît cele aflate în circulaţie.

De trei ani, societatea românească trăieşte urmările unui şoc istoric ale cărui date fundamentale rămîn neînţelese. Între zvonuri, ignoranţă şi tentative de informare autentică, ea se vede silită de existenţa cotidiană să revină la aceste întrebări. Este de presupus că, pe parcursul celor trei ani scurşi, opinia publică şi-a sedimentat o imagine proprie despre cele întîmplate atunci şi între timp. Sondajul CIS din decembrie '92 şi-a propus să repereze unele contururi semnificative ale acestei probabile imagini colective.

Investigaţia s-a desfăşurat atît pe plan ontologic, cît şi epistemologic. Aspectele existenţiale vizează atît momentul decembrie '89: *unde s-a aflat subiectul; ce s-a petrecut în acea localitate; în ce măsură a participat la aceste eventuale episoade, el sau familia lui* -, cît şi intervalul '89-'92, privind raportul de continuitate/discontinuitate din viaţa subiectului şi a localităţii.

Aspectele reflexive - de opinie propriu-zisă - se referă la *modul de caracterizare a răsturnării dictatorilor,* la *procesul lor,* la *evaluarea generală a schimbării produse,* la *contribuţia pe care au adus-o la acesată schimbare diverşii agenţi sociali (instituţii) şi principalii actori.* De asemenea, la *evaluarea celor mai importante evenimente intervenite în aceşti trei ani în ţară şi în lume,* precum şi la *principalele progrese şi dificultăţi* resimţite de interlocutorii noştri ca atare.

Deşi incomplete şi susceptibile de lacune, datele care urmează reprezintă un document sociologic, psihologic şi politologic al epocii, referitor la revoluţia română din decembrie 1989 şi la consecinţele ei de durată. Datele provin de la 1.215 subiecţi în vîrstă de peste 17 ani, domiciliaţi în 23 de localităţi urbane şi 24 rurale din 30 de judeţe, plus Capitala, formînd împreună un eşantion naţional diferenţiat (pe lîngă criteriile clasice) de următoarele criterii specifice:

1. cei care (într-un fel sau altul) au participat la revoluţia din decembrie 1989;
2. cei care nu au participat;
3. cei care în alegerile parlamentare din 27 septembrie 1992 au votat cu FDSN;
4. cei care au votat pentru CDR;

În sfîrşit, eşantionul a fost împărţit în trei grupări, după felul cum componenţii lor caracterizează ruptura din decembrie 1989: revoluţie, complot intern sau complot extern. Rezultă o grilă alcătuită din şapte grupări.

1. Unde a fost petrecută noaptea de 21-22 decembrie 1989

Marea majoritate a celor intervievaţi - 70% - recunosc că au petrecut acea noapte acasă. 11% susţin că au lucrat, aproape 8% s-au găsit în stradă, 5,5% au fost la rude sau prieteni.

Suflul fierbinte al istoriei pare să fi dislocat din rînduiala obişnuită a ciclului cotidian numai o minoritate restrînsă.

2. Geografia violenţei

Recursul la violenţă constituie cel mai costisitor privilegiu al revoluţiei române şi totodată trauma psihică cea mai vie, deschisă în memoria societăţii. Chestiunea a făcut obiectul prea multor speculaţii pentru ca un sondaj de opinie să poată insista asupra ei. Au fost evitate momentele cele mai spinoase: teroriştii, bascularea armatei ş.a.

Primul scop a fost acela al localizării unor acte de violenţă, indiferent de natura lor, pe teritoriul naţional. Din răspunsuri reiese că asemenea acte au avut loc în localităţi unde domiciliază 31% dintre intervievaţi - mai cu seamă în oraşe. 57% susţin că în localităţile lor nu s-au petrecut acte de acest gen. 10% declară că nu ştiu, nici acum,

după trei ani, dacă astfel de acte s-au produs ori nu, 1,5% nu dau acestei întrebări nici un răspuns.

Spre deosebire de marile revoluţii moderne, revoluţia română nu a început şi nu s-a consumat în capitală. O putere supracentralizată a fost răsturnată de o mişcare populară larg descentralizată.

3. Revoluţia la scară locală

Sondajul a încercat totodată să afle dacă în localităţile unde domiciliau subiecţii săi au avut loc în decembrie '89 unele acţiuni interpretabile ca episoade ale revoluţiei. Informaţiile obţinute sînt sintetizate în cifrele de mai jos (în %):

În localitatea respectivă au avut loc:

	Da	Nu	Nu ştiu
1. Arestări	15	57	24
2. Demonstraţii	50	38	10
3. Atacuri asupra unor instituţii	26	53	17
4. Adunări publice	60	23	14

Cel mai rar s-au produs acţiunile cele mai radicale, fie cu caracter represiv (arestări), fie cu caracter revoluţionar (atacarea unor instituţii). În schimb, demonstraţii sau adunări publice s-au desfăşurat în localităţi unde trăiesc între jumătate şi aproape două treimi dintre cei intervievaţi.

Remarcabilă rămîne proporţia celor care, după trei ani, continuă să nu ştie ce s-a întîmplat atunci în localitatea lor.

4. Revoluţia la scară individuală-familială

Întrebaţi dacă au participat la asemenea acţiuni în favoarea revoluţiei, ei sau membrii familiei lor intervievaţi au răspuns astfel (în %):

	Da	Nu	Nu ştiu
1. Personal	23	76	-
2. Membri ai familiei	21	74	4

Se ştie că (la fel ca orice revoluţie) revoluţia română din decembrie 1989 a reprezentat opera unei minorităţi. Cît de restrînsă

sau de largă a fost această minoritate rămîne o necunoscută, iar cifrele de mai sus constituie probabil una dintre primele încercări de a-i aproxima dimensiunile. Potrivit celor afirmate de subiecţii acestui sondaj, diversele forme luate în decembrie '89 de mişcarea împotriva dictaturii ar fi antrenat între o cincime şi un sfert din populaţia adultă (peste 18 ani inclusiv). Cifrele ne arată că decizia participării a fost nu atît individuală, cît familială. Distincţia între cei care au luat şi cei care nu au luat parte la aceste acţiuni formează o primă diferenţiere specifică înăuntrul eşantionului observat.

5. A fost revoluţia o revoluţie?

Tot mai mulţi oameni înclină să conteste o revoluţie care înlăturîndu-i pe dictatori, nu a înlăturat şi mizeria materială impusă de aceştia. Idealizarea revoluţiei se exprimă în neacceptarea limitelor ei, adică în negarea ei. Interferenţa dintre marile frustrări cotidiene, gafele politicienilor, falsele mărturii şi goana după senzaţional a unor comentarii gazetăreşti au generat în cele din urmă îndoiala că cele petrecute în decembrie '89 au reprezentat cu adevărat o revoluţie.

Cum vede opinia publică această problemă după trei ani de dure încercări şi de perseverente distorsiuni? Reţinînd versiunile cu circulaţia cea mai largă, interlocutorii au fost întrebaţi ce cred că s-a petre0cut în România în decembrie 1989: o revoluţie, un complot intern sau un complot extern? Răspunsurile primite s-au distribuit astfel (în %):

O revoluţie	46
Un complot intern	31
Un complot extern	23

Lipsa de coeziune a societăţii post-revoluţionare se vădeşte în lipsa de coeziune a viziunii despre revoluţie. Fiecare din cele trei variante are un număr relativ însemnat de adepţi. Prezumţia complotului - totalul celor două versiuni - întruneşte în acest moment majoritatea.

6. Neîncrederea în revoluţie riscă să împiedice continuarea ei

Este oare viziunea despre revoluţie condiţionată de participarea sau neparticiparea la ea? Iată cotitura din decembrie '89 în reprezentarea celor care au luat şi a celor care nu au luat parte la înfăptuirea ei (în %):

A fost:

	O revoluţie	Un complot intern	Un complot extern
Participanţi	39	41	26
Neparticipanţi	48	28	23

O parte dintre subiecţii care alcătuiesc prima grupare au indicat mai mult decît o singură variantă - combinaţii ale celor două comploturi - şi de aceea procentajele respective depăşesc 100. Compararea celor două serii de cifre arată că revoluţia stîrneşte mai puţin încrederea celor care au contribuit la înfăptuirea ei decît a celor care s-au mulţumit să-i urmărească pasiv desfăşurarea. Revoluţiile îi nedreptăţesc pe revoluţionari, aceasta este ingratitudinea naturală a istoriei. Pe de altă parte însă, dezamăgirea revoluţionarilor poate deveni un sprijin potenţial al contra-revoluţiei. Grupurile cele mai active ale societăţii noastre par să aibă acum o asemenea stare de spirit. Prin ea, militanţii cei mai radicali pentru depăşirea trecutului riscă să alimenteze nostalgia în creştere faţă de acelaşi trecut.

De partea ei, presupunerea complotului extern, lansată de dictator şi împărtăşită acum de circa un sfert dintre intervievaţi, este consubstanţială cu retorica şovinistă şi cu tentativele politice de canalizare a nemulţumirilor populare în această direcţie.

7. Procesul Ceauşeştilor

Aşa-zisul proces al celor doi dictatori a stîrnit printre concetăţenii noştri un interes uriaş. Cvasi-totalitatea celor consultaţi declară că au urmărit, într-un fel sau altul, desfăşurarea episodului - pe cînd numai 82% îşi amintesc să fi vizionat mitingul încheiat cu fuga Ceauşeştilor. Întrebaţi, după trei ani, dacă socotesc că e bine sau nu că acest proces a avut loc, intervievaţii răspund afirmativ în proporţie de 44%, negativ 31,5%, 24% îşi mărturisesc nedumerirea. Recalculate pe aceleaşi două grupări (participanţi şi neparticipanţi la revoluţie), răspunsurile se împart după cum urmează (în %):

	Da	Nu	Nu ştiu
Participanţi	51	34	14
Neparticipanţi	42	31	24

Participanţii şi neparticipanţii la acţiunile revoluţiei dezaprobă procesul în proporţii virtual egale, diferenţa cea mai mare dintre cele două grupări decurgînd nu din felul cum evaluează episodul, ci din dificultatea de a-l evalua - mult mai răspîndită printre neparticipanţi. Rezultatul acestor fluctuaţii este aprobarea procesului, sensibil mai largă printre participanţi. Sondajul i-a întrebat pe subiecţi dacă socotesc acum că perechea dictatorială şi-a meritat soarta, impusă atunci. Iată răspunsurile:

Da: 50,5% Nu: 27% Nu ştiu: 22%

Delimitarea aceloraşi două grupări duce la următoarea configurare a răspunsurilor:

	Da	Nu	Nu ştiu
Participanţi	61	26	13
Neparticipanţi	47	27	25

Disparitatea maximă este determinată de aprobarea execuţiei, cu 14% mai frecventă printre participanţi. Cealaltă diferenţă importantă provine, ca şi încazul anterior, de la proporţia superioară a neparticipanţilor care încă nu şi-au putut defini poziţia faţă de acest episod.

Sondajul şi-a propus de asemenea să afle dacă există vreo conexiune semnificativă între viziunea asupra procesului şi viziunea asupra revoluţiei. În ce măsură oportunitatea procesului împotriva celor doi dictatori este văzută la fel sau diferit de cei care cred că decembrie '89 a fost fructul unei revoluţii, unui complot intern sau al unui complot extern? Iată ce relevă cifrele (în %):

Persoanele care cred că în decembrie '89 s-a petrecut:

	O revoluţie	Un complot intern	Un complot extern
Proporţiile în care oportunitatea procesului este:			
Aprobată	50	42	37
Dezaprobată	23	38	40
Nu ştiu	26	20	22

Cele trei grupări se aseamănă prin incapacitatea comună de a forma, în legătură cu procesul, o poziţie majoritară: nici unul dintre

procentele reieşite nu depăşeşte 50%. Modul omogen de interpretare a evenimentelor din 16-22 decembrie '89 nu suscită o atitudine omogenă faţă de procesul din 25 decembrie. El reliefează totuşi anumite diferenţieri tendenţiale.

Organizarea procesului este încuviinţată cel mai frecvent de cei care continuă să creadă în explicaţia revoluţiei, provocînd reticenţa maximă a persoanelor rămase la alegaţiile dictatorului despre un complot extern. Astfel, cei trei ani scurşi de atunci au atenuat substanţial resentimentul popular aproape generalizat faţă de cuplul dictatorilor. Acest resentiment, care a fost un catalizatorde căpetenie al ieşirii maselor în stradă, se dovedeşte mai profund şi mai persistent în memoria afectivă a celort care l-au exprimat în '89, uneori cu riscul vieţii. Timpul a transformat judecarea şi împuşcarea Ceauşeştilor într-o altă sursă de diviziune a societăţii noastre. Uniţi în trecut de ura pe care ne-o insuflau abuzurile lor, ne trezim după trei ani despărţiţi de pedeapsa improvizată cu care şi-au plătit crimele. Iar toleranţa postumă faţă de vinovaţii atîtor nelegiuiri trecute deschide şi ea drumul toleranţei chiar faţă de acest trecut.

8. Schimbarea la faţă a instituţiilor

Sistemele de putere din Europa de Est s-au prăbuşit sub şocul combinat a două forţe: una, a presiunii populare, cealaltă, a dezagregării interioare. În Ungaria a prevalat al doilea factor, în România - primul. La Bucureşti însă, ca şi la Budapesta, singură acţiunea maselor nu putea duce la victorie, dictatura nu putea fi răpusă decît cu concursul instituţiilor pe care se baza cel mai mult.

Transfigurarea acestora din instituţii ale dictaturii în instituţii ale revoluţiei reprezintă unul dintre capitolele cele mai ilizibile ale istoriei lui '89.

Din decembrie '89 pînă în decembrie '92, reconstituirea faptelor nu a cîştigat în claritate, ci în nebulozitate. Opiniei publice i s-au oferit, între timp, torente de mărturii implauzibile, tăceri inadmisibile, speculaţii nedemonstrate, suspiciuni capitalizate. Ce a putut selecta conştiinţa publică din această incoerentă saga mistificatoare? Încercînd să exploreze acest filon, sondajul CIS din decembrie 1992 le-a solicitat intervievaţilor să aprecieze gradul în care dezafectarea a

patru instituţii vitale a contribuit la prăbuşirea dictaturii. Iată cele patru variante în ordinea din chestionar şi proporţiile (în %) în care fiecare dintre acestea a fost indicată ca decisivă:

Armata	55
Televiziunea	8
P.C.R.	9
Securitatea	25

Opinia publică apreciază cu realism rolul decisiv al Armatei într-un moment de cotitură istorică. Împotriva unor interpretări unilaterale simplificatoare, ea sesizează conflictul pe care revoluţia l-a declanşat în interiorul Securităţii. Procentele de mai sus alcătuiesc totodată o ierarhie a instituţiilor pe care se baza dictatura, ierarhie care conferă un rol copleşitor instituţiilor cu funcţii nemijlocit represive, pe cînd instituţiile civile şi îndeosebi P.C.R. îndeplinesc, în această viziune, un rol secundar.

Separată pe cele două grupe: participanţi şi neparticipanţi la revoluţie, evaluarea aceloraşi instituţii prezintă următoarele variaţii (în %):

	Armata	TVR	PCR	Securitatea
Participanţi	49	13	9,5	28
Neparticipanţi	57	7	9,0	14

În comparaţie cu neparticipanţii, intervievaţii care declară că au luat parte la acţiuni revoluţionare apreciază cu mai multă moderaţie rolul Armatei (unii dintre aceştia amintindu-şi probabil implicarea Armatei în represiunea mişcărilor de stradă dinainte de 22 decembrie 1989). Dimpotrivă, participanţii apreciază în proporţii de două ori mai largi decît neparticipanţii însemnătatea trecerii de partea revoluţiei a unei părţi din aparatul Securităţii şi a Televiziunii.

9. Nostalgia stalinismului

Independent de carenţele ei legale, suprimarea dictatorului, simbol al opresiunii generalizate, a fost întîmpinată ca un act de justiţie istorică, cu un sentiment de triumf mai curînd reparator decît vindicativ. Prezent pe toate buzele, refrenul "Ole, Ole, Ole!/Ceauşescu

nu mai e!" nu a dispărut numai din repertoriul; ci chiar şi din memoria noastră. Noianul de griji şi dezamăgiri abătut între timp asupra noastră face azi aproape inevitabilă o întrebare cu trei ani în urmă inimaginabilă: a fost răsturnarea vechiului regim mai curînd în folosul, ori mai curînd în dauna ţării? Sondajul CIS a pus această dramatică întrebare - iar răspunsurile s-au distribuit astfel (în %):

În folosul ţării	58
În dauna ţării	19
Nu ştiu	19
Nu au răspuns	4

Majoritatea intervievaţilor - dar nu o majoritate categorică - rămîne la părerea că dictatura stalinistă trebuia răsturnată, dar a cincea parte dintre ei şovăie: nu ştiu, iar altă cincime consideră că prin acest act ţara a avut mai mult de pierdut decît de cîştigat. Nostalgicii actuali ai vechiului regim depăşesc minoritatea căreia acesta îi asigura odinioară privilegii şi avantaje. Principala sursă socială a acestei nostalgii nu o reprezintă supravieţuitorii fostei "nomenclaturi", decăzuţi din funcţii, ci oamenii cărora experimentele tranziţiei le-au erodat profund condiţiile de viaţă şi speranţele în viitor. De sub zarva vieţii noastre publice se ridică, deocamdată tăcută, o prezenţă teribilă: două cincimi din populaţie, care fie că regretă tirania stalinistă, fie nu este sigură că nu ar avea de ce să o regrete.

Ivit dintre negurile acestei ameninţări, 1993 se vesteşte un an purtător de grele primejdii. Ceea ce pune el în cumpănă nu este soarta unei formaţiuni, unui guvern, unui preşedinte sau unei opoziţii, ci soarta revoluţiei, glorificată de atîtea discursuri şi ponegrită de atîtea fapte. Devenită fenomen de masă, nostalgia stalinismului riscă să ne precipite înapoi - şi oare pentru cîte generaţii? - în existenţa subumană din care nu putem încă fi siguri că ne-am desprins.

Contrar unei percepţii larg acreditate, nostalgia stalinismului nu este periculoasă prin partidul lui Verdeţ sau prin cuvîntările provocatoare rostite de Păunescu şi de Vadim în Senat, ci prin faptul că acest partid şi aceste cuvîntări exprimă realitatea unui curent social în ascensiune. Hotărîtoare nu este respingerea expresiei politice pe care o dau acestui curent respectivii actori, hotărîtoare este eradicarea rădăcinilor sociale care îl generează, îl întreţin şi îl canalizează în modul de viaţă şi în modul de gîndire al multora dintre noi.

10. Reverberaţiile revoluţiei

Mai presus de satisfacţii şi deziluzii, ultimii trei ani au schimbat profund societatea românească. Cele mai evidente dintre aceste schimbări s-au petrecut în legislaţie şi în organizarea instituţiilor centrale. În ce măsură schimbările inerente destalinizării au depăşit aria centrului, propagîndu-se în teritoriu şi în viaţa personală a locuitorilor lui?

Sondajul CIS a încercat să detecteze prezenţa sau absenţa unor astfel de reverberaţii la ambele nivele menţionate.

a. În viaţa publică locală

Singura problemă atacată din acest unghi a fost cea a continuităţii/discontinuităţii unor actori proeminenţi ai vieţii publice locale. Întrebarea era dacă funcţii publice importante sînt deţinute de persoane care ocupaseră în viaţa locală poziţiile cheie (sub dictatură): secretar al PCR; comandant al Securităţii, prima, (prim-vicepreşedinte al Consiliului Popular local). Iată răspunsurile (în %):

	Da	Nu	Nu ştiu
Fostul secretar local PCR	6	50	35
Fostul primar	14	59	26
Fostul comandant al Securităţii	5	45	43

Conform acestor informaţii, de cele mai adeseori oamenii din triada care stăpînea localităţile ţării nu au în prezent funcţii publice importante. Discontinuitatea pe care a provocat-o revoluţia la acest nivel, deşi parţială, reprezintă un fenomen salutar, o dovadă a faptului că transformările afectează ţesuturile intime ale societăţii. Aceasta înseamnă că, în majoritatea cazurilor, instituirea democraţiei, la scară locală, nu este lăsată pe mîna slujbaşilor dictaturii.

Totuşi, cifrele nu sînt liniştitoare. O bună parte dintre foştii primari îşi păstrează funcţia, iar foştii comandanţi ai Securităţii au izbutit cel mai bine să îşi şteargă urma.

b. În viaţa privată

Comparată cu vremuri de relativă stabilitate, tranziţia este o perioadă caracterizată prin profunzimea şi viteza schimbărilor în

societate. Ceea ce se modifică nu mai este modul de funcţionare a structurilor existente, ci înseşi aceste structuri: schimbarea tinde să devină transformare; viteza modificărilor se precipită: schimbarea tinde să devină instabilitate. Ce se întîmplă cu viaţa personală a membrilor unei societăţi aflate într-un asemenea regim de schimbare?

Sondajul CIS a încercat să afle dacă cei trei ani scurşi din decembrie 1989 încoace au adus schimbări semnificative în viaţa privată a subiecţilor incluşi în eşantion. Palierele urmărite au fost: ocupaţia, locul de muncă, locuinţa şi configuraţia familiei nucleare. Proporţiile celor care indică schimbările semnificative intervenite în aceste zone sînt (în %):

Ocupaţia	31
Locul de muncă	37
Locuinţa	9
Structura familiei	13

Tranziţia are, din acest punct de vedere, efectele cele mai puternice asupra integrării oamenilor în procesul productiv - aproape două cincimi declară că şi-au schimbat locul de muncă, şi asupra profilului profesional - aproape o treime susţin că şi-au schimbat ocupaţia. Deşi lipsesc termenii de comparaţie credibili, pentru o perioadă de numai trei ani cifrele de mai sus par considerabile. Ele scot la iveală dimensiunile unei conexiuni previzibile: dezafectarea procesului productiv se asociază cu dezafectarea producătorilor.

Mult mai rezistente la schimbările ambianţei se arată situaţia locativă şi situaţia familială. Printre principalii factori ai acestei relative continuităţi s-ar putea găsi, în primul caz, criza din domeniul imobiliar, inclusiv construcţiile, iar în al doilea tradiţia retranşării în celula familială, tradiţie căreia regimul trecut i-a imprimat o vigoare specială.

11. Ambianţa internaţională

Pe parcursul acestor trei ani, societatea românească s-a schimbat odată cu lumea care o înconjoară. Afectaţi direct de frămîntările interne, riscăm să subevaluăm uriaşele prefaceri intervenite în relaţiile internaţionale, prefaceri ale căror consecinţe pentru România

se vor clarifica numai cu trecerea timpului. Sondajul CIS a selectat şase dintre evenimentele externe capitale ale respectivului interval şi le-a cerut intervievaţilor să le ierarhizeze, indicîndu-le pe cele mai importante (primele trei). Iată cele şase evenimente în ordinea din chestionar, şi proporţiile subiecţilor care le consideră de primă importanţă (în %):

1. Războiul din Golf	34,0
2. Reunificarea Germaniei	52,0
3. Prăbuşirea URSS	69,5
4. Destrămarea Iugoslaviei şi războiul dintre fostele republici	29,0
5. Alegerea unui nou Preşedinte al SUA	23,5
6. Independenţa Moldovei	54,0
7. Nu ştiu	5,0

Adiţionarea acestor procente dezvăluie că subiecţii nu au folosit decît parţial posibilităţile de a evalua evenimentele menţionate. Această reţinere s-ar putea datora şi unei insuficiente familiarizări cu viaţa internaţională. Importanţa maximă este atribuită prăbuşirii URSS, căreia îi urmează la o distanţă apreciabilă independenţa Moldovei şi renunificarea Germaniei. Este o ierarhie cel puţin plauzibilă, semnalînd o reprezentare verosimilă a modului în care se transformă lumea contemporană. Principala lacună a acestei reprezentări ar putea-o constitui relativa subevaluare a tragediei din fosta Iugoslavie.

12. Evenimente interne

Lista de mai sus este, evident, amendabilă. Cu mult mai dificilă s-a dovedit selectarea momentelor susceptibile să alcătuiască împreună o schiţă plauzibilă a istoriei evenimentelor străbătute de societatea românească în acest interval. În cele din urmă au fost reţinute 16 episoade interne, considerate din acest punct de vedere revelatoare. Intervievaţii urmau să indice în ce măsură fiecare dintre aceste evenimente a acţionat mai curînd în folosul, sau mai curînd în dauna evoluţiei generale a ţării. Puşi în faţa acestei alternative dihotomice, subiecţii au reacţionat atribuind tuturor celor 16 evenimente ambele caracteristici, atît pozitive cît şi negative.

Prin simpla comparare dintre mărimile "+" şi "-" s-a ajuns la două

clase de evenimente: cele cu balanţa pozitivă, la care judecăţile favorabile sînt mai numeroase decît cele nefavorabile - în total 9, şi cele cu balanţa negativă, la care judecăţile nefavorabile le depăşesc pe cele favorabile - în total 7. Din acest relativ echilibru se poate deduce că selecţia celor 16 evenimente nu i-a împins pe intervievaţi spre o retrospectivă unilaterală - excesiv pozitivă ori excesiv negativă - a perioadei în cauză. Cifrele care urmează, indică surplusul procentual al opţiunilor "+" în primul tabel, şi cel al opţiunilor "-" în al doilea.

Iată cele două categorii de evenimente şi balanţele respective, cărora li se adaugă răspunsurile "nu ştiu" (în %):

A. Evenimente cu balanţă pozitivă

Evenimentul	Balanţa "+"	Nu ştiu
1. Alegerile din 20 mai 1990	52,0	15,0
2. Formarea FSN în decembrie 1989 ca putere de stat	47,0	18,0
3. Formarea guvernului Stolojan	42,0	20,0
4. Procesele unor foşti conducători ai PCR	35,5	29,0
5. Realegerea preşedintelui Iliescu	27,0	15,0
6. Constituirea primului guvern P. Roman	20,5	18,0
7. Demiterea guvernului P. Roman în septembrie 1991	20,0	26,0
8. Evacuarea de către poliţie a Pieţei Universităţii (13 iunie 1990)	17,0	17,0
9. Hotărîrea FSN de a candida la alegerile din 20 mai 1990	8,0	20,5

B. Evenimente cu balanţă negativă

Evenimentul	Balanţa "-"	Nu ştiu
1. Ciocnirile de la Tîrgu Mureş	86,0	9
2. Incendierea unor clădiri publice în 13 iunie 1990	81,5	9
3. Prima venire a minerilor în Capitală - iunie 1990	65,0	11
4. A doua venire a minerilor în Capitală - septembrie 1991	62,0	12
5. Reducerea subvenţiilor de stat pentru unele produse de consum	49,0	14
6. Grevele ceferiştilor şi altor categorii de salariaţi	39,5	18
7. Manifestaţia din Piaţa Universităţii, Bucureşti	34,0	16

Ansamblul acestor evenimente prezintă cîteva caracteristici demne de atenţie:

1. Toate cele 9 evenimente cu balanţe pozitive reprezintă acţiuni formale ale puterii - cu o excepţie, nici unul dintre evenimentele cu balanţă negativă nu reprezintă acţiuni ale puterii. Excepţia: reducerea subvenţiilor de stat la unele preţuri.

2. Procentajul mediu al balanţelor pozitive este de aproximativ 30%, iar al celor negative de 45%. Diferenţa, consistentă, vădeşte un impact mai puternic al evenimentelor percepute ca defavorabile, sau/şi mai multă coerenţă în perceperea lor.

3. Procentajul mediu al abţinerilor de la asemenea judecăţi - cei care nu răspund, ori răspund "Nu ştiu" - este de 20% pentru evenimentele cu balanţă pozitivă faţă de numai 12,5% pentru cele cu balanţă negativă. În reprezentarea opiniei publice, tranziţia pare să producă evenimente dăunătoare mai importante şi mai pregnante decît cele folositoare. Pentru perioada vizată, această reprezentare pare de altfel să posede valenţe ale unui diagnostic adecvat: în toate ţările implicate, progresele efective spre democraţie şi spre reforma economiei au antrenat deocamdată deteriorarea îngrijorătoare a ordinei publice şi a nivelului de trai al populaţiei.

4. Dintre evenimentele cu balanţă pozitivă trei sînt de natură electorală - cele care în tabelul de mai sus poartă numerele 1, 5 şi 9, iar alte trei de natură guvernamentală - cele cu numerele 3, 6 şi 7.

5. Apreciată pozitiv de 56% dintre intervievaţi şi negativ de 29%, realegerea d-lui Iliescu în octombrie 1992 realizează un sold pozitiv de +27%; Proporţia celor care se declară satisfăcuţi de victoria candidatului FDSN este mai mică decît proporţia celor care i-au dat votul în al doilea tur de scrutin.

6. Atît instalarea, cît şi demiterea cabinetului Petre Roman sînt apreciate preponderent ca evenimente pozitive, şi chiar cu balanţe egale: +20% fiecare. Această simetrie dă o măsură a eroziunii pe care a suferit-o încrederea publică faţă de fostul premier în răstimpul dintre prima sa numire şi înlăturarea sa forţată de către Preşedinte, sub presiunea minerilor.

7. După un an de guvernare în cursul căruia condiţiile de trai s-au degradat simţitor pentru majoritatea populaţiei, formarea cabinetului Stolojan continuă să fie apreciată ca unul dintre evenimentele cele

mai satisfăcătoare ale perioadei. Carisma actorului pare să compenseze neîmplinirile acțiunii lui.

8. Hotărîrea FSN de a participa ca formațiune politică în alegerile din 20 mai 1990 obține balanța pozitivă cea mai coborîtă. Opinia publică nu dă acestei hotărîri o evaluare retrospectivă moderată, așa cum se pare, ci una contradictorie, așa cum se va vedea din unele cifre care vor urma.

9. În sondajele anterioare care au abordat ca temă "procesul comunismului" întrebarea a fost întîmpinată cu un interes scăzut. Dimpotrivă, în retrospectiva discutată judecarea și condamnarea unor foști conducători ai PCR deține o balanță pozitivă remarcabilă. Principala caracteristică a reacției față de acest eveniment este însă indecizia: aproape o treime dintre subiecți declară că nu știu în ce fel să-l evalueze.

10. Evacuarea Pieței Universității de către poliție la ordinul guvernului Roman întrunește un sold pozitiv moderat - totuși pozitiv. Desigur, populația nu a putut vedea pe micile ecrane brutalitatea cu care s-a executat această operație - în fapt prima tentativă post-revoluționară la nivel guvernamental de folosire a mijloacelor represive. Probabil că evaluarea precumpănitor pozitivă a acestui episod nu are în vedere apelul la represiune, cît mai ales restabilirea ordinei publice și a autorității instituțiilor menite să vegheze asupra ei.

11. Perceperea prioritară a manifestației din Piața Universității ca o încălcare a ordinei publice nu este sugerată numai de aprecierea precumpănitor pozitivă a evaluării ei, dar și de balanța negativă cu care se soldează evaluarea manifestației propriu-zise. Forțele opoziției continuă astfel să elogieze o acțiune pe care majoritatea populației (59%) nu încetează să o dezavueze nici după aproape 3 ani. Din punctul de vedere al inițiatorilor ei, manifestația din Piața Universității era îndreptată contra puterii - din punctul de vedere al majorității populației, contra ordinei sociale. Piața Universității rămîne astfel unul dintre momentele neclarificate, care stînjenește dialogul opoziției politice cu majoritatea populației.

12. Mai mult decît jumătate dintre evenimentele cu balanță negativă se referă la acte de violență ilegală. În ierarhia respectivă ele dețin primele patru ranguri, cu soldurile negative cele mai ridicate, constant majoritare, și în același timp cu cotele cele mai scăzute de indecizie ("Nu știu"). În memoria eșantionului observat, filmul celor

trei ani - în decupajul propus de acest sondaj - este dominat de episoade nefavorabile, printre care întîietatea categorică revine unor acte de violență colectivă ilegală.

13. Dezaprobarea cea mai energică este stîrnită de violențele inter-etnice de la Tîrgu-Mureș. Trecerea timpului nu a diminuat, ci a accentuat atitudinea de respingere a acestui tip de violențe, ceea ce reiese din compararea cu rezultatele sondajelor întreprinse în primăvara lui 1990. Pe parcursul celor trei ani s-au dezvoltat astfel două tendințe incongruente: una către creșterea influenței electorale a purtătorilor animozității inter-etnice - și cealaltă către creșterea resentimentului popular față de violențele inter-etnice, indiferent cine ar fi protagoniștii lor.

14. Violența, în general, și violența inter-etnică în particular, sînt judecate mult mai aspru decît reducerea subvențiilor de stat la unele bunuri de consum, deși această ultimă măsură a avut efecte deplorabile asupra nivelului de trai al populației. Evaluarea intrinsecă a acestei măsuri rămîne însă categoric negativă, aprobată de 19%, dezaprobată de 68%, cu o balanță de -49%. Aceste cifre exprimă indispoziția majorității populației față de unele schimbări pe care le reclamă reforma economiei.

15. Un alt exemplu semnificativ de respingere a violenței se referă la mineri. Brutalitatea exercitată de aceștia în iunie 1990 împotriva locuitorilor Capitalei, în apărarea puterii, sînt reprobate în aceeași măsură: -65%, ca și atacul violent din septembrie 1991 împotriva puterii (atac salutat cu ovații de unii participanți la congresul PNȚ-cd): -62%. Spre deosebire de unele formațiuni politice și de unii dintre liderii lor, pentru opinia publică nu pare să existe scop care să justifice folosirea violenței ilegale.

16. În sfîrșit dezaprobarea recurgerii la greve este o atitudine constantă a opiniei noastre publice, redescoperită ori de cîte ori acest tip de acțiune sindicală a fost pus în discuție. De altfel mult mai elocvent decît în sondaje, această atitudine s-a manifestat în vara-toamna anului trecut cînd foști conducători ai grevei CFR au declarat greva foamei. În pofida dramatismului și puternicului său răsunet, respectiva acțiune nu a declanșat nici un gest notabil de solidarizare. Conducătorii grevei au fost abandonați de greviști. Din punctul de vedere al liderilor sindicali, greva se dovedește un mod de acțiune cu două tăișuri.

13. Filmul evenimentelor - variaţiuni I

Evenimentul genetic

Evenimentul deschizător al drumului către o posibilă tranziţie a fost răsturnarea aproape concomitentă a puterii staliniste în ţările Est Europene semnatare ale Pactului de la Varşovia. Aşa cum arătam, versiunea românească a acestei cotituri este văzută de diverse segmente ale opiniei noastre publice fie ca o revoluţie, fie ca rezultatul unui complot.

Sondajul s-a bazat pe presupunerea că reprezentarea diferenţiată a evenimentului genetic ar putea favoriza reprezentarea diferenţiată a unora dintre evenimentele ulterioare, determinate sau condiţionate de acesta. Purtătorii celor trei interpretări: revoluţie, complot intern, complot extern au fost consideraţi ca formînd tot atîtea grupări distincte.

Pentru fiecare eveniment au rezultat astfel trei balanţe, după modelul următor:

	Evaluarea (%)		
Gruparea care crede în:	Pozitivă	Negativă	Diferenţa
Revoluţie	64,0	18	+ 46,0
Complot intern	42,5	46	- 3,5
Complot extern	54,0	28	+ 31,0

Reprezentarea diferenţiată a evenimentului genetic pare reprezentarea diferenţiată a acestui eveniment recent. Exprimată sintetic în balanţe - coloana "Diferenţa" - această delimitare se manifestă sub două forme: a sensului, un semn "+" sau "-", şi a mărimii, ca amploare a procentajului. Deschiderile detectate pe această cale sugerează unele conexiuni posibile, determină atitudini: ruptura din decembrie '89 şi cea faţă de actualul preşedinte. Acesta găseşte sprijinul cel mai larg printre subiecţii care cred că decembrie '89 a fost opera unei revoluţii, şi întîmpină reţinerile cele mai răspîndite printre susţinătorii explicaţiei "complot intern". Adepţii versiunii "complot extern" formează şi ei o balanţă favorabilă realegerii d-lui Iliescu, dar cu mai puţină fermitate decît primii.

Structurate în acelaşi fel, datele referitoare la toate cele 16 evenimente introduse în sondaj evidenţiază unele trăsături de ansamblu ale acestei viziuni, precum şi anumite particularităţi ale fiecăruia. Astfel:

1. Toate cele trei grupări formează balanţe de acelaşi semn pentru şase evenimente - cinci dintre acestea fiind considerate prepoderent negative: ciocnirile de la Tîrgu Mureş, violenţele de la Bucureşti din 13 iunie 1990, cele două descinderi ale minerilor în Capitală şi reducerea subvenţiilor de stat pentru unele produse de consum. Deosebirile de vederi asupra răsturnării violente din decembrie 1989 se transformă în ? a vederii critice asupra violenţelor care au urmat, precum şi asupra schimbărilor economice cu cele mai perturbatoare efecte pentru nivelul de trai al populaţiei.

2. Cele trei grupări formează balanţe negative pentru încă două evenimente: manifestaţia din Piaţa Universităţii şi grevele. În aceste două cazuri însă, identitatea semnelor este afectată de inegalitatea proporţiilor. Dezaprobarea manifestaţiei din Piaţa Universităţii este de peste patru ori mai frecventă printre cei care cred în versiunea revoluţiei şi în cea a complotului extern decît printre cei care susţin explicaţia complotului intern. Aceştia din urmă se delimitează de celelalte două grupări şi în raport cu grevele, diferenţele fiind însă mai moderate.

3. Evenimentele care suscită disocierile cele mai categorice între cele trei grupări - balanţe de semn contrar - sînt:

A. Hotărîrea FSN de a participa la alegerile din mai 1990.

	Evaluarea (în %)		
Gruparea care crede în:	Pozitivă	Negativă	Diferenţa
a. Revoluţie	56	23	+33
b. Complot intern	32	51	-19
c. Complot extern	35	43	- 8

B. Evacuarea Pieţei Universităţii de către poliţie:

	Evaluarea (în %)		
Gruparea care crede în:	Pozitivă	Negativă	Diferenţa
a. Revoluţie	55	25	+30
b. Complot intern	38	45	- 7
c. Complot extern	55	31	+24

Al treilea - şi ultimul - eveniment care provoacă această cea mai netă formă de diferenţiere este realegerea d-lui Iliescu în octombrie 1992, consemnată mai sus.

Pe marginea acestor cifre se pot nota următoarele:

a. Reprezentarea diferenţiată a evenimentului genetic nu suscită reprezentări diferenţiate prin sensul balanţei decît pentru trei dintre cele 16 evenimente ulterioare introduse în sondaj. Potrivit acestor parametrii, opinia publică pare mai puţin divizată în raport cu evenimentele perioadei post-revoluţionare decît cu cel al rupturii iniţiale.

b. Faţă de toate cele trei evenimente în chestiune, susţinătorii explicaţiei "revoluţie" formează balanţe pozitive, pe cînd adepţii variantei "complot intern" constituie balanţe la fel de constant negative. Gruparea ataşată ideii de "complot extern" este singura care oscilează, formînd două balanţe pozitive şi una negativă.

4. Evenimentele care produc din partea celor trei grupări reacţiile cele mai omogene sînt ale căror balanţe concordă ca semn, fiind în acelaşi timp apropiate ca mărime (%). Iată exemplul cel mai concludent al acestei duble convergenţe.

Evenimentul: Formarea guvernului Stolojan

	Evaluarea (în %)		
Gruparea celor care cred în:	Pozitivă	Negativă	Diferenţa
Revoluţie	61	18	+43
Complot intern	60	21	+39
Complot extern	63	20	+43

Cea mai mare diferenţă între balanţe este de patru puncte - adică foarte mică - iar în aceste limite gruparea cea mai retractilă este aceea a subiecţilor care susţin explicaţia complotului intern. După cum arată aceste cifre, reprezentarea diferenţiată a evenimentului genetic nu împiedică reprezentarea coerent pozitivă a constituirii guvernului Stolojan.

Celelalte evenimente care suscită acelaşi gen de dublă confluenţă - între semne şi între procente (diferenţa maximă sub 10 puncte) - sînt: ciocnirile de la Tîrgu Mureş, atacarea unor instituţii publice în 13 iunie 1990 şi prima venire a minerilor - toate trei cu balanţe negative. Exceptînd simpatia retroactivă pe care continuă să o impună instalarea guvernului Stolojan, momentele care izbutesc să şteargă deosebirile de interpretare a evenimentului iniţial fac parte din clasa celor cu balanţe negative şi se referă invariabil la exerciţiul violenţei ilegale.

5. O ultimă clasă de evenimente o formează cele în raport cu care balanţele celor trei grupări de subiecţi coincid ca semn, dar se deosebesc substanţial ca mărime (diferenţa depăşeşte 20 de puncte). Iată un exemplu:

Evenimentul: Manifestaţia din Piaţa Universităţii

	Evaluarea (în %)		
Gruparea celor care cred în:	Pozitivă	Negativă	Diferenţa
Revoluţie	19,0	63,0	-44
Complot intern	36,0	46,0	-10
Complot extern	22,5	64,5	-42

Toate cele trei grupări dau acestui eveniment o evaluare precumpănitor negativă, dar această preponderenţă este de aproape patru ori şi jumătate mai netă în prima grupare decît în a doua (vezi coloana "Diferenţa").

Evenimentele care alcătuiesc această clasă sînt în număr de şase - patru cu balanţe pozitive şi anume:

- Formarea FSN în decembrie 1989
- Constituirea primului guvern Roman
- Alegerile din 20 mai 1990
- Judecarea unor foşti conducători ai PCR

Evaluarea pozitivă cea mai reticentă vine în primele trei dintre aceste patru cazuri tot din partea grupării care susţine varianta complotului intern.

7. În lumina acestor variaţiuni, cele trei grupări de interpretare diferenţiată a evenimentului genetic prezintă, în ce priveşte atitudinea faţă de evenimentele ulterioare, următoarele caracteristici.

Gruparea care crede în versiunea "Revoluţie" formează cea mai ridicată balanţă pozitivă pentru şapte dintre cele nouă evenimente apreciate favorabil, o întîietate pe care gruparea adeptă a explicaţiei "complot intern" nu o deţine niciodată. Dimpotrivă, această ultimă grupare formează cele mai categorice balanţe negative în patru dintre cele şapte cazuri posibile. Atitudinea diferenţiată faţă de evenimentul genetic pare să suscite diferenţierea unor tendinţe consistente - dacă nu chiar a unor mentalităţi: cei care susţin versiunea "complot intern" au despre perioada postrevoluţionară o reprezentare sensibil mai critică decît cei care susţin versiunea "Revoluţie".

14. Variaţiuni II: Votul din 27 septembrie 1992.

O altă ipoteză a aceluiaşi sondaj era că între modalitatea de evaluare a evenimentelor de după 1989 si modalitatea de a vota în alegerile parlamentare din 27 septembrie 1992 ar putea exista unele convergenţe. Pentru a simplifica analiza, în cele ce urmează sînt luate în seamă numai două modalităţi de votare: cu FDSN şi cu Convenţia Democratică. Faţă de analiza anterioară, aci ipoteza gravitează către o relaţie cauzală răsturnată. În primul caz se presupune că reprezentarea evenimentului din perioada post-revoluţionară ar constitui un efect al modului cum este reprezentat evenimentul genetic - cotitura din decembrie 1989. În cazul comportamentului electoral se presupune că reprezentarea evenimentelor din perioada post-revoluţionară ar constitui un factor cauzal al orientării votului.

Comparaţia dintre gruparea celor care au votat cu FDSN şi a celor care au votat cu CDR scoate la iveală o serie de tendinţe, ca de exemplu:

1. Votanţii FDSN formează balanţe pozitive pentru zece evenimente, cei ai CDR numai pentru şase. Cei dintîi au asupra acestei scurte istorii evenimenţiale o viziune mai puţin critică decît cei din urmă.

2. Acest mod de delimitare este configurat şi de alte date: mărimea medie a balanţelor pozitive este de 44 pentru spirjinitorii partidului prezidenţial, faţă de numai 27 pentru susţinătorii opoziţiei.

3. Alegătorii care se abţin de la emiterea unor judecăţi sînt mai numeroşi printre susţinătorii F.D.S.N. decît printre cei ai CDR în raport cu zece evenimente şi mai puţin numeroşi doar cu trei, (în privinţa restului de trei, proporţiile sînt egale). Electoratul partidului cîştigător se arată mai reticent în evaluări decît cel al opoziţiei.

Primul manifestă cele mai puternice ezitări în legătură cu judecarea unor foşti conducători ai PCR - abţineri 31%, şi cu demiterea guvernului Roman în septembrie 1991 - abţineri 27%. Aceleaşi două evenimente, cărora li se adaugă însă grevele, suscită abţinerile maxime şi din partea votanţilor CDR, dar la cote mai scăzute: cea mai ridicată referitor la demiterea guvernului Roman - 25%, şi 21% faţă de celelalte două.

4. Evenimentele cărora cele două grupări le conferă scorurile optime - balanţele pozitive maxime - sînt, în ordinea acestor scoruri, următoarele (primele cinci):

Gruparea pro-FDSN		Gruparea pro-CDR	
Evenimentul	Balanţa	Evenimentul	Balanţa
1. Realegerea d-lui Iliescu	+83,5%	1. Judecarea unor foşti conducători ai PCR	+51,0%
2. Alegerile din 20 mai 1990	+72,5%	2. Formarea guvernului Stolojan	+39,5%
3. Formarea FSN în decembrie 1989	+68,5%	3. Formarea FSN în decembrie 1989	+21,0%
4. Hotărîrea FSN de a lua parte la alegerile din mai 1990	+44,0%	4. Alegerile din 20 mai 1990	+18,0%
5. Evacuarea Pieţei Universităţii	+43,0%	5. Manifestaţia din Piaţa Universităţii	+15,5%

Inegalitatea generală dintre cele două coloane reliefează înclinaţia mult mai viguroasă a votanţilor FDSN spre o viziune pozitivă asupra perioadei în chestiune.

Realegerea candidatului FDSN nu este întîmpinată de susţinătorii lui doar cu satisfacţie, ci cu sentimentul că acesta a fost cel mai fericit eveniment din întregul interval de trei ani. Un astfel de sentiment depăşeşte limitele fidelităţii electorale, actorul este convertit de imaginaţia colectivă a respectivului electorat în simbol al îndeplinirii unor speranţe care nu îşi găsesc purtători reali. Ineficacitatea soluţiilor efectiv tentate împinge către soluţia iluzorie a unui conducător mesianic. Aprecierea hiperbolică a realegerii d-lui Iliescu semnalează începutul posibil al unui asemenea transfer. Îngrijorător nu este numai sensul acestuia, ci şi dimensiunile lui, sesizabile mai ales prin următorii parametrii:

a) transferul menţionat pare să afecteze starea de spirit a unei mari părţi din electoratul naţional (între o cincime şi un sfert);

b) realegerea actualului preşedinte este evaluată ca cel mai salutar eveniment al perioadei de către aproape 90% dintre cei care au votat pentru el, şi ca cel mai nociv eveniment de către 70% dintre cei care au votat împotriva lui. Pentru moment, victoria candidatului FDSN nu uneşte opinia publică, ci o divide.

Generatoare de probleme este şi viziunea votanţilor CDR, pentru care cel mai fericit eveniment al ultimilor trei ani a fost judecarea şi condamnarea unor foşti conducători ai PCR. Pe cînd electoratul puterii atribuie această supremaţie pozitivă unui eveniment care exprimă

aspiraţia spre continuitate, electoratul opoziţiei atribuie aceiaşi supremaţie unui eveniment de sens contrar, care exprimă aspiraţia spre discontinuitate sub forma cea mai viguroasă, care este pedepsirea vinovaţilor. Această viziune contrastează cu retorica partidelor din Convenţie care, pentru a-şi demonstra orientarea nevindicativă, au preferat un candidat la preşedinţie fost membru al PCR. Asupra acestui punct alegătorii care votează cu opoziţia sînt deci mai radicali decît aleşii lor. Radicalismul vindicativ al minorităţii reduce şansele partidelor pe care le sprijină de a-şi spori influenţa asupra majorităţii.

5. Evenimentele cu privire la care cele două grupări emit judecăţi opuse - balanţe de semne contrarii - sînt: hotărîrea FSN de a participa la alegerile din mai 1990, evacuarea Pieţei Universităţii de către poliţie şi realegerea d-lui Iliescu, toate trei cu balanţe pozitive din partea electoratului FDSN şi negative din partea celui al CDR, cărora li se adaugă al patrulea - manifestaţia din Piaţa Universităţii - în raport cu care semnele balanţelor se inversează. O dată în plus, manifestaţia din Piaţa Universităţii se dovedeşte, alături de brusca transformare a FSN în partid politic, generatorul uneia dintre cele mai profunde şi mai durabile disensiuni a opiniei noastre publice.

6. La cealaltă extremitate se situează evenimentele pe care votanţii CDR şi votanţii FDSN le evaluează asemănător: balanţele au acelaşi semn iar diferenţele de mărime sînt dintre ele mai mici decît 5%.

Iată aceste evenimente şi respectivele balanţe:

Evenimentele	Balanţele votanţilor	
	CDR	FDSN
Ciocnirile de la Tîrgu Mureş	-87,0%	-83,0%
Atacarea unor instituţii	-81,5%	-81,5%
Instalarea guvernului Stolojan	+39,5%	+42,0%

Disjuncţia opţiunilor electorale nu poate împiedica acordul fundamental asupra primelor două puncte: indiferent cu care partid votează, alegătorii, în marea lor majoritate, resping violenţa. Al treilea punct de acord ar putea indica nu atît aprecierea unei guvernări, cît popularitatea mai presus de bariere politice a unui actor formal neînregimentat. Mecanismele psihologice ale acestei omogenităţi transpolitice s-ar putea asemăna celor amintite mai sus, care exacerbează partizanatul politic faţă de preşedintele reales. Votanţii

FDSN şi cei ai CDR se întîlnesc în tentaţia comună de a înlocui soluţiile inaccesibile printr-un actor accesibil.

7. O altă clasă ar include evenimentele pentru care ambele grupări formează balanţe de acelaşi semn, dar cu procentaje foarte distante (diferenţe mai mari de 20 de puncte). Iată un exemplu ilustrativ pentru această clasă:

Evenimentul: Alegerile din 20 mai 1990

Grupările	Evaluarea (%)		
	Pozitivă	Negativă	Diferenţa
Votanţi FDSN	79,5	7,0	+72,5
Votanţi CDR	52,0	34,0	+18,0

Ambele balanţe sînt pozitive, dar scorul celei dintîi este de patru ori mai ridicat decît al celei din urmă. Principala sursă a acestei diferenţe poate fi observată în coloana a doua: proporţia votanţilor Convenţiei care evaluează negativ alegerile din mai 1990 este de cinci ori mai largă decît printre votanţii FDSN.

Celelalte evenimente în ale căror balanţe de acelaşi semn apar diferenţe de peste 20 de puncte sînt:

Evenimentele	Balanţa votanţilor (%)	
	CDR	FDSN
Formarea FSN, decembrie 1989	+21	+68,5
Constituirea primului guvern Petre Roman	+1	+31,5
Judecarea unor foşti conducători ai PCR	+51	+27,0

Împreună cu alegerile din mai 1990, primele două evenimente din acest tabel constituie momente hotărîtoare în procesul de instituire a noii puteri. Ele se bucură de o apreciere mult mai pozitivă din partea electoratului FDSN, care celebrează în ele consolidarea noii puteri, decît din a electoratului CDR, care pare a le aprecia îndeosebi ca momente de negare pozitivă a puterii staliniste.

15. Mentalităţi embrionare

Nu doar promovarea, dar chiar şi numai supravieţuirea sub vechiul regim presupunea strategii adaptative a căror esenţă, mai ales în anii '80, o constituia obedienţa simulată. Atitudinile impuse de acest standard sfîrşeau prin a se sedimenta într-o mentalitate frustrantă,

bazată pe acceptarea minciunii şi pe renunţarea la demnitatea personală. Asumîndu-şi riscurile protestului deschis, sutele de mii de oameni care au înţesat în decembrie 1989 străzile marilor oraşe, săvîrşeau în primul rînd gestul rupturii revoluţionare cu propria lor mentalitate: obedienţa simulată devenea răscoală explicită.

Un gest nu înlătură o mentalitate consolidată în timp şi, mai ales, nu creează o mentalitate nouă. În această fază a tranziţiei, mentalităţile nu mai sînt impuse de represiunea centralizată, ci de dispariţia ei. Retorica publică deploră stăruitor persistenţa vechilor mentalităţi. Cît este de întemeiată sau de fantezistă această alegaţie? Se dezvoltă în societatea românească post-revoluţionară o nouă mentalitate sau noi mentalităţi?

Un sondaj nu poate da acestor întrebări răspunsuri suficient de fundamentate. El poate însă detecta unele virtualităţi, poate distinge dacă în această zonă atît de greu penetrabilă domneşte imobilismul sau o anumită mobilitate şi poate extrage, eventual, unele indicii asupra sensului - sau sensurilor - acestei mobilităţi, dacă ea este reperată.

Sondajul CIS, la care mă refer, a avansat spre acest teren necunoscut, pornind de la următoarele ipoteze:

a) tranziţia la nivelul socio-economic presupune cu necesitate tranziţia la nivelul mentalităţilor;

b) domeniul mentalităţilor este în mod natural domeniul pluralismului şi al diversităţii;

c) un indicator posibil al genezei şi dinamicii acestei diversităţi este comportamentul electoral.

Metodologia folosită a inclus, între altele:

a) reducerea comportamentelor electorale la două variabile - votarea în alegerile parlamentare din 27 septembrie 1992 cu FDSN şi cu CDR;

b) corelarea acestor două comportamente cu modul de evaluare a unora dintre principalele evenimente survenite în intervalul decembrie 1989-decembrie 1992.

Profilul mentalităţilor incipiente, schiţat cu ajutorul acestor mijloace extrem de simple, prezintă următoarele repere:

1. Comportamentele electorale distincte nu exclud evaluări - şi deci seturi de valori convergente.

2. Purtătorii celor două opţiuni electorale manifestă următoarele atitudini comune:

a) respingerea violenţei ilegale;

b) rezistenţa faţă de unele măsuri reclamate de reforma economiei (reducerea subvenţiilor de stat la unele preţuri);

c) înclinaţia de a căuta soluţia tuturor problemelor în emergenţa unui lider carismatic, identificat pe larg de ambele grupări în persoana fostului prim-ministru Theodor Stolojan.

3. Evenimentele în raport cu care diferenţierea celor două grupări capătă accente conflictuale, sînt:

a) hotărîrea FSN, din ianuarie 1990, de a-şi dubla identitatea de putere de stat cu aceea de competitor în alegerile din mai 1990;

b) manifestaţia din Piaţa Universităţii şi dispersarea ei de către poliţie;

c) realegerea actualului Preşedinte în octombrie 1992.

Alte diferenţieri semnificative dintre cele două grupări:

Comportamente revelatoare	
Votanţi FDSN	Votanţi CDR
1. Proporţie mai scăzută de participanţi la acţiunile din decembrie 1989	**1.** Proporţie mai ridicată de participanţi la acţiunile din decembrie 1989
2. Văd de predilecţie în ruptura din decembrie 1989 o revoluţie	**2.** Văd de predilecţie în ruptura din decembrie 1989 un complot intern
3. Au despre perioada post-revoluţionară o reprezentare mai ezitantă	**3.** Au despre perioada post-revoluţionară o reprezentare mai fermă
4. Accentul dominant al acestei reprezentări este consimţirea	**4.** Accentul dominant al acestei reprezentări este disocierea critică
5. Referenţialul general al acestei reprezentări este aspiraţia spre continuitate/discontinuitate	**5.** Referenţialul general al acestei reprezentări este aspiraţia spre discontinuitate
6. Starea de spirit generală este preponderent conciliatoare	**6.** Starea de spirit generală este preponderent vindicativă
7. Puterea nouă este percepută ca o alternativă operaţională a celei vechi, de unde nevoia de a o sprijini	**7.** Puterea nouă este percepută ca o prelungire rectificată a celei vechi, de unde nevoia de a o combate
8. Impulsul spre personificarea soluţiilor îşi găseşte obiectul printre actorii care deţin puterea: dl. Ion Iliescu.	**8.** Impulsul spre personificarea soluţiilor nu-şi găseşte obiectul printre actorii care conduc opoziţia.

Desigur, această încercare de sinteză este sub multiple aspecte fragilă - şi ca atare contestabilă. Ţelul ei nu este descrierea unor mentalităţi, ci a unor prezumtive schimbări de mentalitate şi îndeosebi stimularea tentativelor de a studia mobilitatea mentalităţilor pe temeiul unor observaţii empirice.

XIX. MITURILE TRANZIŢIEI

26 iunie 1992

1. Un deficit uitat

Termenul de tranziţie răsună din ce în ce mai viguros în retorica noastră publică. Frecvenţa cu care este folosit nu concordă însă cu claritatea înţelegerii lui. Avem reprezentări cu totul vagi despre limanul la care această tranziţie ar urma să ne ducă, ba chiar şi despre situaţia din care am pornit către ea - cu atît mai dese sînt negurile care învăluie intervalul dintre aceste două necunoscute, adică tranziţia propriu-zisă. Se vorbeşte în abundenţă despre deficitul valutar, despre deficitul alimentar, despre deficitul energetic şi despre multe alte deficite. Se omite însă deficitul teoretic, a cărui persistenţă grevează felul cum înţelegem procesul istoric în curs.

Marile revoluţii ale epocii moderne au fost pregătite de veritabile revoluţii în gîndire. Nu se poate imagina, de exemplu, revoluţia franceză fără iluminism. Nu acesta a fost însă cazul revoluţiilor din 1989, pe care Claus Offe le caracterizează ca "ateoretice". "În absenţa oricărei teorii revoluţionare *ex ante*, şi deci, implicit, a unei teorii valide, specialiştilor în ştiinţele sociale nu le rămîne decît să înţeleagă retrospectiv cele petrecute" (Claus Offe, *Capitalism by Democratic Design?, în Social Research,* vol. 58, no. 4, Winter 1991, p. 867). La noi, ca şi la vecinii noştri, funcţia de a înlătura această întîrziere teoretică ar reveni nu numai specialiştilor în ştiinţele sociale, ci de asemeni intelectualităţii din mai multe ramuri.

Pînă acum intelectualitatea din România a arătat o disponibilitate mai mică pentru explicarea teoretică decît pentru implicarea politică în viaţa societăţii. Neputînd să elaboreze teoriile necesare, unii intelectuali caută tot mai des o compensare în apelul la miturile posibile. Folosesc termenii de "mit" şi "mitologie" în accepţia propusă de Bronislaw Malinowski, de "cartă pragmatică a înţelepciunii primitive", deci în accepţia de gîndire preteoretică. Dintre miturile investite în prezent cu o putere de circulaţie ridicată, cele mai semnificative mi se par în acest moment mitul puterii, mitul imitaţiei, mitul autohtonismului şi mitul restauraţiei.

2. Mitul puterii

La originea acestui mit stă reprezentarea parcelară a unei crize globale. Faptul real că tranziția produce și reproduce o criză politică este perceput ca reducere a tranziției la această criză politică. Revoluțiile din 1989 au fost generate de criza globală a orînduirii staliniste. Prin victoria istorică a acestor revoluții, criza globală a orînduirii staliniste nu a fost pur și simplu depășită, ci transformată într-o altă criză globală - aceea a tranziției spre poststalinism. Ca atare, vijelia istorică în care ne găsim nu reprezintă în mod exclusiv sau precumpănitor o criză politică, ci o criză atotcuprinzătoare, ale cărei aspecte economice și sociale sînt cele mai profunde și ale cărei aspecte politice sînt cele mai vizibile.

Prin orientarea sa politică, mitul puterii întruchipează în societatea noastră o distorsiune specifică a opoziției față de puterea acreditată prin alegerile de la 20 mai 1990. Pornind de la o diagnoză eronată, mitul în cauză contestă această putere supradimensionînd-o. Pentru el criza puterii nu este un efect al crizei socio-economice generale, ci criza socio-economică generală este un efect al naturii acestei puteri ale cărei păcate nu au ca sursă primară greșelile ei, ci relele ei intenții. Condamnarea explicită a acestor intenții sugerează elogiul implicit al aptitudinii ei de a-și realiza întotdeauna intențiile, adică de a se comporta ca o putere invariabil condamnabilă și invariabil infailibilă.

În realitate puterea instaurată în 1990 este departe de a impune societății intențiile ei. Dezafectarea aproape concomitentă în ultimele luni, a bazei sale electorale și a bazei sale parlamentare demonstrează nu numai faibilitatea, ci și fragilitatea crescîndă a acestei puteri. Totodată ideea că bunele intenții ale altei puteri pot transforma criza politică în concordie politică este energic infirmată de evoluțiile din Ceho-Slovacia, din Bulgaria și mai ales din Polonia. Nutrind intenții mai presus de orice bănuială, guvernele efemere de la Varșovia nu au izbutit totuși să scutească societatea de convulsii politice. Bunele intenții nu sînt de ajuns pentru a asigura gestionarea satisfăcătoare de către putere a crizei globale inerente în această fază a tranziției. Concluzia posibilă ar fi că, în această fază, puterea poate atenua sau agrava criza economică și socială a tranziției, dar nu o poate nici genera, nici rezolva.

Reprezentarea dilatatoare a puterii nu îi distorsionează numai dimensiunile, ci și substanța. Se schițează astfel imaginea unei puteri în stare să aducă tot răul sau tot binele unei societăți sortite să nu fie decît obiectul ei. Atribuind deciziei politice un rol de demiurg al istoriei, mitologia anti-stalinistă a puterii riscă să se apropie de bine cunoscuta versiune stalinistă a aceleiași mitologii.

3. Mitul imitației vs mitul autohtonismului

Cele două mituri sus-numite se alimentează reciproc. Ele operează înlăuntrul aceluiași cîmp: raportul societății românești cu ambianța ei exterioară, folosindu-se de același procedeu: unilateralizarea. Bineînțeles, acestea sînt unilateralități de sens contrar, una absolutizînd, iar cealaltă negînd rolul ambianței exterioare în tranziția societății românești spre post-stalinism. Ambele mituri se concentrează prioritar pe soluții, nu pe diagnoze.

Mitul imitației are despre tranziție o viziune esențialmente teleologică. Schema retoricii lui poate fi redusă la trei propoziții. Prima este o prezumție învestită cu rolul de premisă: ea afirmă că tranziția are o stație terminus și că această stație constă într-o societate a afluenței, întemeiată pe asocierea dintre virtuțile politice ale democrației și virtuțile economice ale mecanismelor de piață. A doua propoziție afirmă că asemenea societăți nu reprezintă proiecte utopice, ci realități istorice, că existînd, ele nu trebuie imaginate, ci studiate și înțelese. A treia propoziție, concluzivă, se rezumă la afirmația de aparent bun-simț că tot ce ne rămîne de făcut pentru a depăși vicisitudinile tranziției este să imităm cu fidelitate aceste modele accesibile ale fericirii generale.

Mitul imitației reduce procesul tranziției la presupusul lui scop, nesocotindu-i originea. Logica acestui mit este alcătuită dintr-o suprapunere de omisiuni. El omite astfel întrebarea inevitabilă despre măsura în care procesele istorice sînt - sau pot fi - călăuzite efectiv de scopuri; el omite că ceea ce se cere identificat în primul rînd nu este punctul în care ar fi de dorit ca procesul să ajungă, ci mecanismele care pun și mențin în mișcare acest proces; că în circumstanțele date, principalul nostru efort se cere îndreptat nu către alegerea unui model exterior, ci către coordonarea energiilor interioare

pentru străbaterea drumului istoric care să ne ducă pe cît mai rapid cu putinţă şi cu costurile sociale cele mai scăzute de la stalinism la o formă de post-stalinism accesibilă; şi mai ales, pentru a încheia, el omite, că nici una dintre societăţile propuse ca model nu a ajuns acolo unde se află străbătînd un astfel de itinerar.

La toate acestea se adaugă o observaţie de ordin general: mitul anti-stalinist al imitării modelului occidental se inspiră din mitul stalinist al modelului răsăritean. Problema nu este aceea a virtualităţii diferitelor modele, ci aceea a plauzibilităţii ideii de model - adică a gradului în care tipul de organizare a unei societăţi poate fi transplantat în altă societate.

Rezistenţa faţă de mitul imitaţiei ajunge prin exacerbare la mitul contrar, al autohtonismului, cîtuşi de puţin inedit în peisajul politic şi cultural al ţării noastre. Referindu-se la modelul occidental, Nae Ionescu îi mărturisea lui Mircea Vulcănescu: "Şi ar fi curată risipă de timp şi de energie, să ne apucăm să imităm un lucru care trage să moară, în loc să gîndim curajos situaţia de-a dreptul şi să căutăm un răspuns propriu". (Mircea Vulcănescu, *Nae Ionescu, aşa cum l-am cunoscut,* Ed. Humanitas, 1992, p.54). Mitul autohtonismului tinde să opună proiectului de absorbţie a unui model străin o reacţie de impermeabilitate şi chiar de ostilitate faţă de orice experienţă străină. Motivaţia respingerii ajunge să nu fie legată atît de rezultatele unei experienţe cît de localizarea ei.

Resurecţia acestui mit aduce cu sine primejdia revenirii la acea fuziune dintre narcisism naţional şi xenofobie care a nutrit mişcările interbelice de extremă dreaptă, precum şi ceauşismul, şi care nutresc, în împrejurările prezente din Estul Europei, primejdia unei generalizări a vrăjmăşiilor inter-etnice.

4. Mitul restauraţiei

În raport cu tranziţia, opoziţia dintre mitul imitaţiei şi mitul autohtonismului poate fi văzută ca opoziţie dintre două absolutizări: a scopului şi a originii procesului. Dimpotrivă, mitul restauraţiei poate fi văzut ca depăşire a acestei opoziţii prin reducerea scopului la origini şi prin transfigurarea originii în scop. Drept urmare categoria de scop nu mai este doar prioritară, ea devine unică, instituind o altă absolutizare: aceea a teleologiei.

Mitul restauraţiei nu îşi propune să rezolve problemele tranziţiei analizînd-o, ci negînd-o. El înlocuieşte întrebarea: cum înaintează societatea spre post-stalinism? prin răspunsul anticipat: înapoindu-se la prestalinism.

Datorită presupoziţiilor lui, mitul restauraţiei se află într-o intimă congruenţă atît cu mitul imitaţiei cît şi cu cel al autohtonismului. Postulînd că soluţia ideală a problemelor prezentului este întoarcerea la propriul nostru trecut, el satisface atît nevoia de model cît şi pe aceea de autohtonism: modelul există, el nu trebuie căutat la alţii.

Viziunea de ansamblu pe care o propune mitul restauraţiei este anti-istorică şi anti-temporală. El ne scuteşte de viitor şi de prezent oferindu-ne refugiul trecutului, pe care însă îl secţionează, anulînd trecutul I (apropiat) pentru a deschide drumul direct spre trecutul II (îndepărtat). Ajungînd în acest punct, mitul restauraţiei nu reabilitează temporalitatea istoriei ci, dimpotrivă, o anulează, căci trecutul II este asimilat ca model social nu recunoscîndu-i-se, ci ignorîndu-i-se identitatea de trecut.

O strategie a tranziţiei care predică înapoierea la trecut riscă să fie considerată retrogradă. Pentru a diminua acest risc, mitul restauraţiei înlocuieşte discontinuitatea naturală dintre prezent şi trecutul II printr-o continuitate imaginară. El descompune sintagma înapoierii la trecut păstrînd substanţa trecutului şi eliminînd înapoierea: obiectul rămîne, mişcarea către el dispare. În sprijinul acestei disocieri este avansată metafora "neistorie", căreia i se atribuie funcţii de concept. Dincolo de varietatea întîmplărilor, istoria are o substanţă invariabilă, care este timpul. "Decuparea timpului este (aici) inseparabilă de caracterul empiric al «subiectului» istoriei" (François Furet, *L'atelier de l'histoire,* Flammarion, 1982, p. 73). Metafora "neistorie" exprimă năzuinţa irealizabilă de a ne elibera de o experienţă consumată, iar experienţa nu poate fi anulată decît împreună cu timpul în care s-a consumat.

Încercarea de a disloca din istorie o jumătate de secol ţinteşte să izbăvească trecutul II pentru vina de a fi trecut şi să îl aducă în proximitatea imediată a prezentului, facilitîndu-i astfel contopirea cu acesta. Făcînd abstracţie de epoca stalinismului, facem abstracţie şi de moştenirea lui - şi astfel criza globală pe care ne-a lăsat-o poate fi depăşită convenind că, de fapt, nici nu s-a produs. Nu putem

modifica parametrii istoriei parcurse fără a fi siliţi să modificăm parametrii timpului ei, începînd cu ireversibilitatea. De altfel, acest gen de răzvrătire împotriva timpului este adînc impregnat în gîndirea mitologică tradiţională. Într-o clasificare a miturilor transcendentale Victor Kernbach notează "aria timpului", incluzînd aspiraţia spre "absenţa timpului" (Victor Kernbach, *Miturile esenţiale,* Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1978, p.11).

Ca orice mit, şi cel al restauraţiei operează cu evaluări dihotomice, de tip maniheist. Astfel, înlocuirea trecutului apropiat prin trecutul îndepărtat se justifică prin evaluarea lor antinomică. Judecata implicită ar sugera că de vreme ce epoca stalinismului nu a adus decît rău, epoca pe care el a întrerupt-o nu a adus decît bine, şi anume un bine imun la coroziunea timpului.

Tentativa iraţională de a cenzura istoria reală este oarecum obligată să apeleze la valori iraţionale ca sfinţenia, mesianismul, personalitatea providenţială, superioritatea aristocraţiei spiritului asupra majorităţii manipulate etc. Inconfortabila istorie reală dovedeşte însă că perioadele de criză alimentează iraţionalismul care, în ce-l priveşte, contribuie mai puţin la rezolvarea crizelor decît la transformarea lor în catastrofe.

Condiţia spirituală a democraţiei se bazează pe idei perfectibile, nu pe mituri care se vor infailibile. Miturile nu generează convingeri, ci impun credinţe. Ele nu pot fi analitice, ci apodictice. Asumarea lor fiind emoţională şi necondiţionată, rezistenţa faţă de ele nu suscită contra-argumentarea, ci incriminarea şi ostracizarea. Imersiunea în mitologie recunoaşte indirect infecunditatea noastră teoretică. Gîndirea mitologică este prin structura ei intolerantă şi dogmatică. Iar intoleranţa şi dogmatismul nu ne proiectează înainte, într-o posibilă tranziţie spre democraţie, ci înapoi, spre rigori care au ilustrat tirania stalinistă, dar care nu au fost absente nici înaintea ei.

Editura **ALL** vă mai propune:

Introducere în convenţia europeană a drepturilor omului - Donna Gomien, cercetător la Institutul Norvegian pentru Drepturile Omului din Oslo - lucrare elaborată sub egida Direcţiei Drepturilor Omului din cadrul Consiliului Europei şi publicată în anul 1991.
Fiind adresată în primul rînd specialiştilor (avocaţi, magistraţi, profesori, studenţi) dar şi tuturor celor care sînt interesaţi să cunoască aspecte concrete din activitatea organelor de la Strasbourg, cartea reuşeşte să răspundă unui număr foarte mare de întrebări legate de conţinutul, activitatea şi structura specifică a Convenţiei europene.
Traducerea şi publicarea aceste cărţi s-a realizat cu acordul Consiliului Europei, România fiind prima ţară din Europa de Est în care apare.

Date din istoria tragică a Bucovinei, Basarabiei şi Ţinutului Herţa - prof. dr. doc. Ion Gherman, membru în Consiliul de conducere al Asociaţiei "Pro Basarabia şi Bucovina" şi preşedinte al Asociaţiei Culturale "Ţinutul Herţa" este autor al mai multor lucrări de specialitate despre teritoriile româneşti ocupate. Această carte este un document care dezvăluie o realitate mistificată o jumătate de secol, fiind totodată şi titlul care deschide seria de **istorie** a Editurii ALL.

Moartea morţii şi desăvîrşirea - Ilie Cioară.
În această carte se reflectă viaţa şi frămîntările unui urmărit politic, care, încolţit de Securitate în anul 1948, îşi găseşte refugiul într-un pod, vreme de aproape 3 ani. În acest climat dur, cu el se produce un fenomen de dedublare, o revelaţie care-i dă certitudinea (pe baza mai multor experienţe) nemuririi sufletului.
Arestat în 1951, ispăşeşte 5 ani şi jumătate la închisoarea Făgăraş, unde îşi continuă experienţele pe plan terestru şi astral. După eliberarea sa din detenţie duce o viaţă monahală, dar de o mare bogăţie spirituală. Cîţiva ani mai tîrziu, dorind să devină sihastru pe muntele Athos, este din nou oprit de Securitate.
"Moartea morţii şi desăvîrşirea" nu este cartea unei minţi rătăcite de chinuri şi suferinţe, ci un adevărat document parapsihologic, căruia numai anumite spirite îi pot înţelege profunzimea.

Presentimente - postsentimente - poezii postume - Gheorghe Ursu.
Bubu pentru cei care l-au iubit, poetul Gheorghe Ursu a murit în beciurile Securităţii în 1985 pentru că sufletul lui curat, scîrbit de minciuna şi nedreptatea din jur, se destăinui-se unui jurnal intim.
Răspunsul la-întrebarea unuia din sonetele sale, "Cum ai făcut de-ai amăgit hazardul", Bubu nu l-a mai aflat: el n-a amăgit pe nimeni, a fost doar crunt dezamăgit.
In memoriam: Ştefan Augustin Doinaş, Nina Cassian, Geo Bogza, Sorin Vieru, Dan Deşliu.

Comportamentul uman - o abordare economică - Gary Becker este profesor la Universitatea din Chicago, Illinois şi laureat al Premiului Nobel pentru economie în 1992. Această carte se adresează în primul rînd economiştilor, sociologilor sau celor interesaţi de ştiinţe sociale, dar este utilă şi pentru politicieni, geneticieni şi psihologi - studenţi sau profesori deopotrivă. Abordarea activităţii umane se face în diferitele sale aspecte, privind: discriminarea, crima şi pedeapsa, alocarea timpului şi a bunurilor, comportamentul iraţional, căsătorie, fertilitate şi familie, interacţiuni sociale.
Lucrarea este prefaţată de domnul dr. Ulm Spineanu, care a studiat la Universitatea din Chicago cu autorul acesteia.

În pregătire:

Mîine – democraţia creştină şi viitorul României– Ulm Spineanu

Democraţie şi economie de piaţă – Reformele politice şi economice din Europa de Est şi America Latină – Adam Przeworski – traducere după ediţia 1992 – **Democracy and the market – Political and economic reforms in Eastern Europe and Latin America** – Cambridge University Press.

Cele 7 reguli ale persoanelor foarte eficace – Stephen Coney - traducere după ediţia 1991 - **The 7 Habits of Highly Effective People** by Stephen Coney, Simon & Schuster Inc. - Nr. 1 National Bestseller in U.S.A.